LATVIJAS UNIVERSITĀTE

VIĻAKAS IZLOKSNES SKAŅAS UN FORMAS

MAĢISTRA DARBS

RĪGA 2017

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTE

VIĻAKAS IZLOKSNES SKAŅAS UN FORMAS

MAĢISTRA DARBS

Autors: **Valerjans Ivanovs**
Studenta apliecības Nr. VI 16010

RĪGA 2017

Anotācija

Maģistra darbā *Viļakas izloksnes skaņas un formas* aprakstīta augšzemnieku dialekta Ziemeļlatgales dziļo izlokšņu grupas Viļakas izloksne, akcentējot tās savdabīgo fonētiku un morfoloģiju, kas atšķiras no LLV un latgaliešu rakstu valodas. Pilnvērtīgai vārdu nozīmju šķiršanai šeit rakstu valodā būtu jālieto trīsreiz vairāk mīksto līdzskaņu, nekā LLV, un divreiz vairāk patskaņu un divskaņu, starp kuriem ir tādi, kādu nav apkārtējās baltu un slāvu valodās. Autors ir aprakstījis Viļakas izloksnes fonētiku kā sistēmu, definējis vairākas papildus skaņas un ieteicis to apzīmēšanai burtu zīmes. Izloksnes leksikas piemēri, kas pierakstīti ar precizētas ortogrāfijas palīdzību, darbā rādīti visās locījumu formās, kas ļauj uzskatāmi novērtēt aprakstāmās izloksnes morfoloģijas īpatnības.

Atslēgvārdi:

Viļaka, Ziemeļlatgales izloksnes, skaņa, forma

Summary

Masters work *Sounds and forms of Viļaka dialect* by V.Ivanov describes a particular idiom of Latgalian dialect spoken at Viļaka county on the north-east of Latvia. It emphasizes its special phonetics and morphology, which is quite different from the Latvian literary language and the Latgalian written language. Here should be used for divorce of meanings three times more soft consonants than LLL, and twice as many vowels and diphthongs, among which are those who not present in the surrounding Baltic and Slavic languages. The MW describes the phonetic system of Viļaka local dialect and provides an additional letter marks that allows write down its sounds and forms accurately. Using more accurate transcription the Author has recorded a lot of different forms of specific vocabulary of that disappearing Latgalian dialect.

Keywords:

Viļaka dialect, latgalians, sounds, forms

SATURS

IEVADS

Pazīstamais XX gadsimta arābu filozofs Edvards Saīds (*Edward W. Said*, 1935-2005) grāmatā *Orientālisms* (Said 1979), mēģinot saprast, kādēļ Rietumi kopš laika gala pret Austrumiem izturas tik neadekvāti un neobjektīvi, par vienu no iemesliem atrod rakstīto vārdu, pret kuru cilvēki ir tendēti izturēties ar nekritisku pietāti. Pirmo orientālistu subjektīvos un neprofesionālos iespaidus par nejauši sastaptām Austrumu realitātēm, kad tie parādījās grāmatu veidā, sabiedrība uztvēra kā tipisku un objektīvu Austrumu tēlojumu. Vēlāko paaudžu orientālisti no tiem ietekmējās, tādēļ uz Austrumiem brauca jau ar gatavu viedokli un, pat ja ieraudzīja tur ko atšķirīgu no lasītā, viņiem bija vienkāršāk uzrakstīt tradicionālos eiropieša priekšstatos balstītu darbu, nekā cīnīties ar līdzcilvēku aizspriedumiem un pierādīt jaunas patiesības par Austrumiem.

To, ko Saīds saka par orientālistiku, iespējams attiecināt arī uz latgalistiku, sevišķi – uz tradicionālo izpratni par latgaliešu valodu un tās izloksnēm. Pirms apmēram trīssimt gadiem jezuītu mūki – sveštautieši sāka ieklausīties vietējā valodā, jo viņiem radās nepieciešamība pēc vietējo ļaužu valodas, lai ar tiem sazinātos. Kaut ko no latgaliešu runas viņi saprata, kaut ko no saprastā pierakstīja un nodrukāja pirmajās latgaliešu grāmatās. Vai viņi bija apguvuši visu latgaliešu valodu? Protams, nē! Vai viņi saprata visu, ko dzirdēja? Vai visu, ko saklausīja un saprata, spēja arī pierakstīt? Acīmredzot nē, jo latgaliešu runā ir daudz tādu skaņu, kādu nav ne latīņu, ne poļu, ne vācu valodās, tāpēc aprakstītājiem nebija visu vajadzīgo grafēmu. Taču tie, kas šīs grāmatas lasīja, sāka uzskatīt, ka nevis tautas valoda, bet taisni šis valodas surogāts ir "īstā un pareizā" latgaliešu valodas forma.

Lai izveidotu rakstību, kura pilnībā atspoguļo valodas fonētiskās un morfoloģiskās īpatnības, nepieciešamas zināšanas valodniecībā un motivācija rakstību veidot. Vai latgaliešu rakstības dibinātājiem bija labas zināšanas, grūti teikt. Bet motivācijas viņiem noteikti nebija - vietējās valodas viņi neuzskatīja par vērtību. Uz to brīdi jau pastāvēja latviešu, leišu, prūšu raksti, no kuriem viņi ne vien ietekmējās, bet tajos lietoto rakstu zīmju sistēmu burtiski pārnesa uz latgaliešu runu. Citiem vārdiem, nevis radīja latgaliešu valodai atbilstošu rakstību, bet tās fonētiku integrēja leišu - latviešu rakstībā. Daļai latgaliešu skaņu atradās atbilstošas burtu zīmes, pārējās tika pierakstītas ar kaut kādām attāli līdzīgām zīmēm. Tādējādi pirmās publikācijas latgaliešu rakstu valodā neatspoguļoja reālo latgaliešu valodu, bet vienīgi rakstītāju – sveštautiešu subjektīvos priekšstatus par šo valodu. Taču viņu iedibinātā rakstu tradīcija, kura latgalisko runu atspoguļo nepilnīgi, nav pārskatīta līdz pat šai dienai.

Parādoties skolām un lasītprasmei, svešinieku iedibinātā neadekvātā rakstība sāka ietekmēt dzīvo tautas valodu: "izglītotie" tiecās runāt "kā grāmatā"; neizglītotie - atdarināt

“izglītotos”. Pēc šādas shēmas mūsdienās literārā valoda izspiež dialektus. Savdabīgās latgalisko izlokšņu skaņas un formas, kuras šodien vēl varam saklausīt Ziemeļlatgalē un citos pierobežas novados, ir paglābušās tieši iedzīvotāju eiropeiskās izglītības trūkuma dēļ. Taču mūsdienās “dziļākie nostūri”, kur vienmēr ir kūsājusi dzīvā tautas valoda, izmirst, un izloksnes izzūd ļoti strauji. Tādēļ latgalisko dziļo izlokšņu dokumentēšana iegūst sevišķu aktualitāti. Neraugoties uz nopietno darbu, kas XX gs. paveikts latviešu dialektoloģijas jomā, Latvijas izlokšņu kartē vēl aizvien ir daudz baltu plankumu, sevišķi Latgalē.

Tēmas izvēli noteica tas apstāklis, ka autors pats ir aprakstītās izloksnes runātājs, kuru kopš studiju gadiem ir nodarbinājis jautājums par dzimtās izloksnes un latviešu literārās valodas (LLV) attiecībām: kāpēc ne visas latgalisko izlokšņu parādības iespējams izskaidrot ar latviešu valodas vidus dialektā dibinātās rakstu tradīcijas starpniecību? Piemēram, kāpēc Viļakā un visā Latgalē līdzīgi kā lietuviešu vai slāvu valodās mīksti tiek izrunāti gandrīz visi līdzskaņi, ja LLV tādu ir tikai četri? Turklāt viļacānu runā mīkstie līdzskaņi sastopami tādās pozīcijās, kur tos nav iespējams izskaidrot ar sekojošajām *i,e* skaņām, piemēram, substantīvos *iŗa* ‘iere’, *î^{e}d'a* ‘ēde’ mīkstajiem saknes līdzskaņiem *ŗ* un *d'* neseko nekādas palatalizējošas skaņas. Turklāt šīm leksēmām ir fonētiski analogi - verbi *ira* ‘ir’, *î^{e}da* ‘ēda’, kuri, kā redzam, sastāv no tām pašām skaņām, tomēr attiecīgie konsonanti tiek izrunāti izteikti cieti. Kādēļ tā?

Vēl viena LLV netipiska fonētiska parādība - divskaņii *ìi (iî), ùu (uû),* piemēram, *mìilis* ‘mīļais’, *lùupa* ‘lūpa’, kurus LLV pieņemts pierakstīt vienkārši ar garo *ī* vai garo *ū,* lai gan šiem garajiem latgaliskajiem patskaņiem jau ir sava neaizstājama vieta vārdos *īt*, resp., *ît* ‘iet’, c*îtis* ‘ciets’, *sîna* ‘siena’; *kûst* ‘kost’, *dût* ‘dot’, kuros skaidri dzirdamas garās skaņas *ī* un *ū* lauztās intonācijas zilbē. Otrkārt, vārdos *dzìit* ‘dzīt’(prom), *dziît* ‘dzīt (par rētu) vai *uûdeņs* ‘ūdens’, *kùukât* ‘kūkot’ saknes patskaņi atšķiras ne tikvien no *ī* un *ū* skaņām, bet arī savā starpā. Dialektoloģiskajā literatūrā latgalisko līdzskaņu mīkstināšanās, “LLV garo patskaņu diftongizācija” u.c. līdzīgas parādības ir gan aprakstītas, taču nekur nav pārliecinoši izskaidrots, kā tās radušās, un visas atšķirības no LLV tiek dēvētas par parādībām, kas sastopamas “vienā izlokšņu daļā” (Rudzīte 1964: 283). Tomēr tādas, ar nelielām izrunas atšķirībām, var dzirdēt arī citu Latgales izlokšņu runātāju mutēs. Tāpēc dzimtās izloksnes pazīmes autoram allaž ir šķitušas tipiskas un analizējamas no patstāvīgas valodas sistēmas viedokļa. Ievērojamais latviešu valodnieks Antona Breidaka uzskatīja, ka latgaliskajās izloksnēs mums ir darīšana ar pavisam citu, no LLV atšķirīgu fonētisko un fonoloģisko sistēmu (Breidaks 2007-II: 6). Tā autoram radās hipotēze par to, ka augšzemnieku dialektu nav iespējams viennozīmīgi traktēt tikai kā latviešu valodas vidusdialekta “jaunāko brāli”. Protams, valodu mijiedarbība, sevišķi pēdējā gadsimtā, ir bijusi ievērojama, latgaliešu izloksnēs caur LLV ienākuši visi modernie jaunvārdi. Savukārt LLV ir pārņēmusi latgalisko

leksiku, pielāgojot savai fonētikai un morfoloģijai. Taču senākās latgaliskās un citu novadu latviskās leksikas salīdzinājums vedina domāt, ka latgaliešu izlokšņu valoda un tā valoda, ar kuru šodien saprotam vidus dialektā bāzēto latviešu literāro valodu, sākotnēji varēja būt, tēlaini runājot, vienas mātes divi bērni, kuri pietiekami ilgu laiku auguši un attīstījušies paralēli un tikai pēdējo dažu gadsimtu laikā atkal sākuši “sajaukties”. Šādu hipotēzi netieši ir aptiprinājuši visi tie XIX un XX gadsimta valodnieki, kuri proponēja baltu kopvalodas jeb baltu pirmvalodas pastāvēšanu, un starp kuriem visupirmais bija J.Endzelīns. Dažādos kontekstos šo ideju ir atbalstījuši arī citi ievērojami valodnieki[1].

Tādējādi, šī darba **mērķis** bija: aprakstīt Viļakas izloksni un uz tās materiāla bāzes pārbaudīt praksē minētās hipotēzes.

Par galveno **uzdevumu** autors izvirzīja mēģinājumu atšifrēt izloksnes fonētisko sistēmu, t.i., atrast sistēmiskas kopsakarības pašā izloksnes skaņu sistēmā, neatskatoties uz LLV, kā tas darīts līdz šim, aprakstot latgaliskās izloksnes. Darba uzdevums bija noskaidrot, cik un kādas Ziemeļlatgales izlokšņu skaņas nav ietvertas pašreizējā latgaliešu alfabētā un kuru trūkums šobrīd neļauj latgaliskos tekstus pierakstīt pietiekami adekvāti; pārbaudīt to lietojuma sistemātiskumu; definēt to kvalitāti un kvantitāti, vietu baltu valodu un IE valodu fonētiskajā sistēmā. Šādu latgaliskajās izloksnēs pastāvošo fonētisko likumsakarību atklāšana palīdzēs baltu valodniekiem precīzāk izprast daudzu citu līdzīgo un atšķirīgo fonētisko parādību cēloņus un raksturu latviešu un lietuviešu valodās un to izloksnēs.

Darbā izmantotās pētniecības **metodes**: valodas materiāla vākšana, sistematizācija un analīze; izloksnes ierakstu klausīšanās; zinātniskās literatūras apguve.

Faktoloģiskā materiāla **avoti**: M. Rudzītes izlokšņu tekstu hrestomātija (Izlokšņu teksti 2005); latgalisko izlokšņu materiāls no N. Jokubauskas satādītās augšzemnieku dialekta tekstu hrestomātijas (Jokubauska 1983); J. Cibuļa “Purlavas grāmatā” publicētais Purlavas un Baltinavas izlokšņu materiāls (Cibuļs 2014); L. Andronovas diplomdarbs “Vietvārdi bijušajā Viļakas pagastā” (Andronova 1998); S. Loginas diplomdarbs “Fonētika Viļakas izloksnē” (Logina 1985) ; Z. Prancānes diplomdarbs “Viļakas izloksnes fonētika un morfoloģija” (Prancāne 1963); I. Valerjana grāmatā “Latgaļu etnocīds” publicētā Ziemeļlatgales leksika (Valerjans 2015); J. Kursītes un A. Stafeckas sastādītā latgaliešu literatūras antoloģija (Kursīte 1995); pirmā latgaliešu grāmata “Evangelia toto anno 1753” (Toto anno 1753); magnetofona lentē ierakstītie nu jau aizsaulē aizgājušo Viļakas izloksnes

---

[1] A.Šleihers, A.A.Šahmatovs, J.Rozvodovskis (Rozwadowski 2009) uzskatīja, ka ir pastāvējusi baltslāvu pirmvaloda, kas pēc tam sadalījusies baltu un slāvu pirmvalodās, no kurām vēlāk veidojušās mūsdienu baltu un slāvu valodas. J.Endzelīns nepieņēma baltslāvu pirmvalodas hipotēzi, bet proponēja baltu pirmvalodas jeb baltu kopvalodas ideju (Эндзелин 1911), kas no ide. nodalījusies vienlaicīgi ar protoslāvu valodu un attīstījusies paralēli. Baltu pirmvalodas ideju atbalstīja arī XX gadsimta II puses valodnieki N.Toporovs (Топоров 2006), Vjač. Ivanovs, kuri protoslāvu valodu dēvē par “baltu pirmvalodas perifērijas dialektu” (Дини 2002: 152-163).

teicēju – Andreja Kokoreviča (1922-2003) un Teklas Kokorevičas (1904-1983) autentiskie izloksnes teksti.

Darba struktūra. Darbam ir četras daļas: Viļakas izloksnes fonētikas apraksts, morfoloģijas apraksts, dažas piezīmes par leksiskajām īpatnībām Viļakas izloksnē un izloksnes teksta paraugs vienkāršotajā transkripcijā ar tulkojumu latviešu literārajā valodā.

Fonētikas daļā ir aprakstīta izloksnes fonētiskā sistēma, kurā autors izdalījis 18 patskaņus, 21 divskani un 12 mīkstos līdzskaņus, kurus pēc autora domām nepieciešams šķirt ne tikai fonētiskajā transkripcijā, bet arī ortogrāfijā – lai Viļakas izloksnes tekstus LLV un latgaliešu rakstu valodā varētu pierakstīt precīzi. Patiesībā izloksnēs skaņu ir vairāk[2]. Autors akcentējis tās, kuras ietekmē vārdu nozīmes, un kuru ignorēšana vai transponēšana neļauj adekvāti atspoguļot un uztvert izloksnes tekstus un saprast vārdu nozīmes.

Tā kā Viļakas izloksnē saklausīto skaņu ir uz pusi vairāk, nekā LLV un arī LRV, kur papildus piešķirtās *y* un *õ* zīmes situāciju neglābj, daudzām latgaliskajām skaņām līdz šim nav attiecīgu burtu zīmju ne LLV ne latgaliešu rakstu valodas alfabētos; dažām to nav pat fonētiskajā transkripcijā. Autors apspriešanas kārtībā piedāvā dažas atbilstošas grafēmas un motivē to izvēli.

Lai lasītājam atvieglotu šajā darbā ievietoto ziemeļlatgalisko tekstu uztveri, autors papildus ir izveidojis arī vienkāršotu transkripciju. Varbūt to var nodēvēt arī par latgaliešu precizēto ortogrāfiju, jo tajā ir atstāts minimāls daudzums transkripcijas zīmju, papildus paredzētas dažas burtu zīmes, taču, paturot prātā šīm zīmēm piešķirto semantiku, tās ļauj šķirt gandrīz visas Ziemeļlatgalē lietojamās skaņas[3].

Vienkāršotā transkripcija, kas ir detalizēti izskaidrota fonētikas sadaļā, ļauj vieglāk uztvert ar tās palīdzību pierakstītos izloksnes tekstus un novērtēt izloksnes sintaksi, bet formu daļā parādītajos piemēros ieraudzīt Ziemeļlatgales morfoloģijas īpatnības, kuras uzskatāmi atklājas vārdu locījumu formās. Lielu daļu šo īpatnību dialektoloģijas speciālisti jau zina (Rudzīte 1964: 316), taču līdz šim tās nav tikušas sistematizētas un to izcelsme tiek skaidrota tikai caur LLV, kas ne vienmēr ir pārliecinoši. Lai rastu pārliecinošākus skaidrojumus un atklātu likumsakarības ziemeļlatgalisko formu lietojumā, analīzei jāpakļauj lielāks daudzums izloksnes leksikas. Pagaidām dialektoloģiskajā literatūrā tiek citēti un analizēti tikai atsevišķi piemēri, salīdzinot tos ar LLV analogiem. Tāpēc arī šajā darbā autors nav atļāvies viennozīmīgi skaidrot tās vai citas Viļakas izloksnes formas rašanos, bet gan izvirzījis par savu uzdevumu fiksēt un maksimāli precīzi pierakstīt pēc iespējas lielāku daudzumu

[2] M. Rudzīte "Latviešu dialektoloģijā" augšzemnieku dialekta aprakstā min 76 patskaņus un 46 divskaņus (Rudzīte 1964). Saprotams, tie visi Viļakas izloksnē nav sastopami, lai gan zināma daļa ir, sevišķi individuālajā runā. Vairums no tiem neietekmē vārdu nozīmi, tādēļ šajā darbā nav aplūkoti un analizēti.

[33] Līdzīgā veidā – apspriešanas kārtībā autors to piedāvā izvērtēšanai latgalistikas speciālistiem: varbūt kāda no šeit paustajām idejām noder latgaliešu alfabēta pilnveidošanai.

ziemeļlatgaliskās leksikas visās locījumu formās, kurās parādās izloksnes morfoloģijas atšķirības no LLV un vietām arī no latgaliešu rakstu valodas, lai ikviens tās varētu ieraudzīt un analizēt pats. Iespējams, ar laiku, kad būs iekrāts pietiekams daudzums šādu latgaliskās valodas faktu, tos sistēmiski aplūkojot, izdosies forrmulēt likumsakarības un izvirzīt pārlicinošākas īpatnējo latgalisko formu rašanās hipotēzes.

1. INTONĀCIJAS UN UZSVARS

1.1.Intonācija

Mācību grāmatās un populāros izdevumos vēl aizvien dominē kopš J.Endzelīna laikiem iedibināts stereotips, ka triju intonāciju sistēma iespējama vien vidus dialektā, bet augšzemnieku dialektā jārunā tikai par lauzto un krītošo. Pats J. Endzelīns gan savulaik pieļāva, ka izloksnēs, kur stieptā intonācija sakritusi ar krītošo, blakus krītošajai var pastāvēt arī stieptā intonācija (Endzelīns 1974). Par stiepto intonāciju latgaliskajās izloksnēs ir rakstījuši arī autoritatīvi mūsdienu valodnieki. Tā Antons Breidaks pieļāva stiepto intonāciju Palsmanes latgaliskajā izloksnē (Breidaks II 2007: 30-39); Lidija Leikuma raksturo stiepto intonāciju Izvaltas izloksnē (Leikuma 1983: 79-83); arī Marta Rudzīte, runājot par divu intonāciju apgabalu augšzemnieku dialektā, pieļāva, ka tur intonāciju lietojumā tomēr iespējami arī "modificējumi un jauninājumi" (Rudzīte 2005: 25, 81). Arī Viļakas izloksnē ir runas piemēri, kur saklausāma ne tikai krītošā un lauztā, bet arī stieptā intonācija.

Tādās garajās zilbēs, kuras veido īsais patskanis ar skaneni, intonācija patiešām būs krītoša, bet zilbes, kuru pamatā ir garie vokālismi *ã*, *ĩ*^{e}, *ũ*^{o}, *ẽ*, piemēram, vārdos *tãvs, sãta*, *mũ*^{o}*t*^{j}*a* 'māte', *mũ*^{o}*sa* 'māsa', *pĩ*^{e}*tļa* 'cilpa', *ẽna* u.c., īsti krītoši izrunāt nemaz nav iespējams, jo tās ir jāpavelk garāk, jāpastiepj. Individuālajā runā, protams, var būt dažādi gadījumi, bet caurmērā garo patskani Viļakas pusē izrunā vai nu lauzti, kas allaž ir labi dzirdams, vai stiepti, piemēram, vārdā *žãlât* 'žēlot' ir divas garas zilbes ar garo patskani *ā*, tikai pirmā tiek izrunāta stiepti, otrā – lauzti. Tādēļ visas garo patskaņu zilbes, kas nav lauztas, šajā darbā tiek uzskatītas par stieptām.

Divskaņu zilbēs, piemēram, vārdos *klẽita, gẽisma,* pēc autora domām, arī var saklausīt stiepto intonāciju, taču šie gadījumi nav tik pārliecinoši, jo fonēmu *e* teorētiski iespējams izrunāt krītoši *è* (kā LLV *klèts*), taču tai seko skaņa *i*, kurai divskanī *ei* visai skaidri saklausāma kāpjoša intonācija. Varbūt līdz ar to kopējo zilbes intonāciju varētu nodēvēt par "krītoši kāpjošu"? Tā ir autora versija, hipotēze, kas nepretendē uz galēju patiesību.[1]

Būtiskākais, ko intonāciju sakarā autors vēlas uzsvērt: Viļakas izloksnes intonācijas nav tikai valodas fonētisks rotājums. Latgaliskās intonācijas ir viens no būtiskākiem leksēmas semantiskajiem modifikatoriem. Šī intonāciju funkcija rudimentāri saglabājusies LLV,

[1] Ņemot vērā, ka par zilbes intonācijām latgaliskajās izloksnēs viedokļi dalās, šajā darbā visur tiks lietots apzīmējums "stiepta/krītoša intonācija". Ar to jāsaprot, ka pēc autora domām konkrētā gadījumā Viļakas izloksnē garajā zilbē tiek lietota stieptā intonācija. Taču šis pieņemums vēl jāpārbauda, tajā skaitā, ar tehnisku līdzekļu palīdzību, tāpēc, respektējot latviesu dialektoloģijā vispārpieņemto viedokli, kas šajos gadījumos proponē krītošo intonāciju, autors līdzās min arī to.

piemēram, *zãle-zâle, tã kã – tâ kâ,* bet Viļakas izloksnē tādu gadījumu ir daudz vairāk, un tie liecina, ka lauztā intonācija kā semantiskais modifikators ir nevis individuālas runas, bet valodas sistēmas daļa. Piemēram, *tû*^{o} *kû*^{o} un *tũ*^{o} *kũ*^{o} ‘tā kā – tā kā’; *lũ*^{o}*dît* – ‘lādēt plinti’ un *lû*^{o}*dît* ‘lādēt kādu’; *dziît* ‘dzīt’ (par rētu) un *dziït* ‘dzīt’ (kādu prom); *liîst* ‘līst’ (lietus) un *liïst* ‘līst’ (alā); *triîs* ‘trīs’ un *‘triïs* ‘trīs’; *kouc* ‘kauc’ un *koûc* ‘divd. kauts’ u. c. Runa ir tieši par lauzto pretstatā stieptajai intonāciju. Krītošā un kāpjošā intonācija pašas par sevi vārda semantiku neietekmē, tādēļ šajā darbā tās netiek īpaši aplūkotas, bet lauztā un stieptā intonācija nes semantisko slodzi, maina vārdu nozīmes.

Šī pagaidām ir tikai maģistra darba autora hipotēze, ko aizstāvāmā darba ietvaros autors mēģinās pārbaudīt un pierādīt ar konkrētu Viļakas izloksnes piemēru palīdzību.

1.2. Uzsvars.

Vārda uzsvara vieta Viļakas izloksnē praktiski neatšķiras no uzsvara vietas LLV: pamatā tiek uzsvērta pirmā zilbe. Nedaudzie izņēmumi, līdzīgi kā LLV, ir saistīti ar salikumiem: *paˑmozîšam* ‘pamaˑzītiņām’, *padˑlãkdams* ‘paˑlekdamies’, *paˑprišk* ‘paˑpriekšu’, *paˑvusam* ‘paˑvisam’, vai ar emfātisko runu, piem., *vãg tû*^{o} *pũ*^{o}*rzaˑbiîtîs!* ’vajadzēja tā pārbīties!’; *uˑrã!* ; *aˑtã!* ; *aˑdũ!* ‘tā ir!’; *aˑtũ!* ‘atkāpies, sātan!’

Novērojami daži no LLV atšķirīgi uzsvara lietojuma gadījumi. Tā, vārdā *paļdïs* ‘paldies’ viļacāni uzsver pirmo zilbi, arī vārdkopās *ˑnaz kas* ‘kaut ˑkas’, *ˑnaz kur*, *ˑnaz kod* tiek uzsvērts pirmais vārds. Tāpēc šajā darbā transkribētajos izloksnes tekstos akcenta zīme netiek likta.

2. VIĻAKAS IZLOKSNES FONĒTIKA

2.1. Viļakas izloksnes alfabēts jeb vienkāršotā transkripcija

Burts	Nosaukums - izruna	Latv. trans-kripcija	SFA jebIPA	Kam līdzīgs LLV	Lietojuma piemērs
Aa	a	/a/	/a/	l**a**b**a**	***a**bijï* ‘abi’
Ã ã	ã	/a:/	/a:/	k**ā**ja	***ã**vuška* ‘avene’
Ā ā	â	/â:/	/â:/	s**ā**pes	*p**â**ds* ‘pēda’
Bb	bẽ	/b/	/b/	**b**alts	***b**a**b**a* ‘ome’
Cc	cẽ	/ts/	/ts/	**c**iems	***c**aturtïs* ‘ceturtais’
Čč	čẽ	/tʃ/	/tʃ/	**č**etri	***č**uoļs* ‘cālis’
Dd	dẽ	/d/	/d/	**d**ati	*duüdas* ‘dūdas’
E e	e	/e/	/ɛ /	d**e**ja	*z**e**mia* ‘zeme’
Ēē	ẽ	/ẽ:/	/ɛ:/	d**ē**lis	***ē**natīs* ‘ēnoties’
Ff	ef	/f/	/f/	tā**f**ele	***f**ebraļs* ‘februāris’
Gg	gã	/g/	/g/	**g**alds	***g**apiïļa* ‘dakšiņa’
Hh	hã	/x/	/x/	**h**okejs	***h**ana* ‘beigas, nāve’
Ii	i	/ɪ/	/ɪ/	z**i**v**i**s	*sap**i**ņs* ‘sapnis’
Ï ï	ï	/i/	/i/	-	*d**ï**v**ï*** ‘dievi’
Īī	ī	/î:/	/î:/	dz**īve**	*c**ī**šy* ‘ļoti’
Ie ie	i^e	/i^e:/	/ɪ:/	-	*c**ie**ški* ‘bieži’
Īe īe	$î^e$	/$î^e$:/	/î:/	-	***īe**sti* ‘ēst’
Jj	jẽ	/j/	/j/	**j**oks	***j**oūnïs* ‘jauns’
Kk	kã	/k/	/k/	**k**o**k**s	***k**u**k**šuns* ‘krūka’
Ll	el	/l/	/l/	**l**auks	***l**aimia* ‘laime’
Lļ	eļ	/ʎ/	/ʎ/	**ļ**audis	***ļ**ounadyna* ‘nelaime’
Mm	em	/m/	/m/	**m**āte	***m**utīt* ‘traucēt’
Nn	en	/n/	/n/	**n**ams	***k**ūst* ‘kost’
Ņņ	eņ	/ɲ/	/ɲ/	**ņ**u**ņņ**a	***ņ**audīt* ‘ņaudēt’
Oo	o	/o/	/o/	K**o**lka	*v**o**sks* ‘vasks’
Õ õ	õ	/o:/	/o:/	**õ**pera	*p**õ**zīt* ‘pozēt’
Pp	pẽ	/p/	/p/	**p**u**p**a	***p**rass* ‘gludeklis’
Rr	er	/r/	/r/	**r**o**r**e	*pü**r**duļs* ‘puņķis’
Ss	es	/s/	/s/	**s**un**s**	***s**usīt* ‘žūt’
Šš	eš	/ʂ/	/ ʂ /	**š**ņākt	***š**ãmāt* ‘čamdīties’
Tt	tẽ	/t/	/t/	tauta	***t**ušņāt* ‘smagi elst’
Yy	y	/y/	/ɯ/	-	***t**ymss* ‘tumšs’
Uu	u	/u/	/ʊ/	t**u**r**u**	*d**u**rs* ‘durvis’
Ü ü	ü	/ ü /	/u/	-	*d**ü**rs* ‘durs’
Ūū	ū	/û/	/û/	l**ū**zt	*k**ū**st* ‘kost’
Uo uo	u^o	/u^o:	/ʊ:/	-	*t**uo**rps* ‘tārps’
Ūo ūo	$ū^o$	/$û^o$/	/ʊ̂:/	-	*s**ūo**pia* ‘sāpe’
Vv	vẽ	/v/	/ʋ/	**v**ir**v**e	***v**eceļs* ‘vīrs, vecis’
Zz	zẽ	/z/	/z/	**z**i**z**lis	***z**ūoļa* ‘zāle’
Žž	žẽ	/ʒ/	/ʐ/	**ž**ogs	*vaz**ž**ycas* ‘groži’
i,j	-	/i,^{j}/	/i,^{j}/	-	*mīkstinājuma zīmes*

2.2. “Pavisam cita fonētiskā un fonoloģiskā sistēma”

Saskaņā ar pastāvošo klasifikāciju Viļakas izloksne pieder pie augšzemnieku dialekta nesēliskajām dziļajām latgaliskajām izloksnēm. Par šī izlokšņu tipa šķīrējpazīmēm tiek nosauktas: latviskā *ie* pārvēršana par *ī* un *uo* par *ū*, piem., *zîc* < *zîeds*, *rùka* < *rùoka* (Rudzīte, 2005: 80), latviskā *a* pārvēršana par *o*, piem., *lobs* < *labs*; līdzskaņu *ķ, ģ* pārmaiņa uz *č, dž,* piem., *kačs* < *kaķis, zũ°džs* < *zãģis*. Vairumā gadījumu ar to atšķirību uzskaitījums beidzas. Lai gan daudzi valodnieki ir atzinuši, ka vokālisms augšzemnieku izloksnēs stipri atšķiras no lejzemnieku - vidus un lībiskajām izloksnēm. “Te notikušas dažādas patskaņu un divskaņu kvalitātes maiņas sakarā ar pārskaņu, labializāciju, diftongizāciju, monoftongizāciju. Sastopami arī senu īsumu pagarinājumi, senu garumu saīsinājumi, – rakstīja akadēmiķe Marta Rudzīte. – Rezultātā ir maz tādu gadījumu, kur kādā vārdā lejzemnieku un augšzemnieku izlokšņu vokālisms sasakanētu”. (Rudzīte 2005: 80). Bet profesors Antons Breidaks uzskatīja, ka augšzemnieku dialekta latgaliskās izloksnes “stipri atšķiras” no lejzemnieku izloksnēm. Turklāt tik stipri, ka “l a t g a l i s k a j ā m i z l o k s n ē m salīdzinājumā ar zemgaliskajām un Vidzemes vidus izloksnēm, kas ir literārās valodas pamatā, ir p a v i s a m c i t a f o n ē t i s k ā u n f o n o l o ģ i s k ā s i s t ē m a” (Breidaks 2007-II: 6).

Ko mūsu autoritatīvie valodnieki saprata ar s t i p r a j ā m a t š ķ i r ī b ā m? Ko A. Breidaks domāja ar p a v i s a m c i t u fonētisko un fonoloģisko s i s t ē m u?

Agrīnajos latgaliskajos rakstu pieminekļos sastopamas liecības par to, ka rakstu mācītājiem, literātiem jau pirms vairākiem gadsimtiem ir bijusi nojauta par to, ka latgaliešu īpatnējās runas pamatā ir no latviešu un lietuviešu valodas atšķirīga fonētiskā sistēma. Tikai viņi nav spējuši to pilnībā definēt, aprakstīt no sistēmas viedokļa, bet ir fiksējuši tikai atsevišķus īpatnējus latgaliskā vokālisma elementus. Un mēģinājuši piemeklēt tiem atbilstošas burtu vai diakritiskās zīmes, kuras acīmredzami “krīt ārā” no tā laika poliskās, lietuviskās vai latviskās ortogrāfijas jeb rakstu tradīcijas un liecina par to, ka autori atveidojamajā latgaliskajā runā ir sadzirdējuši tādas skaņas, kuru nebija ne poļu, ne latviešu, ne žeimaitiskajā leišu valodā. Līdz ar to nebija arī attiecīgu burtu zīmju šo valodu alfabētos. Piemēram, jau “*Evangelia Toto Anno...*” autors 1753. gadā latvisko vārdu *līdzība, pielīdzināt* latgaliskajos analogos saknes patskani neapzīmēja vis ar burtu *ī,* bet lietoja pavisam neparastu divu *i* burtu kombināciju *ii*: *liidziba*, *piliidzynot* (Toto Anno 2004: 167). Tātad rakstītājs saprata, ka attēlojamā latgaļu skaņa, pirmkārt, nav vis viens garais patskanis, kā latviešu valodā, bet ir divskanis. Otrkārt, ka šis divskanis nav gluži tas pats, kas vēlākā forma ar *ei* – *leidzība*, bet sastāv no divām *i* skaņām, kuru starpā tomēr pastāv kvalitatīvas atšķirības, tāpēc tās nevar apzīmēt ar vienu garā patskaņa burtu, bet nepieciešams fiksēt katru atsevišķi.

Mūsdienu latviešu valodnieki un filoloģijas studenti, kuri saklausītās īpatnējās latgaliešu skaņas izlokšņu aprakstos mēģinājuši pierakstīt precīzi, ir sastapušies ar to pašu problēmu, kura pastāvēja pirms 300 gadiem: ar latviskā alfabēta un latgaliskās rakstu valodas burtiem visas latgaliskās skaņas adekvāti pierakstīt nav iespējams, jo latviešu literārajā valodā tādu skaņu nav, līdz ar to nav attiecīgu latviešu alfabēta burtu. Lai gan M. Rudzītes "Latviešu dialektoloģijā" ir aprakstītas ļoti daudzas visu Latvijas izlokšņu skaņas, tomēr jākonstatē, ka dažām latgaliskajām skaņām nav precīzu zīmju arī latviešu fonētiskajā transkripcijā.

Senie autori latgaliešu valodas pierakstos vairumā gadījumu ir gājuši vienkāršāko ceļu – ko sapratuši, to pierakstījuši; neizprotamās latgaliskās fonētikas parādības ignorējuši vai pierakstījuši ar tādiem burtiem, kādi bija pie rokas. Šodien, XXI gadsimtā, neraugoties uz daudzajiem XX gs. dialektoloģiskajiem pētījumiem, pilnas skaidrības par latgalisko fonētiku nav. Izlokšņu pierakstos tiek pielietota formu pārveidošanas jeb transponēšanas metode, par kuru ievērojamais latviešu - amerikāņu valodnieks, profesors Valdis Juris Zeps savulaik ir norādījis, ka transponētās formas ir nepareizas *ipso facto*.

Tomēr valodnieki ir noskaidrojuši, ka latviešu skaņai *u* bez īsuma/garuma kategorijām piemīt arī "priekšējuma" kategorija. Priekšējo skaņu "u" jeb "stipri priekšēju pārskaņotu *u* skaņu" latgaliskajās izloksnēs ir saklausījuši vairāki valodnieki, piemēram, Marta Rudzīte (Rudzīte 2005), Antons Breidaks (Breidaks-II 2007), Maija Poiša (Poiša 1985) u.c., kuri savos rakstos izvēlējušies šīs skaņas apzīmēšanai burtu *u* ar umlautu: *ü*. Taču izrādās, ka ar to vēl par maz, jo Viļakā latgaliskā *u* skaņa parādās ne tikai kā priekšēja un "pakaļēja", ne tikai kā īsa un gara, bet arī pakaļēji-krītoša (stiepta) un priekšēji-lauzta u.tml. Lai varētu gūt skaidrību ar latgalisko fonētiku, katram no šiem skaņas variantiem vajadzīgs savs apzīmējums. Tiesa, priekšējā *ü* atšifrējums deva latviešu valodniekiem iespēju saklausīt latgaliskajās izloksnēs un šķirt divus *u* skaņas variantus un beidzot arī divskaņus *uü*, *uû (úu)* pierakstīt precīzāk, piemēram, *úudènc* (Rudzīte 1964), nevis tikai *ûdeņc*, *yûdeņc*, vai *jiûdiņc*.

Tieši tāpat vairākos "priekšējuma" variantos sastopama arī latgaliskā skaņa *i*, tāpēc tai tāpat vajadzīgi vairāki grafiskie apzīmējumi. Par "Toto Anno..." autora atrastā divskaņa *ii* pastāvēšanu strīds vairs nepastāv[1] taču par tā sastāvdaļu kvalitatīvo un kvantitatīvo sastāvu gan. Visbiežāk (Rudzīte, Breidaks u.c.) divskaņa otro komponentu kvalificē kā pārīsu, epentēzes patskani vai kā nezilbisku patskani un pieņem, ka šāds divskanis iespējams tikai krītošā zilbē, tādējādi literatūrā ir nostiprinājies apzīmējums *ìį*.[2] Paši ziemļlatgalieši šajā otrajā

[1] M.Rudzītes darbos gan tāda divskaņa nav.Viņa rāda tikai lejas latgaliešu formu *èi* kā vārdā *lèidzîba*, bet ziemeļ-latgalisko *ìi*, kā *lìidzîba*, atsevišķi neapskata. Tomēr viņas sastadītajā 1963.gada izlokšņu tekstu hrestomātijā šādi piemēri ir ievietoti tieši no Viļakas izloksnes un taisni tādā transkripcijā (Izlokšņu teksti 2005).

[2] *Worda* zīmju katalogā neizdevās atrast burtus *i* un *u* ar lociņu apakšā, ar ko LLV fonētiskajā transkripcijā pieņemts apzīmēt nezilbiskus patskaņus, tāpēc šeit nezilbiskais *i* tiek apzīmēts ar *į*, bet nezilbiskais *u* – ar *ų*, kas nav gluži precīzas, tomēr – līdzīgas zīmes.

komponentā gan saskata pilnu patstāvīgu skaņu. Tā, Līga Andronova, studējot LU Filoloģijas fakultātē, savā kursadarbā "Vietvārdi bijušajā Viļakas pagastā" vietvārdus *Plìišu kołnc*, *Lìiči* raksta ar diviem vienādiem *i* burtiem, gan nešķirot tos ne pēc kvantitātes, ne "priekšējuma" pazīmes, tikai uz pirmā komponenta liekot intonācijas zīmi (Andronova 1998). Savukārt, filoloģe Skaidrīte Logina savā diplomdarbā 1985. gadā raksta, ka Viļakas izloksnē šķiramas triju veidu *i* skaņas (Logina 1985). Viena esot parastā latviskā *i* fonēma, otra - krievu *ы* līdzīgā skaņa, ko LLV fonētiskajā transkripcijā un latgaliešu rakstu valodā pieņemts apzīmēt ar *y*, visbeidzot ir arī trešā skaņa, ko autore apzīmē ar *ẏ* un paskaidro, ka tās lietošanas nosacījumi ir īpatnēji: *ẏ* ir "nedaudz virzīts uz vidējās rindas patskaņa pusi, tomēr ne tik daudz kā *y*". Citiem vārdiem, S.Logina Viļakas izloksnē ir saklausījusi trešo *i* skaņu, kas atrodas pa vidu starp "aizmugurējo" *y* un "stipri priekšējo" *i*. Šāda gradācija ir analoģiska jau atrastajam latgaliskās *u* skaņas iedalījumam divās "priekšējuma" pakāpēs un līdz ar to šaubas nerada.

Šķiet, vistuvāk patiesībai ir bijusi filoloģe Zenta Prancāne, kura savā 1963.gada diplomdarbā gan īpaši neanalizē *i* un *u* skaņu "priekšējuma" pakāpes, bet toties izloksnes tekstos attiecīgo divskaņu pierakstīšanai konsekventi tās lieto - šķir divu pakāpju *i* un *u* skaņas, turklāt šo skaņu garajās zilbēs šķir arī krītošo (stiepto) un lauzto intonāciju, piemēram, *dzîi̯vavu Slìi̯pačûs* 'dzīvoju Slīpaču ciemā'; *trîis* 'trīs' - *'vìi̯ra* 'vīra'; *bûu̯t* 'būt' - *grùu̯c* 'apst. v. grūti' (Prancāne 1963).

Tādējādi, var teikt, ka A.Breidaka hipotēzi par to, ka latgaliešu fonētiskā un fonoloģiskā sistēma atšķiras no LLV fonētiskās sistēmas, ir ar konkrētiem piemēriem apliecinājuši daudzi XX gadsimta 2.puses valodnieki un pat uzskicējuši to savos pētījumos. Līdz ar to šajā darbā maz kas būs paša autora izdomāts no jauna. Īpatnējo latgalisko skaņu apzīmēšanai izmantotās fonētiskās transkripcijas zīmes, ar nelieliem autora precizējumiem, lielākoties ir ņemtas no agrāko gadu filologu darbiem.

2.3. Viļakas izloksnes vokālisms

2.3.1. Viļakas izloksnes 18 patskaņi

Daudzām indoeiropiešu valodām ir raksturīgi īsie un garie patskaņi *a-ā, e-ē, i-ī, u-ū, o-õ*. Tajā skaitā, senajām valodām, kas līdz mums atnākušas pierakstītu tekstu veidā, piemēram, prūšu valodai, gallu valodai, sanskritam. Bet, kā tie īsti skanēja, mēs nezinām. Vai tikai vienā veidā: īsi vai gari? Un citu atšķirību nebija? Spriežot pēc latgaliešu izloksnēm, tiem noteikti bija daudz dažādu izrunas nianšu, kuras šķīra vārdu nozīmes. Latinizēto Eiropas valodu rakstībā tās tikpat kā vairs netiek akcentētas. Arī lietuviešu un latviešu valodās, atskaitot

patskaņu garumu, praktiski izskaustas. Latgaliskajās izloksnēs tās ir saglabājušās, un šajā darbā analaizējamajos Viļakas izloksnes paraugos labi dzirdamas. Kā tās izpaužas?

Teiktā izpratnei, iespējams, palīdzēs salīdzinājums ar lībiešiem, kuri savā valodā, piemēram, ir saklausījuši un alfabētā iekļāvuši 4 “a” skaņas: Aa, Āā, Ää, Ǟǟ un 7 “o” skaņas: Ōō, Ȯȯ, Ȱȱ, Öö, Ȫȫ, Õõ, Ȭȭ. Tāpat Viļakas izloksnē galveno semantisko un morfoloģisko nianšu šķiršanai būtu jāizmanto 5 “**u**” un 6 “**i**” skaņas, nerunājot par pārējiem patskaņiem. Diemžēl līdz šim ne tikai poļu – vācu jezuīti XVIII gadsimtā, bet arī latviešu valodniecība šīm latgalisko izlokšņu fonētiskajām un semantiskajām niansēm nav pievērsusi pietiekamu vērību, un latgaliskajos rakstos tās tiek nivelētas pieraksta vienkāršošanas vai vēl kāda cita mērķa vārdā. Šī iemesla dēļ vairākām Viļakas izloksnes skaņām joprojām nav burta zīmju, vienota apzīmējuma ne tikvien latgaliešu rakstu valodas alfabētā, bet arī LLV fonētiskajā transkripcijā. Tādēļ šīs latgaliskās skaņas ir mazpazīstamas pat valodniekiem. Līdz ar to, pirms ķerties pie Viļakas izloksnes fonētikas apraksta, jāmēģina saprast, kas tās ir par skaņām, un vienoties, ar kādām burtu zīmēm tās apzīmēsim. Lielākajai daļai Viļakas izloksnes fonētisko īpatnību valodnieki uzmanību ir pievērsuši un pat piedāvājuši tām grafiskus apzīmējumus. Tikai šīs īpatnības nav tikušas aplūkotas no sistēmas viedokļa. Šajā darbā autors ir izvirzījis sev mērķi apkopot līdzšinējos atradumus un parādīt Viļakas izloksni kā vienotu fonētisku un morfoloģisku sistēmu.

Viļakas izloksnē sastopami sekojoši *pamat*patskaņi (būs arī variācijas): **a, e, y, i**$^{\mathbf{e}}$**, i, u, u**$^{\mathbf{o}}$**, o**. Pirmais, kas jāiegaumē, ka ar **i**$^{\mathbf{e}}$ apzīmētajai skaņai (kas te ir latgaliešu rakstībā lietotā **ie** analogs), ir maz kopēja ar latviski-lietuvisko divskani **ie**, bet skaņai **u**$^{\mathbf{o}}$ - ar attiecīgo divskani **o (uo)**. Izvēlētā apzīmējuma trūkums ir tas, ja latviešu fonētiskajā transkripcijā šādi pieņemts apzīmēt epentēzes patskani, bet attiecīgā Viļakas izloksnes skaņas nav gluži tas pats. Epentēzes patskani, lai arī pārīsu, mēs tomēr izrunājam kā atsevišķu skaņu, kura seko iepriekšējai. Viļakas izloksnē “epenteziskais” formants it kā atrodas iepriekšējā skaņā iekšā un līdz ar to nevis funkcionē pats par sevi, bet tikai maina šīs skaņas kvalitatīvo sastāvu, skanējumu “savā virzienā”. Patiesībā ar šīm grafēmām te apzīmēti nevis divskaņi, bet īpatnējie latgaliskie garie “vidējie” patskaņi **i** un **u** stieptās **ĩ**$^{\mathbf{e}}$**, ũ**$^{\mathbf{o}}$ un attiecīgi **î**$^{\mathbf{e}}$ un **û**$^{\mathbf{o}}$ lauztās intonācijas zilbē, kuriem šobrīd ne LLV fonētiskajā transkripcijā (nerunājot par alfabētu), ne latgaliešu rakstu valodā vēl nav atbilstošu rakstu zīmju, un kuriem samērā tuvu atbilst tās skaņas, kas Starptautiskajā fonētiskajā alfabētā apzīmētas ar **ɪ** un **ʊ**. Apzīmējumi i^e un u^o (ar attiecīgam intonācijas zīmēm) izvēlēti, sekojot tradīcijai (ar *ie* un *uo* šīs skaņas pieņemts apzīmēt latgaliešu rakstībā un LLV fonētiskajā transkripcijā) un tādēļ, ka šīm skaņām tomēr var piedēvēt attālu formāla līdzība ar attiecīgajiem latviskajiem divskaņiem *ie* un *uo*: pavirši klausoties, rodas iespaids, ka šī latgaliskā skaņa patiešām sākas ar **i** un beidzas

ar **e** (attiecīgi - sākas ar **u** un beidzas ar **o**), tikai, ja lietuviešu-latviešu valodā katru šo divskaņu komponenti mēs izrunājam atsevišķi, piemēram, *di-ena, gu-ods*, tad viļacāni tos sapludina vienā skaņā, kas ir kaut kas vidējs starp tām abām, piem., *mi*^{e}*ļa,* ‘mēle’, *mu*^{o}*sa* ‘māsa’, *mu*^{o}*t*^{j}*a* ‘māte’. Un šajā gadījumā nav arī nekādas *mõsas* vai *mõtes,* jo garais *õ* ir pavisam cita skaņa. Līdz ar to garo patskaņu **i**^{e} **(î**^{e}**)** un **u**^{o} **(û**^{o}**)**[3] grafiskajā attēlojumā otrais komponents nav vis patstāvīga skaņa kā attiecīgajos divskaņos, bet tikai zīme, kas norāda uz patskaņa priekšējumu (augstumu).

Latviski (tāpat - lietuviski u. c. ide. valodās) patskaņus diferencējam tikai īsajos un garajos. Bet latgaliešu runā ar to nepietiek. Tādēļ, ka te patskaņiem jāšķir ne tikvien īsuma un garuma, “priekšējuma” un “augstuma” kategorijas, bet vēl viena pazīme – intonācija[4].

Tradicionāli pie fonēmu atšķirīgajām pazīmēm bez nosauktajām pieskaita arī labializāciju (tipisks piemērs – vācu valoda), nazalizāciju (franču valoda), bet intonācija parasti netiek iekļauta fonēmu diferenciālo pazīmju sarakstā. Taču latgaliešu valoda tieši ar to izceļas pārējo Eiropas valodu vidū, ka tajā ne tikvien sastopamas visas trīs intonācijas, bet latgaliešu “lauztā” intonācija, ko uzreiz pamana jebkurš svešinieks[5] ne tik vien piešķir latgaliešu runai īpašu muzikalitāti un šarmu, bet arī šķir vārdu nozīmes. Tādēļ šī valodas īpatnība būtu jāfiksē ne tikai fonētiskajā transkripcijā, bet arī rakstos. Šajā darbā eksperimenta veidā tas tiek darīts. Latgaliešu lauztā intonācija ir tik īpatnēja, ka latgalietim bez speciāliem runas treniņiem no tās ir grūti tikt vaļā. Savukārt, nelatgalis to tikpat kā nevar iemācīties. Tas vedina domāt, ka latgaliešu valodas īpatnības ir ne tikai valodas, bet tautas apziņas fenomens.

Latgaliešu runā skaņu var vienlaicīgi raksturot visu triju pazīmju elementi dažādās to kombinācijās. Tas noved pie viena un tā paša patskaņa vairākiem fonētiski atšķirīgiem variantiem. Garš patskanis no īsā atšķiras – tas ir skaidrs. Bet tam, ka īsais “priekšējais” no īsā “vidējā” (tāpat kā garais “priekšējais” no garā “vidējā”)[6] patskaņa latgaliešu valodā

---

[3] Iespējams, ka tieši šī skaņa jau XVI gadsimta prūšu, lietuviešu un arī vācu tekstos ir apzīmēta ar burtu **ů**. Varbūt šo zīmi būtu lietderīgi izmantot latgaliešu rakstu valodā divskaņa *uo* vietā?

[4] Runa ir par ortogrāfiju. Fonētiskā transkripcija šīs nianses šķir. Bet latgaliešu rakstībā tās jāšķir arī ortogrāfijā.

[5] SFA joprojām nav fonēmu dalījuma pēc intonācijas, lai gan SFA lingvisti ļoti rūpīgi fiksē dažādu valodu fonētikas īpatnības un, ja tāds fenomens kaut kur citur būtu atrasts, tas noteikti būtu atspoguļots.

[6] Pēc SFA klasifikācijas latgaliešu īpatnējās skaņas **i** un **u** ar to variantiem tiek lokalizētas diapazonā “priekšējais – gandrīz priekšējais” un “augsts - gandrīz augsts”, kas šeit atbilst jēdzieniem “priekšējais-vidējais” un “augšējais - vidējais”. Atšķirīgā definīcija atstāta tāpēc, ka latgaliskās skaņas **i, ï** un **u, ü** tikai daļēji atbilst tām skaņām, kas SFA apzīmētas ar **i, ɪ** un **u, ʊ**. Otrkārt, mums visiem papriekšu jāsaprot, par ko ir runa. Ikviens runas laikā var paskatīties spogulī: ja skaņas **u** izrunāšanas brīdī lūpas tikai nedaudz paveras, tātad tas būs „vidējais”, bet, ja spēcīgi jāpastiepj uz priekšu, tātad „priekšējais”, lai gan pēc SFA klasifikācijas **u** un **ü** (**u, ʊ**) abi skaitās pakaļējās un gandrīz pakaļējās rindas patskaņi. Tas pats attiecas uz skaņu **i**, kur abi tās varianti SFA tiek klasificēti kā „priekšējie”, bet pēc iekšējas izjūtas viens **ï** tomēr ir „priekšējāks”, to izrunājot, mēli nākas stingri piespiest pie augšslejām; izrunājot otro **i,** mēle jau ir „kaut kur pa vidu”; visbeidzot, pie **y** skaņas izrunāšanas tā atkrīt „rīkles galā”, lai gan pēc SFA klasifikācijas **y** skaitās pakaļējās rindas augšējā skaņa. Tādējādi šeit dotās skaņu definīcijas, līdztekus SFA klasifikācijai, tiek skaidrotas arī „vienkāršiem vārdiem”. Līdzīgi kā latviešu valodā mēs dēvējam **e** skaņu par „plato” un „šauro”, lai gan patiesībā tā nav ne plata, ne šaura, bet ir divi priekšējās rindas patskaņi e – „zemi vidējs” un „gandrīz zems”.

atšķiras tikpat lielā mērā, acīmredzot nav pievērsta pietiekama uzmanība. Līdz ar to parādās jau četri viena pamatpatskaņa varianti: priekšējais (augšējais) īsais, priekšējais (augšējais) garais, vidējais īsais, vidējais garais. Turklāt katrs no šiem četriem patskaņa variantiem var tikt izrunāts krītoši (īsais), stiepti vai lauzti (garie). Tas katram patskanim kopumā rada 6 izrunas variantus, kuri ne vien skan atšķirīgi, bet arī šķir vārdu nozīmes. Tādēļ rakstos tiem nepieciešamas atšķirīgas burtu zīmes. Tātad, formāli rēķinot, būtu jāšķir vismaz 36 (!) latgaliešu patskaņi. Kas zina, varbūt kādreiz (piemēram, baltu pirmvalodas laikā vai baltslāvu kopības periodā) tā arī bija. Līdz mūsdienām visi šie daudzie iespējamie patskaņu varianti nav nonākuši. Taču joprojām Viļakas izloksnē (un līdz ar to arī kopējā latgaliešu rakstu valodā) jāšķir 18 patskaņi, kas skan atšķirīgi un katrs nes savu semantisko slodzi: **a, ã, â, e, ẽ, o, õ, y, i, ï, î, u, ü, û, ĩ**^{e}**, î**^{e}**, ũ**^{o}**, û**^{o}.

2.3.2. Divējāds garais "Āā"

Viļakas izloksnē pastāv šādas **Aa** skaņas:

Aa - parastais latviskais īsais **Aa**, ***a**bijï* 'abi', *d**a**sa* 'desa'.

Ãã - latviskais garais **Āā** stieptas intonācijas zilbē, ***ã**lks* 'elkonis', ***ã**vuška* 'avene', *j**ã**ga* 'jēga'.

Ââ - "latgaliskais" garais **Āā** lauztas intonācijas zilbē, ***â**dun**â**t* 'ēdināt', *p**â**ds* 'pēda'.

Tādos vārdos kā *m**ã**t**â**t* 'mētāt', *š**ã**m**â**t* 'taustīt', *gr**ã**m**â**t* 'gremot', *pl**ã**n**â**t* 'plānot' u.c. dzirdami abi šie garie patskaņi. Un tos ir svarīgi nošķirt. Tāpēc vienkāršotajā transkripcijā (Viļakas "alfabētā"), kas morfoloģijas daļā un izloksnes tekstos tiek lietota, lai atvieglotu materiāla uztveršanu, autors šo atšķirību ir parādījis sekojoši: latgaliskais lauztais garais **Ââ** ir apzīmēts ar **Āā** (pēc analoģijas ar **ī** un **ū**, jo datorā ir tikai viena veida garumzīme), bet tur, kur skan latviskais stieptais garais **ā**, ir likta stieptās intonācijas zīme **Ãã**: *ãlks, vãg, mãtāt, šãmāt, grãmāt, plãnāt u.t.t.*

2.3.3. Skaņas "Ii" garums, pacēlums (augstums) un intonācija

Latgaliešu izloksnēs skaņa **Ii** jāšķir pēc trim pazīmēm. Pirmkārt, pēc mēles pacēluma, jo ir skaidri saklausāmas vismaz trīs pakāpes: no viszemākās **y** (identiska krievu "**ы**"), ieskaitot "vidējo", latviešu valodai tradicionālo **i**, un beidzot ar augstāko (jeb priekšējo) **ï**. Tādēļ, ja vēlamies pierakstīt precīzi, jāšķir ne tikai **y** *(zyrgs, brandyns, byzât, cyts),* bet visas trīs šīs skaņas, jo no to pareizas izrunas ir atkarīga vārdu (homonīmu) nozīme, piem., *posn**ï**s* 'nokrejots'un *posn**i**s* 'augu eļļa'; *l**ï**kt* 'liekt'un *l**i**kt* 'likt'; *dz**ï**rdît* 'dzirdēt'un *dz**i**rdît* 'dzirdīt';

divi dïvï ‘divi dievi’ u.t.t. [7] Gramatiskas likumsakarības: vīriešu dzimtes lietvārdu un īpašības vārdu daudzskaitļa galotnē vienmēr būs **ï,** bet, ja dzirdams **i**, tātad mums ir darīšana ar darbības vai apstākļa vārdu, piem., *pakeisï* ‘pakaiši’ un *pakeisi* ‘tu pakaisi’; *kosï* ‘nieze’un *kosi* ‘tu kasi’; *rodï* ‘radinieki’ un *tu rodi* ‘tu radi’; *du^{o}rgï* ‘(mani) dārgie’ un *du^{o}rgi* ‘(pārāk) dārgi’; *sļaplïs* (īp.v.) ‘slapjais’ un *sļaplis* ‘(ir) slapjš’ (apst. v.) u. tml.

Trim pēc mēles pacēluma šķiramajām **i** formām pārklājas īsuma - garuma kategorija un trīs dažādas intonācijas. Tiesa, ne visām trim formām ir visas trīs kategorijas, tādēļ reāli Viļakas izloksnē **i** skaņai jāšķir nevis 9, bet tikai 6 formas.

Mēles pacēlums →	**Apakšējais i**	**Vidējais i**	**Augšējais i**
Krītoša intonācija, Īss	**Y** = analogs kr. **Ы** *(brandyns, cyts, zyrgs, byzât, cylvaks);* pēc SFA – [ɯ].	**I** – tradicionālais latviskais, kā vārdos *zivis, citi (likt, tivi, kitiņs);* pēc SFA –[ɪ].	**Ï** - analogs kr. **И** (*зима),* līdzīgs latviskajam **i** – vārdā *kino (lïkt, dïvs);* pēc SFA – [i].
Stiepta/krītoša intonācija, Garš	-	**Ie=i^{e}** – nav analoga baltu, slāvu, romāņu, ģermāņu val. *(ki^{e}via, mi^{e}teļs)*[8] pēc SFA – [ɪ:].	-
Lauzta intonācija, Garš	-	**Îe=î^{e}** – nav analoga romāņu, ģermāņu, baltu, slāvu valodās *(î^{e}st, pî^{e}c, sî^{e}dīt, dî^{e}t);* pēc SFA – [î:].	**Î** - analogs latviskajam, *līt, pīt,* ja runātājs to izrunā lauzti *(ïzît, ïzlît,ïît);* pēc SFA – [î:].

Tabulā redzams, ka skaņas **i** “visaizmugurējākā” pozīcija – patskanis **Yy** mēdz būt tikai īss un līdz ar to parādās tikai krītošas intonācijas zilbēs, piem., *tylts, vylna, syltums*.

“**Vidējais” i** toties sastopams ar visām trim intonācijām tiklab īss kā garš. Īsais vidējais *i* parādās tikai krītošas intonācijas zilbē (ì) un apzīmēts ar tradicionālo latvisko **Ii** burtu, piem. *iļgi* ‘ilgi’, *jir* ‘ir’; te problēmas nerodas. Sarežģītāk izprast LLV neeksistējošā latgaliskā garā vidējā *i* (**i^{e}**) lietojumu, jo tas var tikt izrunāts gan ar lauzto ***î^{e}***, gan stiepto ***ĩ^{e}*** intonāciju dažādās kombinācijās, tādēļ rodas nepieciešamība ieviest jaunus skaņu apzīmējumus gan fonētiskajā transkripcijā, gan arī vienkaršotajā transkripcijā, kas morfoloģijas daļā un tekstu pierakstos lietots ortogrāfijas funkcijā. Vadoties no apsvērumiem, kuri izklāstīti

[7] Līdz šim nedefinētu latgalisko skaņu apzīmēšanai burtu *ï* un *ü* zīmes ar umlautu šeit ir izvēlētas tādēļ, ka attiecīgs *ü* jau tiek lietots LLV fonētiskajā transkripcijā. Pēc analoģijas ar *ü* – lietots arī *ï*. Šīs pašas zīmes atstātas arī vienkāršotajā transkripcijā, jo tās ir samērā viegli pieejamas datorā un tas atvieglo teksta pierakstu. Jāatceras vien, ka te nav jāmeklē nekādas līdzības ar skaņām, kuras šīs burtu zīmes apzīmē citu IE valodu alfabētos.

[8] Tā kā par latgalisko stiepto/krītošo intonāciju mums tagad ir divi viedokļi, un abi vēl ir parbaudāmi, šeit skaņām *i^{e}* un *u^{o}* stieptā un krītošā intonācija netiks šķirta un īpaši uzsvērta, tāpat kā krītošā intonācija īsajās zilbēs, jo tam šajā pētījumā nav principiālas nozīmes. Principiāli ir tas, ka šīs skaņas jāizrunā gari un “nelauzti”. Garumu šeit norāda burta indeksiņš. Tāpēc konsekventi apzīmēta tikai lauztā intonācija: *î^{e}* uz *û^{o}*.

sākumā, šīm skaņām izvēlēti sekojoši apzīmējumi (sk.arī tabulu): vidējais garais **i** stieptas/krītošas intonācijas zilbē apzīmēts ar **I^{e}, i^{e}** (jeb **Ĩ^{e}, ĩ^{e}**) piem., *mĩ^{e}teļs,* ‘mētelis’, *pĩ^{e}tļa,* ‘cilpa’, bet lauztas intonācijas zilbē – ar ***Î^{e}, î^{e}***, piem., *î^{e}st,* ‘ēst’, *pî^{e}c* ‘pēc’, *sî^{e}dît* ‘sēdēt’. [9]

Priekšējais **īsais** **i (ï)** sastopams tikai krītošas intonācijas zilbē (ì), līdz ar to nav nepieciešamības tam īpaši norādīt intonāciju, bet jāšķir “priekšējums”. Šim nolūkam - jeb augstākā mēles pacēluma akcentēšanai pēc analoģijas ar *ü* izmantots umlauts uz burta zīmes: **Ï ï**, piem., *dïvs,* ‘dievs’, *cïrst,* ‘cirst’**.**

Priekšējais **garais ï**, savukārt, tiek lietots tikai lauztas (î) intonācijas zilbē, tāpēc lauztās intonācijas (un vienlaicīgi – “priekšējuma”) apzīmēšanai šeit fonētiskajā transkripcijā ir izmantota lauztās intonācijas zīme **Îî**. Piemēram, vārdos *ïzît* **‘**iziet’, *ïzlît* ‘izliet’, *iît* ‘ieiet’ **ï** pirmajā zilbē ir priekšējs, īss un izrunājams krītoši **ì**, otrajā – priekšējs, garš un lauzts **î.**[10]

2.2.4. Skaņas “Uu” garums, labializācijas pakāpe (augstums) un intonācija

Analoģiska situācija ir ar patskani **u**: jāšķir ne vien LLV tradicionālā vidējā **u,** bet arī “priekšējā” **ü** skaņas, kas šķir vārdu nozīmes, piem., *durs* ‘durvis’ un *dürs* ‘(viņš) durs’; *kurs* ‘kurš’ un *kürs* ‘kurs (uguni)’, *duša* **‘**duša’ un *düša* **‘**dūša’, *putīt* **‘**putēt’ un *pütît* ‘potēt’.

Līdzīgi kā patskanim **i**, arī abiem skaņas **u** labializācijas variantiem pārklājas īsuma - garuma kategorija un trīs dažādas intonācijas.

Labializācija →	“Vidējais” **u**	“Priekšējais” **u**
Krītoša intonācija, īss	**U = [**ù] *(durs, kurs,duša)* Pēc SFA = [ʊ]	**Ü=** [ü] *(dürs, kürs,düša)* Pēc SFA = [u]
Stiepta /krītoša, garš	**U^{o}** = [ũ^{o}] *(mu^{o}tia, mu^{o}sa)* Pēc SFA = [ʊ:]	**-**
Lauzta intonācija, garš	**Û^{o}** = [û^{o}]*(û^{o}buls, û^{o}oda)* Pēc SFA = [ʊ̂:]	**Û** = [û] *(kūst, lūgs, jūsta)* Pēc SFA = [û:]

[9] Garajam stieptajam patskanim **I^{e}, i^{e}**, stingri ņemot, visur pienāktos zīme ***î^{e}***, taču visur nav likta, jo indeksiņš pats par sevi norāda uz garumu, bet jumtiņa trūkums uz to, ka patskanis jāizrunā stiepti, nevis lauzti. Lai atvieglotu rakstību, vienkāršajā transkripcijā arī indeksiņš *e, o* garās stieptās/krītošās *i,u* skaņas apzīmēšanai tiek rakstīts kā pilnais burts **ie, uo**, piem., nevis *mi^{e}teļs*, bet *mieteļs,* ‘mētelis’, nevis *mu^{o}sa*, bet *muosa*, ‘māsa’, savukārt lauztas intonācijas jumtiņa vietā – tradicionālā latviskā garumzīme: **īe, ūo**, piem., *īest,* ‘ēst’, *pīec* ‘pēc’, *ūobuls* ‘ābols’.

[10] Vienkāršotajā transkripcijā šai skaņai tāpat kā vidējam patskanim ī lauztās intonācijas zīmes vietā lietota parastā latviskā garumzīme: **Īī**. Piemēram, vārdos *ïzīt* **‘**iziet’, *ïzlīt* ‘izliet’, *iīt* ‘ieiet’ priekšējais **ï** pirmajā zilbē ir īss un izrunājams krītoši **ì**, otrajā – garš un izrunājams lauzti **î.** Šis īpašo burtu un diakritisko zīmju lietojums ir konsekventi ievērots izloksnes tekstā, tāpēc caur to viegli saprotams un apgūstams.

Īsie **u** abos gadījumos ("vidējais" un "priekšējais") mēdz būt tikai krītoši (ù), tādēļ jāšķir tikai labializācijas pakāpe, un šim nolūkam te izmantoti sekojoši apzīmējumi: "vidējās" īsās **u** skaņas apzīmēšanai lietots parastais latviskais **Uu**, piemēram, *ustaba* 'istaba', *durs* 'durvis'; "priekšējās" īsās **u** skaņas apzīmēšanai, tāpat kā **ï** gadījumā, sekojot tradīcijai (Rudzīte 1964: 266; Poiša 1985: 13), izmantots divpunkts uz burta zīmes **Ü ü,** piem., vārdos *kürt* 'kurt'*, dürt* 'durt'.

Garie **u** (gan "vidējais", gan "priekšējais") Viļakas izloksnē var tikt izrunāti gan ar stiepto, gan ar lauzto intonāciju. Garais "priekšējais" **ü** sastopams tikai lauztas intonācijas zilbē (û), tādēļ fonētiskajā transkripcijā tiek apzīmēts ar **Ûû**, bet rakstībā jeb vienkāršotā transkripcijā pēc analoģijas ar **ī** lauztās intonācijas jumtiņš aizstāts ar parasto latvisko garumzīmi **Ūū**, piem. *kūst, jūsta* 'kost, josta'.

Toties garais "vidējais" **u** Viļakas izloksnē sastopams ne vien lauztas, bet arī stieptas/krītošas intonācijas zilbēs, tādēļ pēc analoģijas ar ***i^{e}* *(ī^{e})*** un ***î^{e}*** vidējais garais **u** stieptas/krītošas intonācijas zilbēs apzīmēts ar ***u^{o}* *(ū^{o})***, piem., *mu^{o}tia* 'māte', *mu^{o}sa* 'māsa', *bru^{o}ļï* 'brāļi', *ku^{o}s^{j}s^{j}* 'klepus' bet lauztas intonācijas zilbē – ar ***û^{o}*,** piem., *sû^{o}p* 'sāp', *lû^{o}psta* 'lāpsta', *û^{o}buls* 'ābols', *û^{o}da* 'āda', *tû^{o}ļû^{o}k* 'tālāk', *pî^{e}cû^{o}k* 'vēlāk'.

Vienkāršotajā Viļakas izloksnes apraksta transkripcijā lauztās intonācijas jumtiņa vietā likta latviskā garumzīme (tātad *û* = *ū*) un *o*, saglabājot latgaliešu rakstu valodas tradīciju, rakstīts kā normāls burts, nevis indeksa veidā, piem., stieptās/krītošās intonācijas zilbē **uo**: *mu^{o}tia = muotia* 'māte', *mu^{o}sa = muosa* 'māsa', *bru^{o}ļï = bruoļï* 'brāļi', *ku^{o}s^{j}s^{j} = kuosjs* 'klepus' bet lauztas intonācijas zilbē – ar **ūo,** piem., *sû^{o}p = sūop* 'sāp', *lû^{o}psta = lūopsta* 'lāpsta', *û^{o}buls =ūobuls* 'ābols', *û^{o}da = ūoda* 'āda', *tû^{o}ļû^{o}k = tūoļūok* 'tālāk', *pî^{e}cû^{o}k = pīecūok,* 'vēlāk'.

2.3.5. Secinājumi par skaņu "Ii" un "Uu" lietošanu

Visur, kur uz atsevišķi stāvošiem patskaņiem **Îî (Īī), Ûû (Ūū)** parādās jumtiņš vai garumzīme (vienkāršotā transkripcijā), tie jāizrunā gari, "priekšēji" un lauzti. Specifisko latgalisko patskaņu **î^{e} (īe)** un **û^{o} (ūo)** sastāvā tie būs "vidēji" un lauzti. Turpretī bez garumzīmes **i** un **u** būs īsi, krītoši izrunājami un "vidēji", bet **ï** un **ü** būs īsi, krītoši izrunājami un "priekšēji".

Skaņu **i** un **u** "priekšējuma" šķiršana, kam Viļakas izloksnē, kā redzējām, ir principiāla nozīme, tāpat kā gadījumā ar garajiem **ã** un **â**, pagaidām sarežģī datorrakstīšanu. Tāpēc šajā darba daļā tā ir uzsvērta, lai uzskatāmāk parādītu izloksnes fonētisko sistēmu. Bet morfolo-ģijas un teksta daļā, lai vienkāršotu rakstību, gan priekšējais **Ï ï**, gan vidējais **Ii**

dažreiz var tikt apzīmēti vienādi - ar **Ii:** *likt-likt;* attiecīgi **Üü** un **Uu** apzīmētas vienādi - ar **Uu.**

Viļakas izloksnes īpatnējo fonēmu izpēte noderēs arī atsevišķu līdz šim neakcentētu LLV fonētikas nianšu dziļākai izpratnei. Latgaliskais vidējais garais patskanis **i**^{e} **(î**^{e}**) patiesībā** ir tas pats latviskais īsais *i*, ko izrunājam vārdos *divi, zivis,* tikai – garš! Vidzemniekam vai kurzemniekam to, iespējams, ir pagrūti saprast tādēļ, ka LLV tādas garās skaņas vairs nav! Ir tikai īsā. Turpretī Viļakas izloksnē ir gan īsā, gan arī garā, kura turklāt var tikt izrunāta gan ar stiepto, gan lauzto intonāciju, kas maina vārda nozīmes. LLV nekā tamlīdzīga vairs nav – tur no šīs vidējās *i* skaņas iespējamajiem variantiem ir palikusi pāri tikai īsā versija, ko lieto krītošas intonācijas zilbē. Ar kāda tad patskaņa palīdzību mēs latviski izsakām garo *ī* skaņu, ja vidējās garās vairs nav? Atbilde ir vienkārša: tās izrunāšanai mēs izmantojam priekšējo *ī*! Tā ir līdzīga vidējam *i*, tomēr ne tikai kvantitatīvi, bet arī kvalitatīvi atšķirīga skaņa.

Latviešu valodniecībā tiek uzskatīts, ka latviskās skaņas *i* un *ī, u* un *ū* atšķiras tikai ar garumu, ka *ī* ir vienkārša *i+i* summa, bet *ū = u+u,* taču tā nav taisnība. Tās atšķiras arī kvalitatīvi - pēc "priekšējuma" pakāpes. Ieklausoties, piemēram, vārdkopā ***sîki sīļi****,* skaidri dzirdams, ka garās skaņas saknē ir priekšējākas, un jūtams, ka, garos patskaņus izrunājot, mēle paceļas daudz augstāk, kamēr galotnes patskani izrunājot, tā "atkrīt" atpakaļ. Taisni tāda pati situācija ir latviskajos vārdos ***lupa-lūpa, cuka-cūka*** u. tml., kur skaidri redzams, ka garo patskani izrunājot, lūpas nepaliek tajā pašā stāvoklī, kur īsā patskaņa izrunāšanas brīdī, bet ievērojami pavirzās uz priekšu. Tātad latviskie *ī* un *ū* nav vis divu *i* vai *u* summa! Tās ir divu dažādu patskaņu summas! Latviskais *i* no *ī* tāpat kā *u* no *ū* atšķiras ne tikai kvantitatīvi, bet arī kvalitatīvi. Tikai LLV no priekšējiem un "pakaļējiem" *i* un *u* patskaņiem ir palikušas vairs tikai pa vienai pozīcijai: priekšējais garais un pakaļējais īsais, turklāt latviešu valodniecībā šīs dažādās skaņas netiek šķirtas, jo tādam šķīrumam vairs nav nozīmes. Turpretī latgaliskajā Viļakas izloksnē ir saglabājušies tiklab priekšējie, kā "aizmugurējie" *i* un *u,* un tiek lietoti vairākās pozīcijās, turklāt tām visām piemīt semantiska funkcija.

2.3.6. Patskaņi "Ee", "Ēē" un "Oo", "Õõ"

Īsais patskanis **e** Viļakas izloksnē mēdz būt tikai "šaurs" un tikai krītošas intonācijas zilbē, piem., *cèļt* 'celt, *cèr* 'cauri'.

Garais lietuviski latviskais patskanis ẽ **(ē)** Viļakas pusē sastopams tikai stieptas/krītošas intonācijas zilbē, tāpēc pēc analoģijas ar ***ã*** it kā vajadzētu uz burta zīmes likt viļņotu svītriņu. Taču, ņemot vērā, ka Viļakas izloksnēs garā skaņa ***ē*** sastopama ļoti reti tikai

ar stiepto intonāciju[11], bet lauztās intonācijas zilbē vispār netiek lietota, tad garā stieptā **ẽ (ē)** apzīmēšanai fonētiskajā transkripcijā lietots cirkumflekss **(ẽ),** bet vienkāršotajā transkripcijā izmantots latviešu valodas burts **Ēē**, jo šī nianse vienkāršo rakstību, bet teksta uztverei netraucē.

Patskanis **o** Viļakas pusē netiek lietots divskaņa **uo** veidā. Tas mēdz būt tikai īss patskanis: *stòbs, lòbïs.* Izņēmumu veido leksēmu grupa, kas darināta no svešvārdiem *põza: põzît, põzîšana, põzītajs(-a); rõzâ; prõza,* tur parādās garais **Õõ** un tiek izrunāts stiepti.

2.3.7. Latgaliešu 21 divskaņa izruna

Viļakas izloksnē nav austrumbaltisko, latviešiem un lietuviešiem tipisko divskaņu **ie** un **o (uo)**. Toties bez kopīgajiem **ai, au, ui, ei, eu, iu, oi** tur lieto vēl četrpadsmit savus īpašus divskaņus. Tos var dēvēt arī par fonēmām vai fonēmu variantiem, taču šīs fonēmas ir no diviem patskaņiem sastāvoši divskaņi, katrs ar savu individuālu semantiku.

Četri no tiem ir pavisam īpatni, kādu nav ne LLV, ne lietuviešu valodā: **iï** un **iî; uü** un **uû.** To pirmā daļa ir tradicionālās LLV **i** un **u** skaņas (vidējās), bet otrā daļa tiek izrunāta maksimāli priekšēji **ï** un **ü.** Tātad divskanis **iï** būs viena otrai sekojošas un savstarpēji saplūdušas vidējā **i** un priekšējā **ï** (pie maksimāla mēles pacēluma) skaņas stieptas/ krītošas intonācijas zilbē un attiecīgi kā divskanis ir **iî**[12] lauztās intonācijas zilbē, piem., *miïlïs* 'mīļais', *miîtïs* 'mainīts'; *triïs* 'trīc', *triîs* 'trīs'; *dziït* 'dzīt'(prom), *dziît* 'dzīt (par rētu)'.[13] Pēdējie divi piemēri, kā redzam, ilustrē arī lauztās intonācijas semantisko funkciju.

Divskanī **uü** tieši tāpat viena otrai seko "vidējā" **u** un "priekšējā" **ü** skaņa, piem., *kuüst* 'kūst', *puürs* 'pūrs', *bruütia* 'līgava' (stieptas/krītošas intonācijas zilbē), bet lauztās intonācijas zilbē skaņas **u** un **û** saplūst attiecīgi divskanī **uû**, piem., *luûzt* 'lūzt', *ruûgt* 'rūgt', *uûdeņs* 'ūdens'.

---

[11] Viļakas izloksnē *ē* sastopams tikai tipiskos LLV pienesumos, pēc kuriem agrāk nav bijis vajadzības, jo ir bijuši savi sinonīmi, piem., tagadējās *ẽnas* vietā ir latgalisks vārds *pakrîeslis*, internacionālisma *ẽra* vietā tika lietots vārds *laikï*, latviskā *ẽrms* vietā – latgaliskais *mürklis* u. t. jpr.

[12] Patiesībā visos viļacānu divskaņos otrs patskanis **i** un **u** ir augšējais jeb "priekšējais", tādējādi konsekvences vārdā it kā vajadzētu visur rakstīt **ï** un **ü**, taču tas sarežģī rakstību, bet vārda nozīmi neietekmē, tādēļ šī īpatnība ir šķirta fonētiskajā rakstībā, bet ortogrāfiskajā parādīsies *tikai* specifiskajos divskaņos **iï** un **uü,** kā arī lauztās intonācijas zilbēs **–** garumzīmes veidā **iī** un **uū**.

[13] Divskaņa *ii (iï, iî)* nav citās baltu valodās, toties tāds ir slāvu, piemēram, krievu valodā vārdos *кий* 'kija', *вий* 'velna vectēvs', ukraiņu *свій змій* 'savs pūķis' u.c. Taču Viļakas izloksnē saglabājies dalījums arī pēc intonācijas, kamēr slāvu valodās vairs ir tikai viena forma. Tiesa, tur atkal ir saglabājusies divskaņa forma ar *y*: *ый* (kaut kas vidējs starp latgalisko *yï un yî,*), piem., *новый* 'jauns', *выйти* 'iziet', kas Viļakas izloksnē vairs nav. Bet Viļakā pēc analoģijas ar *iï, iî* ir divskanis *uü, uû*, kas nosauktajās slāvu valodās vairs nav. Tādējādi Viļakas izloksnē tiek lietotas skaņas, kādu nav LLV, toties dažas ir krievu, ukraiņu valodās. Taču nav pamatoti tās dēvēt par slāvismiem, jo pastāv arī lielas atšķirības gan no skaņu kvantitātes un kvalitātes viedokļa, gan to lietojumā. Tas nozīmē, ka kopīgais un atšķirīgais baltu un slāvu fonētikā vēl gaida savus pētniekus.

Nākamie divi specifiskie latgaliešu divskaņi ir **ou** (stieptas/krītošas intonācijas zilbē), piem., *sloukt* 'slaukt', *loupît* 'mizot', *kouns* 'kauns', un **oû** (lauztas intonācijas zilbē), piem., *joûnïs* 'jauns', *loûzt* 'lauzt', *koûtûs* 'kauties' u.c.

Visbeidzot, arī sešiem jau nosauktajiem LLV divskaņiem (izņemot **oi**) Viļakas izloksnē ir savas lauztās intonācijas formas **aî, aû, uî, eî, eû, iû** (vienkāršotajā transkripcijā apzīmētas attiecīgi: *aī, aū, uī, eī, eū, iū*), kas labi saklausāmas šādos vārdu pāros, piem., *laîžu raišu* 'laižu jāšus'; *kaûjas lauks* 'kaujas lauks'; *puîgs vuicās* 'zēns mācās'; *geîļs geida* 'gailis gaida'; *seu – seûs* 'sev - sevis'; *Liûzeniks pliukšunai* 'Liuzenieks pliukšķina'[14]. Šodien arī Viļakā jau var dzirdēt divskaņus **yu** un **yû** (*yu* un *yū*), piemēram, *myûsu cyüka* 'mūsu cūka', tomēr tā ir tipiska atsevišķu lejaslatgaliešu izlokšņu pazīme, jo Ziemeļlatgalē šajā vietā allaž ir lietoti **uû** un **uü** (*uū* un *uü*): *muûsu cuüka*. Tādējādi Viļakas izloksnē joprojām tiek lietots 21 skaists un skanīgs divskanis, kamēr LLV vairs atlikuši tikai 10.

2.4. Viļakas izloksnes konsonantisms

"Lielākā daļa augšzemnieku dialekta līdzskaņu atbilst latviešu literārajā valodā sastopamajām skaņām. Tie ir līdzskaņi b, c, č, dz, dž, d, f, g, ģ, x, j, k, ķ, l, ļ, m, n, ņ, ŋ, p, r, s, š, t, v, z, ž", - rakstīja M.Rudzīte "Latviešu dialektoloģijā", piebilstot, ka bez šīm skaņām augšzemnieku izlokšņu vienā daļā sastopami arī citi līdzskaņi.... Pie citiem līdzskaņiem dialektoloģe nosauca visus tos pašus, tikai ar palatalizācijas, tātad – mīkstinājuma vai daļēja mīkstinājuma zīmi (Rudzīte 1964). Tāds ir oficiālais viedoklis par latgalisko līdzskaņu lietojumu, kurš valda pēdējā pusgadsimta laikā; šādi līdzskaņi (izņemot x un ŋ) ir iekļauti Latgaliešu rakstības noteikumos (LRN 2007). Palatalizētie latgaliskie līdzskaņi, lai gan M.Rudzīte tos norādīja kā "citus", atšķirīgus, kurus tādēļ vajadzētu šķirt arī morfoloģiskajā rakstībā, tomēr kur netiek šķirti. Jo "palatalizēts" nav "mīksts". Tāpēc tiem nav apstiprināta konkrēta mīkstinājuma zīme, ko rakstītājs varētu pielikt burtam. No Latgaliešu rakstības noteikumiem izriet, ka latgaliešu izloksnēs mīksti tiek izrunāti tikai tie paši četri mīkstie LLV konsonantiem: ķ, ģ, ļ, ņ, un nekādu citu mīksto līdzskaņu latgaliešu runā nav. Taču šim oficiālajam viedoklim vienmēr ir bijis daudz pretinieku. Pirmām kārtām, tie bija latgaliešu ābeču sastādītāji kopš 1768. gada līdz mūsu dienām, kuri bez minētajiem četriem ir rādījuši vēl 12 mīkstos līdzskaņus: b^j, c^j, $č^j$, d^j, m^j, p^j, r^j, s^j, t^j, v^j, z^j, $ž^j$ (Cibuļs 2009: 13). Viņu

[14] Protams, arī LLV analoģiskās pozīcijās šo divskaņu izrunā var saklausīt lauzto intonāciju, piem., *kaûjas laũks, gaîlis gaida* u. t.t. taču LLV tā vairs netiek akcentēta, tiek nivelēta, un ikdienas sarunās atšķirības intonāciju lietojumā ir grūti saklausāmas. Turpretī latgaliskajā runā intonācijas joprojām tiek ļoti uzsvērtas, tādēļ, ja vienā vārdā līdzās jāizrunā viens un tas pats patskanis ar stiepto/krītošo un lauzto intonāciju, piem., *šãmât* 'čamdīt', *grãmât* 'gremot', tie neteti izklausās pēc pavisam dažādiem patskaņiem. Taisni intonāciju daudzveidīgais un izteiktais lietojums piešķir latgaliskajai runai sevišķu muzikalitāti un šarmu.

viedoklis sakrīt ar akadēmiķes M.Rudzītes viedokli, proti, ka praktiski visiem latgaliskajiem konsonantiem, līdzīgi kā lietuviešu un slāvu valodās, pastāv arī mīkstās versijas, kas latgaliskajās izloksnēs tā ir pietiekami uzkrītoša un bieži šķir vārdu nozīmes. Šo pašu viedokli savās publikācijās ir paudis profesors A.Breidaks, kurš rādīja 18 mīkstos latgaliešu līdzskaņus, apzīmēdams tos ar pieņemto palatalizācijas zīmi ('), taču runādams par mīksto līdzskaņu lietojumu (Брейдак 2006). No pēdējo gadu autoritatīvākajām publikācijām jāmin Jura Cibuļa un filoloģijas doktores Lidijas Leikumas grāmata “Vasals. Latgaliešu valodas mācība”, kurā autori runā par latgaliešu valodas 16 mīkstiems jeb mīkstinātiems līdzskaņiem (Cibuļs, Leikuma 2003: 18).

Viļacāniem, līdzīgi kā citu latgalisko izlokšņu runātājiem, ir visi tie paši (izņemot dažas zīmes) LLV un latgaliešu alfabēta līdzskaņi, kuri tiek izrunāti gan cieti, gan palatalizēti. Turklāt vismaz 12 ir mīkstie līdzskaņi[15]. Viļakas izloksnē nav velārā pakaļējā mēleņa, nazālā [**ŋ**]. No 4 LLV mīkstajiem līdzskaņiem Viļakas izloksnē tiek lietoti tikai divi - **Ļļ** un **Ņņ**, piem., *ļübestîba* ‘mīlestība’, *ceļt* ‘celt’, *ņoudît’* ņaudēt’**,** bet LLV mīkstās **Ķķ** un **Ģģ** skaņas latgalieša mutē pārvēršas par viegli palatalizētām skaņām *k', g'*, piemēram, *kak'is, kug'is, mul'k'is*. Toties Viļakas izloksnē ir desmit citi mīksti līdzskaņi, kuriem latgaliskajā morfoloģijā būtu nepieciešamas mīkstinājuma zīmes: **B^{j}b^{j}** – *düb^{j}a* ‘bedre’, **C^{j}**c**^{j}**– *c^{j}oc^{j}a* ‘tante’, *c^{j}uüška* ‘čūska’, **D^{j}**d**^{j}**– *î^{e}d^{j}a* ‘ēde’, **Ļļ** - *ļouds* ‘ļaudis’, **M^{j}**m**^{j}**– *ziim^{j}a* ‘zīme’, **Ņņ** - *ņurdît* ‘ņurdēt’, **P^{j}p^{j}** – *pîp^{j}a* ‘piepe’, **Ŗŗ** *–küŗp^{j}a* ‘kurpe’, **S^{j}s^{j}** – *os^{j}s^{j}* ‘riteņu ass’ (turpretī *oss* – ‘ass nazis’), **T^{j}t^{j}** – *mu^{o}t^{j}a* ‘māte’, **V^{j}v^{j}** – *vïrv^{j}a* ‘virve’, **Z^{j}z^{j}** - *viîz^{j}a* ‘vīze’, *z^{j}em^{j}a* ‘zeme’.[16]

Palatalizācija un mīkstinājums ir tuvas parādības un to šķiršana bieži ir problēmatiska. Taču Viļakas izloksnē atšķirība starp viena un tā paša līdzskaņa mīkstināto un palatalizēto formu reizēm ir dzirdama pat ļoti labi. Piemēram, vārdā *zèmli* ‘zemu’(apst.v.) – gan *z,* gan *m* un *l* ir palatalizēti taisni tādā mērā, kā mēs to dzirdam LLV patskaņu *i* un *e* priekšā, turpretī vārdā - *z^{j}em^{j}a* ‘zeme’ – gan *z,* gan *m* tiek izrunāti mīksti, lai gan abos gadījumos konsonants *z* atrodas vienādās pozīcijās viena un tā paša patskaņa *e* priekšā.

Viļakas izloksnē novērojama vēl viena īpatnēja valodiska parādība - veselas palatalizētu līdzskaņu grupas, piem., *s'iļks't^{j}s^{j}* ‘ilksts’, *s'm'ïrt^{j}s^{j}* nāve’ u.tml. Ir dzirdams, ka šajos piemēros vairāk vai mazāk mīksti tiek izrunāti pilnīgi visi līdzskaņi, bet pie kuriem ortogrāfijā būtu liekama mīkstinājuma zīme, pie kuriem - tikai palatalizācijas zīme fonētiskās transkripcijas pierakstā, tas ir diskutējams jautājums un likumības, pēc kurām latgaliešu izloksnēs ie-

[15] Nosauktais mīksto līdzskaņu skaits ir subjektīvs. Jo robeža starp mīksto un velāro skaņu nav noteikta.

[16] Mīkstā konsonanta apzīmēšanai lietotā (^{j}) fonētiskaja rakstībāā un pilnvērtīga burta veidā (j) mīkstinājuma zīmes funkcijā morfoloģiskajā rakstībā ir ņemta no starptautiskās fonētiskās transkripcijas arsenāla, lai nejauktu ar LLV izmantoto palatalizācijas zīmi ('), kas Viļakas izloksnes fonētiskajā transkripcijā arī nepieciešama.

stājas palatalizācija un cik lielā mērā, ir atsevišķi pētāmas. Bet ir skaidrs, ka bez intonācijas, patskaņu "priekšējuma" un visu mīksto līdzskaņu šķiršanas latgaliešu rakstu valodā Viļakas izloksnes tekstu adekvāti pierakstīt nav iespējams.

LLV fonētiskajā transkripcijā latgaliskos vārdus *muᵒtä, kürpä, zʲemä* u.c. pieņemts transkribēt ar galotni *ä*, ko dēvē par "vairāk priekšēju *a*" (Poiša 1985: 11), uzskatot, ka iepriekšējais līdzskanis pats par sevi ir ciets, bet palatalizācija tam parādās sekojošā specifiskā *ä* patskaņa ietekmē. Viļakas izloksnes piemēri liecina par izņēmuma gadījumiem, kuros mīkstinājums līdzskaņiem parādās arī citās pozīcijās. Piemēram, tikpat izteikts mīkstinājums šiem līdzskaņiem paliek locījumu formās pirms galotnes *u*: *muᵒtʲu, kürpʲûs, zʲemʲu*; 6. deklinācijas lietvārdos pirms galotnes *s* (kura arī pati *s* tiek izrunāta mīksti): *vûᵒtʲsʲ* 'vāts', *drũᵒtʲsʲ* 'drāts' u.c. Mīkstā skaņa **cʲ** piemēros *cʲocʲa* 'tante' un *cʲuüška* 'čūska', kā redzam, izrādās vienlīdz mīksta patskaņu *o*, *a* un *u* priekšā. Kādi apstākļi un faktori noteic mīkstināto līdzskaņu parādīšanos Viļakas izloksnē? Vai iespējams definēt kādu likumsakarību? Šķiet, ka līdzskaņa mīkstinājums arī var noteikt sekojošās *a* skaņas kvalitāti. Līdzīgi kā citos apstākļos sekojošais *a* velarizē iepriekšējo līdzskani.

2.5. Latgaliešu fonētiskā sistēma

Viļakas izl. fonēt. transkr. simbols	SFA (IPA)	Piemērs Viļakas izl. ortogrāfijā	Piemērs Viļakas izl. fonēt. transkripcijā	Piemērs starptaut. fonēt. transkripcijā	Tulkojums LLV
18 PATSKAŅI JEB MONOFTONGI					
a	/a/	**a**bijï	[abijï]	[abɪji]	'abi'
ã	/a:/	**ã**vuška	[ãvuška]	[a:ʋʊʃka]	'avene'
â	/â:/	p**ā**ds	[pâc]	[pâ:ts]	'pēda'
e	/ɛ/	z**e**mia	[zʲemʲa]	[zʲɛmʲa]	'zeme'
ẽ	/ɛ:/	**ē**natīs	[ẽnatʲîs]	[ɛ:natʲî:s]	'ēnoties'
ï	/i/	d**ïvï**	[dʲïvʲï]	[dʲiʋʲi]	'dievi',
î:	/î:/	c**ī**ši	[cʲîši]	[tsʲî:ʃɪ]	'ļoti',
i	/ɪ/	divi	[divi]	[dɪʋɪ]	'divi'
iᵉ	/ɪ:/	c**ie**ški	[cʲiᵉškʲi]	[tsʲɪ:ʃkʲɪ]	'bieži'
îᵉ	/ î:/	**īe**sti	[îᵉsʲtʲi]	[î:sʲtʲɪ]	'ēst'
y	/ɯ/	**t**ymss	[tyms:]	[tɯms:]	'tumšs'
o	/ɔ/	v**o**skums	[voskums]	[ʋɔskʊms]	'olas dzeltenums'
õ	/ɔ:/	p**õ**zīt	[põzʲît]	[pɔ:zʲî:t]	'pozēt'
ü	/u/	t**ü**rpu	[türpu]	[tuɾpʊ]	'turp'
û	/ û:/	ïd**ū**t	[ïdût]	[idû:t]	'iedot'
u	/ʊ/	s**u**ņs	[suņcʲ]	[sʊɲcʲ]	'suns'
uᵒ	/ʊ̠:/	t**uo**rps	[tuᵒrps]	[tʊ̠:ɾps]	'tārps'
ûᵒ	/ʊ̂:/	s**ūo**pia	[sûᵒpʲa]	[sʊ̂:pʲa]	'sāpe'

21 DIVSKANIS JEB DIFTONGS

aï	/ai/	raišu	[raiʃu]	[ɾaiʂʊ]	‘jāšus’
aî	/aî:/	paīsīt	[paîsʲît]	[paî:sʲî:t]	‘mīstīt (linus)
aü	/au/	kaükuns	[kaükunc]	[kaukʊnts]	‘kovārnis’
aû	/aû:/	šaūtra	[šaûtra]	[šaû:tɾa]	‘bulta’
eï	/ɛi/	geisma	[gʲeisma]	[gʲɛisma]	‘gaisma’
eî	/ɛî:/	keīlïs	[kʲeîlʲïs]	[kʲɛî:lʲis]	‘kails’
eü	/ɛu/	sev	[sʲeü]	[sʲɛu]	‘sev’
eû	/ɛû:/	sev’s	[sʲeûs]	[sʲɛû:s]	‘sevis’
iï	/ɪi/	miïlïs	[mʲiïlʲïs]	[mɪilʲis]	‘mīļais’
iî	/ɪî:/	dziīst	[dziîst]	[dzɪî:st]	‘dzīst’
iü	/ɪu/	pliüškunāt	[pliüškunât]	[plɪuʂkʊnâ:t	‘pliukšķināt’
iû	/ɪû:/	liūzeniks	[liûzʲeniks]	[lɪû:zʲɛnɪks]	‘Liuzenieks’
yü	/ɯu/	cyüka	[cyüka]	[tsɯuka]	‘cūka’ [17]
yû	/ɯû:/	myūsu	[myûsu]	[mɯû:su]	‘mūsu’
uï	/ʊi/	vuicās	[vuicâ:s]	[ʋʊitsâ:s]	‘mācās’
uî	/ʊî:/	puīgs	[puîks]	[pʊî:ks]	‘zēns’
uü	/ʊu/	puürs	[puürs]	[pʊuɾs]	‘pūrs’
uû	/ʊû:/	uūdeņs	[uûdʲeņs]	[ʊû:dʲɛɲsʲ]	‘ūdens’
oü	/ɔu/	loüpīt	[loüpʲît]	[lɔupʲî:t]	‘mizot’
oû	/ɔû:/	koūtūs	[koûtûs]	[kɔû:tû:s]	‘kautos’
oï	/ɔi/	voi, voi ta	[voï, voï ta]	[vɔi, vɔi ta]	‘vai, vai tad’

43 LĪDZSKAŅI JEB KONSONANTI

b	/b/	baba	[baba]	[baba]	‘vecāmāte’
bʲ	/bʲ/	best	[bʲest]	[bʲɛst]	‘rakt’
c	/ts/	caturtïs	[caturtʲïs]	[tsatʊɾtʲis]	‘ceturtais’
cʲ	/tsʲ/	kruūcia	[kruûcʲa]	[kɾʊû:tsʲa]	‘cinis’
č	/t̠ʂ/	čuoļs	[čuᵒļsʲ]	[t̠ʂčʊ:ʎsʲ]	‘cālis’,
čʲ	/tʃ/	čīpstīt	[čʲîpstʲît]	[tʃî:pstʲî:t]	‘čiepstēt’
d	/d/	dratva	[dratva]	[dɾatʊa]	‘darvots diegs’
dʲ	/dʲ/	dīgs	[dʲîks]	[dʲî:ks]	‘diegs’
f	/f/	fabrika	[fabrika]	[fabɾɪka]	‘fabrika’
fʲ	/fʲ/	febraļs	[fʲebraļs]	[fʲɛbɾaʎsʲ]	‘februāris’
g	/g/	gapiïļa	[gapiïļa]	[gapɪiʎa]	‘dakšiņa’
gʲ	/gʲ/	geigala	[geïgala]	[gɛigala]	‘gaigala’
h	/x/	hana	[hana]	[xana]	‘beigas, nāve’
hʲ	/xʲ/	heroïns	[hʲeroïnc]	[hʲɛɾoints]	‘heroīns’
j	/j/	joūnïs	[joûnʲïs]	[jɔû:nʲis]	‘jauns’
k	/k/	kukšuns	[kukšunc]	[kʊkʂʊnts]	‘krūka’
kʲ	/kʲ/	keirunāt	[keïrunât]	[kɛiɾunâ:t]	‘kaitināt’
l	/l/	laimja	[laïmʲa]	[laimʲa]	‘laime’
ļ	/ʎ/	ļounadyna	[ļoünadyna]	[ʎɔunadɯna	‘nelaime’
m	/m/	mutīt	[mutʲît]	[mʊtʲīt]	‘traucēt’
mʲ	/mʲ/	mieditīs	[miᵉditʲîs]	[mɪ:dɪtʲî:s]	‘mēdīties’
n	/n/	nūst	[nûst]	[nû:st]	‘nost’
ņ	/ɲ/	ņaudīt	[ņaüdʲît]	[ɲaudʲî:t]	‘ņaudēt’

[17] Divskaņu *ai, ei* otris komponents *i* līdzīgi kā divskanī *iï* patiesībā ir *ï* un vajadzētu rakstīt *aï, eï,* taču šī nianse sarežģī rakstību, bet neietekmē vārdu nozīmi, tādēļ ortogrāfijā atstāts burts *i*.

p	/p/	prass	[pras:]	[pɾas:]	‘gludeklis’
p^{j}	/p^{j}/	pīpja	[p^{j}îp^{j}a]	[p^{j}î:p^{j}a]	‘piepe’
r	/ɾ/	pürduļs	[pürduļs^{j}]	[puɾdʊʎs^{j}]	‘puņķis’
r^{j}	/ɾ^{j}/	reibeņas	[r^{j}eib^{j}eņas]	[ɾ^{j}ɛib^{j}eɲas]	‘zilenes’
s	/s/	susīt	[sus^{j}ît]	[sʊs^{j}î:t]	‘žūt’
s^{j}	/s^{j}/	puisjs	[puïs^{j}:]	[pʊis^{j}:]	‘puisis’
š	/ʂ/	šāmāt	[šãmât]	[ša:mâ:t]	‘čamdīties’
š^{j}	/ʃ/	šībers	[š^{j}ïb^{j}ers]	[ʃib^{j}eɾs]	‘aizbīdnis’
t	/t/	tušņāt	[tušņât]	[tʊʃɲâ:t]	‘smagi elst’
t^{j}	/t^{j}/	tiest	[ti^{e}st]	[tɪ:st]	‘test’
v	/ʋ/	vucuns	[ʋucunc]	[ʋʊtsʊnts]	‘auns’
v^{j}	/ʋ^{j}/	viïveļas	[viïv^{j}eļas]	[ʋɪiʋ^{j}eʎas]	krītamā kaite
z	/z/	zūoļa	[zû^{o}ļa]	[zʊ̂:ļa]	‘zāle’
z^{j}	/ʑ/	zečas	[z^{j}eč^{j}as]	[ʑetʃas]	‘zeķes’
ž	/ʒ/	vazžycas	[važ:ycas]	[ʋaʒ:ɯtsas]	‘groži’
ž^{j}	/ʒ^{j}/	žeņba	[ž^{j}eņba]	[ʒ^{j}eɲba]	‘precības’
Dz	/dz/	dzonāt	[dzonât]	[dzɔnâ:t]	‘dzenāt’
dz^{j}	/dz^{j}/	dzīsmia	[dz^{j}îsm^{j}a]	[dz^{j}î:sm^{j}a]	‘dziesma’
dʒ	/dʒ/	džyndžala	[dʒyndʒala]	[dʒɯndʒala]	‘čig. pātaga’
dʒ^{j}	/dʒ^{j}/	džieļs	[dž^{j}i^{e}ļs^{j}]	[dʒ^{j}ɪ:ʎs^{j}]	‘kuņģa dedzināšana’

2.6. Daži paskaidrojumi par vienkāršotās transkripcijas lasīšanu

Viļakas izloksnes ievērojās fonētiskās, morfoloģiskās, sintaktiskās atšķirības no LLV padara izloksnes tekstus grūti uztveramus, īpaši, ja tie rakstīti pilnā fonētiskā transkripcijā, kas satur daudz detalizētas informācijas. Lai atvieglotu to uztveršanu, Viļakas morfoloģijas aprakstā un izloksnes tekstu paraugos autors lieto vienkāršoto transkripciju, kas tomēr šķir visas galvenās Viļakas izloksnes fonētiskās īpatnības. Vajag tikai atcerēties šādus apzīmējumus:

1) Garo patskaņu **ī** un **ū** lauztā intonācija visur apzīmēta ar parasto latvisko garumzīmi. Tātad visur, kur uz atsevišķi stāvošiem patskaņiem **Īī, Ūū** parādās garumzīme, tie jāizrunā gari, “priekšēji” un lauzti. Specifiskie latgaliskie “vidējie” garie lauztie patskaņu **î^{e}** un **û^{o}** pzīmēti ar **īe** un **ūo**. Turpretī **i** un **u** bez garumzīmes būs īsi un “vidēji”, bet ar **ï** un **ü** apzīmēti īsi un “priekšēji” patskaņi.
2) Arī **ā** garumzīme nozīmē garu patskani lauztas intonācijas zilbē; bez garumzīmes – īsu krītošo; viļņota garumzīme **ã** - garo patskani ar stiepto intonāciju, piem. *nazynāt (nàzynât)* ‘nezināt’, *nāsāt (nãsât)* ‘nēsāt’, *tāvs ï dāls (tãvs ï dâls)* u. tml.

2.6.1.Mīkstinājuma zīmes.

Īpašus sarežģījumus rada nepieciešamība šķirt visus 12 mīkstinātos līdzskaņus. Parastais latviskais komatiņš ir tikai zem trim līdzskaņu burtiem. Iespējams, latgaliešu rakstībā jāievieš īpaša mīkstinājuma zīmi, līdzīgi kā krievu, ukraiņu u.c. valodās. Latviešu alfabētā tādas nav. Tādēļ šeit, mēģinot iztikt ar latviešu alfabēta resursiem, palatalizācijas (mīkstinājuma) uzrādīšanai ir izmantotas veselas 3 zīmes:

1) trim mīkstajiem līdzskaņiem (**Ļļ, Ņņ, Ŗŗ**) atstātas to mīkstinājuma zīmes, kas jau iestrādātas datorprogrammās: *kuļt, bulļi, ņurdīt, suņs, kuŗņs* u. c.;

2) burts **i** aiz mīkstināmā līdzskaņa - piem., muot*i*a, kurp*i*a;

3) burts **j** aiz mīkstināmā līdzskaņa - līdzskaņu grupā, kur **i** lietošana radītu jaunu zilbi, piem., *vuocjs* 'vācietis', *smirtjs* 'nāve'.

Autors apzinās, ka vienas fonēmu pazīmes diferencēšanai tik daudz dažādu zīmju ir par daudz, un šis nav optimālākais risinājums. No otras puses, tas ir kaut kāds risinājums. Šīs zīmes izvēlētas tādēļ, ka tās kaut kur jau tiek lietotas. Piemēram, ar sekojošo "mīkstinājuma burtu" **i** līdzskaņi tiek mīkstināti poļu, leišu u. c. valodās[18]. Savukārt, **j** burtu par mīkstinājuma zīmi lietojam, ja saziņai internetā izmantojam *creazy Russian,* bet superskripta veidā tas pieņemts par mīkstinājuma zīmi arī SFA.

2.6.2. Apostrofa lietojums.

Apostrofs lietots dažos gadījumos, lai apzīmētu ar lauzto intonāciju izrunājamu līdzskani tā priekšā un vienlaikus pauzi, kas neglābjami veidojas aiz šādas skaņu konstrukcijas, piem., personu vietniekvārdu *es, tu* ģenitīvā *man's* [maĉ] 'manis', *tev's* [t^{j}eûs] 'tevis' un atgriezenis-kajā vietniekvārdā *sev's* [s^{j}eûs] 'sevis'.

Dažos gadījumos (latgaliskajos tekstos, kur vienkāršības labad netiek diferencētas fonēmas **i** "priekšējuma" pakāpes *i* un *i*) apostrofs lietots tikai ar pauzes nozīmi, piemēram, *pi'īt* 'pieiet', jo pierakstam *piīt* jau atbilst nozīmē 'pīt'. Šeit **pi**- ir priedēklis (analogs latviskajam **pie-)** un līdz ar to neveido divskani ar sekojošo saknes **ī**. Patiesībā te vajadzētu rakstīt *pï īt,* tātad abus **i** - galēji priekšējus, tikai pirmo ar krītošo, bet otro – ar lauzto intonāciju. Abas šīs skaņas līdzās izrunāt bez pauzes vispār nav iespējams, līdz ar to, lietojot **ï**, apostrofs nemaz nav vajadzīgs.

[18] Cita starpā tas saskan arī ar valodas iekšējām likumībām: līdzskanim sekojošās **i, ī, e** skaņas, kā arī mīkstinātais (palatalizētais) līdzskanis kā tāds visās valodās palatalizē gan iepriekšējo līdzskani, gan tām sekojošo līdzskani (līdzskaņu grupu) un tos nākas izrunāt mīkstāk kā parasti.

Ar apostrofu atdalīti arī citi priedēkļi, lai norādītu, ka līdz ar to šajos gadījumos uzsvars no tradicionālās pirmās jāpārceļ uz otro zilbi, piemēram, *a'pïlkï* (*kr.* опилки) ‘zāģskaidas’. Tāpēc, ka uzsvars latgaļu valodā atšķirībā no latviešu valodas arī var mainīt vārda nozīmi, piemēram, *’patïsai* ‘(tiesnesis) patiesā’ - *pa’tïsai* ‘tiešām’.

Tādējādi, turpmāko tekstu pierakstos izmantotā vienkāršotā transkripcija sastāv no 40 burtiem - 18 patskaņiem un 22 līdzskaņiem, kā arī divu veidu mīkstinājuma jeb palatalizācijas zīmēm *i* un *j* burtu veidā, kuras var tikt aizstātas ar komatiņu: **Aa, Ãã, Āā, Bb, Cc, Čč, Dd, Ee, Ēē, Ff, Gg, Hh, Ii, Ïï, Īī, I^{e}i^{e}, Ī^{e}ī^{e}, Jj, Kk, Ll, Lļ, Mm, Nn, Ņņ, Oo, Õõ, Pp, Rr, Ss, Šš, Tt, Yy, Uu, Üü, Ūū, U^{o}u^{o}, Ū^{o}ū^{o}, Vv, Zz, Žž, ij** (palataliz.zīmes).

3. VIĻAKAS IZLOKSNES MORFOLOĢIJA

"Lai gan latgaliskās un vidusdialekta morfoloģiskās struktūras vispārējos vilcienos ir līdzīgas, daudzas vārdformas šajās struktūrās atšķiras gan sinhroniskajā, gan diahroniskajā aspektā. Latgaliskajās izloksnēs nav ne vienas galotnes, kas būtu aizgūtas no kaimiņu vidusdialekta un sēliskajām izloksnēm", - rakstīja ievērojamais latviešu valodnieks Antons Breidaks (Breidaks II 2007: 451).

"Verba konjugācijā augšzemnieku izloksnes ir saglabājušas daudz arhaiska, augšzemnieku dialekta formas ir ļoti nozīmīgas latviešu valodas vēsturei", - savulaik rakstīja dialektoloģe Marta Rudzīte (Rudzīte 2005:90).

Taču iespējas, ko paver arhaisko, īpatno latgaliešu valodas formu apzināšana un komparatīvā analīze, nav izsmeltas. Ir savākti nebūt ne visi īpatnējie latgaliešu valodas fakti. Ne visi uzietie fakti jau ir pareizi izprasti un pienācīgi novērtēti. Par ko nākas pārliecināties, ieklausoties Viļakas izloksnē, kuras īpatnējās vārdforas, savdabīgās locījumu galotnes kalpo par ilustrāciju A.Breidaka vārdiem. Diemžēl šī izloksne līdz ar citām latgaliskajām izloksnēm strauji izzūd, tāpēc šajā darbā autors ir uzskatījis par savu uzdevumu precīzi dokumentēt iespējami vairāk tipiskāko izloksnes leksikas piemēru visās to locījumu formās.

3.1. Verba konjugācija

3.1.1. Nekārtno (neregulāro) verbu konjugācija

Viļakas izloksnē neregulārajiem verbiem līdzīgi kā latviešu literārajā valodā ir vienādas vienskaitļa un daudzskaitļa 3. personas formas, tāpēc skaitlis un dzimte nosakāma pēc konkrēta lietojuma teikumā; sakrīt, piemēram, verbu *īt, naīt* nenoteiksme un vienskaitļa un daudzskaitļa 3. personas formas. Līdzīgi kā LLV, kur darbības vārda *nebūt* 1. un 2. personas formās *neesi, neesat* u. c. blakus rakstāmi divi patskaņa *e* burti - priedēkļa *e* un vārda pirmais *e*, arī Viļakas izloksnē, transkribējot tekstus, loģiski ir rakstīt divus attiecīgus *a* burtus, jo no morfoloģijas viedokļā derivatīvi *naasi, naasat//naašat* ir taisni tādi paši. Lai gan runā abas vienādās skaņas, kontrakcijas dēļ saplūst un izloksnes nepratējam ir grūti atšķiramas no garā stieptā *ᾶ*.

Taču ir arī sistēmiskas morfoloģiskas atšķirības no LLV. Piemēram, locījumu paralēlformu lietojumā. Tā, visiem LLV nekārtnajiem verbiem paralēlformas ir nākotnes daudzskaitļa 2.

personā: *būsit//būsiet, iesit//iesiet, dosiet//dosit*. Viļakas izloksnē forma ir tikai viena, toties verbam *buūt* paralēlformas iespējamas vairākās vienskaitļa un daudzskaitļa 1. un 2. personas tagadnes formās. Saista arī Viļakas izloksnes pavēles izteiksmes formas *eïma!* –‘ejam!’, *eït'a!* ‘ejiet!’, kuru izcelsme var būt ļoti sena.

Darbības vārdu *buūt* ‘būt’ un *nabuūt* ‘nebūt’ konjugācija:

Persona	Tagadne	Pagātne	Nākotne	Tagadne	Imperatīvs
es//as	ešu// asu	(na)biju	(na)buūšu	naašu //naasu	
tu	esi//asi	(na)biji	(na)buūsi	naasi	esi!// naasi!
jis, jiï	jir	(na)bija	(na)buūs	nav	
mes	ešam//asam	(na)bijam	(na)buūsam	naašam//naasam	
juūs	ešat//asat	(na)bijat	(na)buūsat	naašat//naasat	esït!// naasït!
jï, juos	jir	(na)bija	(na)buūs	nav	

Darbības vārdu *īt, naīt* ‘iet, neiet’ konjugācija.

.

Persona	Tagadne	Pagātne	Nākotne	Imperatīvs
es//as	(na) īdu	(na) guoju	(na) īšu	
tu	(na) īdi	(na) guoji	(na) īsi	eï! naeï!
jis, jiï	(na) īt	(na) guoja	(na) īs	
mes	(na) īdam	(na) guojam	(na) īsam	eïma! naeïma!
juūs	(na) īdat	(na) guojat	(na) īsat	eït'a! naeït'a!
jï, juos	(na) īt	(na) guoja	(na) īs	

Darbības vārda *dūt, nadūt* ‘dot, nedot’ konjugācija.

Persona	Tagadne	Pagātne	Nākotne	Imperatīvs
es//as	(na) dūdu	(na) devu	(na) dūšu	
tu	(na) dūdi	(na) devi	(na) dūsi	dūd!
jis, jiï	(na) dūd	(na) deva	(na) dūs	
mes	(na) dūdam	(na) devam	(na) dūsam	dūdam!
uūs	(na) dūdat	(na) devat	(na) dūsat	dūdït!
jï, juos	(na) dūd	(na) deva	(na) dūs	

3.1.2. Pirmās konjugācijas verbu locīšanas piemēri

Nenoteiksme – *(sa) guüt, guütīs//sazaguüt, saguüt* - '(sa) ķert, ķerties, saķerties'

Persona	Tagadne	Pagātne	Nākotne
es//as	(sa) guünu, guünūs// sazaguünu	(sa) guvu, guvūs//sazaguvu	(sa) guüšu, guüšūs//sazaguüšu
tu	(sa) guüni, guünīs// sazaguüni	(sa) guvi, guvīs//sazaguvi,	(sa) guüsi, guüsīs//sazaguüsi,
jis, jiï	(sa) guün, guünās// sazaguün	(sa) guva, guvās//sazaguva,	(sa) guüs, guüsīs//sazaguüs,
mes	(sa) guünam, guünamīs// sazaguünam	(sa) guvam, guvamīs// sazaguvam	(sa) guüsam, guüsamīs// sazaguüsam
juūs	(sa) guünat, guünatīs// sazaguünat	(sa) guvat, guvatīs//sazaguvat,	(sa) guüsat, guüsatīs//sazaguüsat,
jï, juos	(sa) guün, guünās// sazaguün	(sa) guva, guvās//sazaguva	(sa) guüs, guüsīs//sazaguüs,

Atšķirībā no LLV, kur daudzskaitļa 2. personas nākotnes formās var lietot paralēlformas *ķersiet//ķersit*, Viļakas izloksnē verbam *guüt* locījumu paralēlformu nav.

Tipiska LLV iezīme - I konjugācijas atgriezeniskajiem darbības vārdiem tagadnes 3. personas galotnē vienmēr ir īsais ***a***, turpretī Viļakas izloksnē šajā formā tikpat konsekventi lietojams garais lauztais *ā (â)*. Daudzos gadījumos pirms atgriezeniskās galotnes parādās vēl arī līdzskaņa *–n* iespraudums.

Piemēri:

LLV	Viļakas izloksne
celties – viņš ceļas	ceļtīs – jis ceļās
smieties – viņa smejas	smītīs – jiï smejās
steigties – viņi steidzas	steigtīs – jï steidznās
lūgties – viņas lūdzas	luügtīs – juos luüdznās
u.tml.	

3.1.3. Otrās konjugācijas verbu locīšanas piemēri

Saskaņā ar latviešu valodas gramatiku pie II konjugācijas darbības vārdiem pieder ar piedēkļiem atvasinātie verbi, kam tagadnes 1. personā ir piedēklis -*j*- (piem., *domāt – domāju*) un kam tagadnes vienskaitļa 1.personas forma pilnīgi sakrīt ar pagātnes vienskaitļa 1. personu, piem., *šodien domāju = vakar domāju*. Viļakas izloksnes šīs formas nesaskan ar LVL gramatikas likumībām.

Verbi ar piedēkli -*j*- tagadnes 1. personā Viļakas izloksnē gan ir, bet to pagātnes formas ar tagadni nesakrīt. Principiāla nesakritība starp tagadni un pagātni ir tā, ka pagātnes personu formās visur ir piedēklis -*av*-. Šādi pagātnes -*avā* celmi sastopami arī Šķilbēnu, Dignājas u.c. izloksnēs (Rudzīte 2005: 91).

Nenoteiksme – *dümāt, jükāt, prīcatīs, pavaicāt* – ‘domāt, jokot, priecāties, pavaicāt’.

Persona	Tagadne	Pagātne	Nākotne
es//as	dümaju jükaju prīcajūs pavaicaju	dümavu jükavu prīcavūs pavaicavu	dümāšu jükāšu prīcašūs// prīcāšūs pavaicāšu
tu	dümaji jükaji prīcajīs pavaicaji	dümavi jükavi prīcavīs pavaicavi	dümāsi jükāsi prīcasīs// prīcāsīs pavaicāsi
jis, jiï	dümaï jükaï prīcajās pavaicaï	dümava jükava prīcavās pavaicaji	dümās jükās prīcasīs// prīcāsīs pavaicaji
mes	dümajam jükajam prīcajamīs pavaicajam	dümavam jükavam prīcavamīs pavaicavam	dümāsam jükāsam prīcasamīs// prīcāsamīs pavaicāsam
juūs	dümajat jükajat prīcajatīs pavaicajat	dümavat jükavat prīcavatīs pavaicavat	dümāsat jükāsat prīcasatīs// prīcāsatīs pavaicāsat
jï, juos	dümaï jükaï prīcajās pavaicajam	dümava jükava prīcavās pavaicajam	dümās jükās prīcasīs// prīcāsīs pavaicās

Viļakas izloksnes fakti atšķiras arī citām LLV likumībām. Sal. tagadnē: LLV - *spēlēties – spēlēj**as**, rotaļāties – rotaļāj**as***, bet Viļakas izloksnē 3.pers. beidzas ar garu lauztu *ā (â)*: *ïgratīs – ïgraj**ās**, spieļatīs - spieļaj**ā**s, rütaļatīs – rütaļaj**ā**s* u. tml.

Vēl viens latviešu valodas likums: piedēkļa patskanis II konjugācijas darbības vārdiem vienmēr ir garš, piemēram, *dom**ā**t – dom**ā**ju, mekl**ē**t – mekl**ē**ju, med**ī**t – med**ī**ju* u. tml. Viļakas izloksnē šis likums strādā tikai attiecībā uz nenoteiksmi un nākotni; pārējās formās piedēkļa patskanis ir īss: *dümāt – dümaju - düm**a**vu-düm**ā**šu, mekl**ī**t – mekl**i**ju – mekl**i**vu - mekl**ī**šu, med**ī**t –med**i**ju - med**i**vu – med**ī**šu.* R.Rudzīte ir norādījusi, ka *–j* priekšā garums var būt saīsinats ne tikai Viļakā, bet - vairumā augšzemnieku izlokšņu (Rudzīte 1964: 362-365).

3.1.4. Trešās konjugācijas verbu locīšanas piemēri

Nenoteiksme – *lasīt, stãvīt, vuorīt, mainitīs* 'lasīt, stāvēt, vārīt, mainīties'

Persona	Tagadne	Pagātne	Nākotne
es//as	losu, stãvu, vuoriju, mainūs	lasivu, stãvivu, vuorivu, mainivūs	lasīšu,stãvīšu vuorīšu, mainišūs
tu	losi, stãvi, vuoriji, mainīs	lasivi, stãvivi, vuorivi, mainivīs	lasīsi, stãvīsi, vuorīsi, mainisīs
jis, jiï	losa, stãv, vuoriï, mainās	lasiva, stãviva, vuoriva, mainivās	lasīs, stãvīs, vuorīs, mainisīs
mes	losam, stãvam, vuorijam, mainamīs	lasivam, stãvivam, vuorivam, mainivamīs	lasīsam, stãvīsam, vuorīsam, mainisamīs
juūs	losat, stãvat, vuorijat, mainatīs	lasivat, stãvivat, vuorivat, mainivatīs	lasīsat, stãvīsat, vuorīsat, mainisatīs
jï, juos	losa, stãv, vuoriï, mainās	lasiva, stãviva, vuoriva, mainivās	lasīs, stãvīs, vuorīs, mainisīs

Šeit ka III konjugācijas darbības vārdu pagātnes formās ir konsekventi lietots īpatnējais viļacānu piedēklis *–iv-* LLV *–īj-* , *-ēj-* vietā.

LLV III konjugācijas darbības vārdiem ar nenoteiksmes izskaņām *-īt, -īties, -ināt, -ināties* tagadnes daudzskaitļa 1. un 2. personā galotnē ir garais patskanis *ā*: *lasīt - mēs las**ā**m - jūs las**ā**t*. Viļakas izloksnē šajās formās *a* ir īss: *lasīt – mes los**a**m – juūs los**a**t.*

LLV atgriezeniskajos darbības vārdos ar izskaņām *–īties, -ināties* arī tagadnes 3. personas formā tiek runāts un rakstīts garais patskanis *ā*: *mainīties - mēs mainā***mies** *- jūs mainā***ties** *- viņš, viņa, viņi mainā***s**. Ar šo Viļakas izloksnē sakrīt tikai 3. persona: *mainitīs – mes mainamīs – juūs mainatīs – jis, jiï, jï mainā***s**, bet Viļakā: *miītīs – mes miïnamīs – juūs miïnatīs – jis, jiï, jï miïnā***s**.

Netrūkst verbu, kuru paradigmas atšķiras vairāk. Piemēram, LLV darbības vārds *zināt* tagadnes daudzskaitļa 1. un 2. personā tiek izrunāts ar garo patskani *ā* galotnē: *zin***ā***t - mēs zin***ā***m - jūs zin***ā***t*, bet Viļakas izloksnē tas tiek īsināts. Arī vienskaitļa un daudzskaitļa 3. personas formu *zina* te ir bez galotnes patskaņi **a**: *zyn*.

Pozicionālā līdzskaņu mija *k-c* un *g-dz* vārdos *locīt, slaucīt, mocīt* un *slodzīt* Viļakas izloksnē saglabājas, taču līdztekus pastāv izloksnes paralēlformas, kurās tās nav.

Daži īpatnēji lokāmie **LLV** III konjugācijas verbi: *locīt, slaucīt, mocīt, slodzīt, zināt* .

es	**loku**	**slauku**	**moku**	**slogu**	**zinu**
tu	loki	slauki	moki	slogi	zini
viņš, viņa	loka	slauka	moka	sloga	zina
mēs	lokām	slaukām	mokām	slogām	zinām
jūs	lokāt	slaukāt	mokāt	slogāt	zināt
viņi, viņas	loka	slauka	moka	sloga	zina

... Un to analogi **Viļakas izloksnē**: *lücīt, sloucīt, mücīt, slūdzīt un zynāt*.

es//as	**lüku// lüciju**	**slouku//slouciju**	**müku//müciju**	**slūgu//slūdziju**	**zynu**
tu	lüki// lüciji	slouki//sluciji	müki// müciji	slūgi//slūdziji	zyni
jis, jiï	lüka// lüciï	slouka//sliciï	müka// müciï	slūga//slūdziï	zyn
mes	lükam// lücijam	sloukam// sloucijam	mükam // mücijam	slūgam// slūdzijam	zynam
juūs	lükat// lücijat	sloukat// sloucijat	mükat// mücijat	slūgat//slūdzijat	zynat
jï, juos	lüka// lüciï	slouka//slouciï	müka// müciï	slūga//slūdziï	zyn

3.1.5. Īpatnējās verbu formas

Kopš pirmā latgaliskā rakstu pieminekļa "*Evangelia Toto Anno...*" (1753) ir labi pazīstamas īpatnējās latgaliesu verba formas, piemēram, vēlējuma izteiksmes *jus byutumet* 'jūs būtu', *jus milotubet* 'jūs mīlētu', *es nabyutub* 'es nebūtu', *waratubem* 'varētu'; Mihaela Rota, Gustava Manteifeļa darbos papildus sastopamas arī tādas verba formas kā *mes turatum, kolpotum, ceretum* 'mēs turētu, kalpotu, cerētu'. Senākos rakstos ir lietotas tagadnes lokāmo divdabju formas ar *–s* (<*us*), *-uote*, piemēram, *as nazynūte* 'es nezinot'; īstenības izteiksmes nākotnes divdabji ar *-k-* iespraudumu, piemēram, *šis īškys, padareiškys* 'viņš iešot, padarīšot', tāpat nelokāmie divdabji ar *-am-*, piemēram, *man nāsama saprasšonas* 'man neesot saprašanas', *vēl navarama zynõt* 'vēl nevarot zināt' u.c. Arī viļacānu runā vēl var dzirdēt ne tikvien *buūtum, luūgtum, grybītum* 'būtu, lūgtu, gribētu', bet arī tādas atemātiskas verbu formas, kā *bijaīdeņ* 'bija' (Prancāne 1963.) *jiraīdeņ, navaīdeņ* 'ir, nav'.

Pie īpatnējām izloksnē novērotām formām jāpieskaita arī M.Rudzītes tuvāk aprak-stītās tagadnes verbu formas *nesu, glābjam*, kas Nirzā, Krāslavā, Kapiņos tiekot izrunātas ar -*ņ*- kā *ņežņu, gluôbņam*, bet Viļakas pusē tiem ir sava modifinācija ar cieto *-n-*: *soucnu* – 'saucu', *glūobnu* – 'glābju', *broucnu* -'braucu' u.tml. Līdzīgi sava paralēlforma viļacāniem ir neparastajam skaņas *-ņ-* iespraudumam lietvārdā *slapņums* 'slapjums', ko dialektologi saklausījuši Jaungulbenē (Rudzīte 2005:91). Viļakas izloksnē šī forma tiek arī lietota, bet ar *ļ*: *sļapļums*, turklāt – visos darinājumos un locījumos: *sļapļeïs* 'slapjš' (apst.v.), *sļapļïs, sļapļejïs* - 'slapjš' (īpašības v.), *sļapļunāt* – 'slapināt' u.c.

3.2. Substantīvu deklinācija

Par to, ka augšzemnieku izloksnēs substantīvu deklinācijās pastāv ievērojamas atšķirības no LLV, latviešu valodniecība zina (Rudzīte 2005: 88). Tiek minēts starpības zudums daļā izlokšņu starp *ē-* un *ịā*-celmiem, *ịo-* un *(i)ịo*-celmiem, sakarā ar ko daļa vārdu, kas lejzemnieku izloksnēs un literārajā valodā mēdz būt *ịā*-celmi, augšzemniekiem (Šķilbēnos, Baltinavā, Viļakā, Izvaltā) var būt *ē*-celmi, piemēram, *kùoję, mùoję, pakal'ę* u.c. Ir novērots, ka vīriešu dzimtes *u*-celmi pārgājuši *o*-celmos (Aknīstē, Kalupē), bet atsevišķās izloksnēs sasatopama lejzemniekiem pilnīgi sveša *u*-celma pāreja *i*-celmā. Tā, vārds *ols* lokāms pēc *i*-celma deklinācijas. “Dialektā *i*-celmi dažkārt ir tādi vārdi, kas lejzemniekiem ir *ē*-celmi, piemēram, *b'ic', b'ierss'*, - rakstīja M. Rudzīte “Latviešu dialektoloģijā”. – Bet seno līdzskaņu celmu deklinācija, sevišķi dziļajās augšzemnieku izloksnēs, ir tik stipri pārveidojusies, ka vairs nav sastopamas pat senās līdzskaņu celmu locījumu formu atliekas” (Izlokšņu teksti 2005: 54-55).

Viļakas izloksnē lietvārdu deklinācijas formās sastopamas arī vēl citas morfoloģiskās atšķirības no LLV, kuras nav pārliecinoši izskaidrotas. Iespējams, arī tāpēc, ka Viļakas izloksnes materiāla valodniecības krājumos joprojām nav sevišķi daudz. Ir fiksētas atsevišķas valodas parādības, turklāt ne visai daudz un ne visai precīzi. Šajā darbā autors ir centies sniegt iespējami vairāk dažādu Viļakas izloksnē runāto lietvārdu formu, pierakstot tās ar precizētas transkripcijas palīdzību maksimāli tuvu dzīvās runas formām.

Viļakas izloksnes lietvārdu deklinācijā atšķirību no LLV ir daudz, iespējams, pat vairāk, nekā sistēmisku līdzību. Piemēram, jāsecina, ka Viļakas izloksnē nemaz nav III un V deklinācijas, jo turi nav vīriešu dzimtes lietvārdu, kam vienskaitļa nominatīvā būtu galotne –*us*, un sieviešu dzimtes lietvārdu ar vienskaitļa nominatīva galotni -*e*. LLV V deklinācijas izloksnes analogiem pārsvarā ir galotne -*a*, bet III deklinācijas lietvārdi *tirgus, Mikus, lietus, medus, ledus, alus* Viļakā beidzas ar galotni –*s*: *tïrgs, Miïks, līts, mads, lads, ols*, turklāt pēdējie trīs ir nevis vīriešu, bet sieviešu dzimtē un lokāmi pēc VI deklinācijas parauga.

Līdzīgi - ar II deklināciju: Viļakas izloksnē ir ļoti maz vīriešu dzimtes lietvārdu ar vienskaitļa nominatīva galotni –*is*. Katrā gadījumā tie ne tuvu nav tie paši, kas latviešu valodā. Vairums attiecīgo LLV II deklinācijas lietvārdu, piemēram, *skapis, brālis, ķirbis, papēdis, lasis* u.t.t. tiek izrunāti ar galotni –*s* vai –*s*^{j}: *škaps, bruoļs*^{j}*, kirbs, papīed*^{j}*s*^{j}, *las*^{j}*s*^{j}. No lielā skaita LLV lietvārdu ar galotni –*is* iespējams atrast tikai dažas sakritības: *eļkšnis, gulbis, grūobeklis* u.c. Daļa latvisko II deklinācijas lietvārdu Viļakas pusē vispār netiek lietota, jo

tiem ir vietējie analogi, piemēram, *prass* nevis *gludeklis, kruks* nevis *tureklis*, *putļaška* nevis *mudžeklis*. Tajā pašā laikā uz latgalisko II deklināciju ir pārgājuši lietvārdi no LLV I deklinācijas, piemēram, *krāslis, orklis* (A: *orklu,* L: *orklā*)*, oūdaklis, kraklis, koklis, putnis, stubris* u.c., no LLV VI deklinācijas, piemēram, *asnis* 'asins' u.tml. Tiesa, LLV II deklinācijas izņēmumlietvārdi ar galotni *–s* gandrīz tādās pašās formās tiek lietoti arī Viļakā: *mienesjs, akmiņs, esmiņs* 'asmens', *rudeņs,uūdeņs, zibiņs, suņs, suoļs.*

3.2.1. I deklinācijas lietvārdu locīšanas piemēri

Vīriešu dzimtes lietvārdu ar vienskaitļa nominatīva galotni *–s* Viļakas izloksnē ir visvairāk. Tādēļ, ka te ietilpst gan tie LLV I deklinācijas analogi, kas Viļakas izloksnē galotni *-s* saglabā, gan arī liela daļa tādu lietvārdu, kam LLV ir citas vienskaitļa nominatīva galotnes, piem., *–is, -us,* un pat citas dzimtes, un kas līdz ar to ietilpst II, III, IV un citās deklinācijās. Šādu lietvārdu deklinācijas īpatnības uzskatāmi parādās sekojošās izloksnes locījumu formās:

Vienskaitlis ***azars*** **'ezers',** ***brandyns*** **'brandavīns' u. c.**

N.kas?	azars	brandyns	bārns	courums	calms	daguns	dāls	dïvs
Ģ.kā?	azara	brandyna	bārna	couruma	calma	daguna	dāla	dïva
D.kam?	azaram	brandynam	bārnam	courumam	calmam	dagunam	dālam	dïvam
A.ko?	azaru	brandynu	bārnu	courumu	calmu	dagunu	dālu	dïvu
I.ar ko?	azaru	brandynu	bārnu	courumu	calmu	dagunu	dālu	dïvu
L.kur?	azarā	brandynā	bārnā	courumā	calmā	dagunā	dālā	dïvā
V. -	azar!	brandyn!	bārns!	courum!	calm!	dagun!	dāls!	dïvs!

Daudzskaitlis

N.kas?	azarï	brandynï	bārnï	courumï	calmï	dagunï	dālï	dïvï
Ģ.kā?	azaru	brandynu	bārnu	courumu	calmu	dagunu	dālu	dïvu
D.kam?	azarīm	brandynīm	bārnīm	courumīm	calmīm	dagunīm	dālīm	dïvīm
A.ko?	azarüs	brandynüs	bārnüs	courumüs	calmüs	dagunüs	dālüs	dïvüs
I.ar ko?	azarīm	brandynīm	bārnīm	courumīm	calmīm	dagunīm	dālīm	dïvīm
L.kur?	azarūs	brandynūs	bārnūs	courumūs	calmūs	dagunūs	dālūs	dïvūs
V. -	azarï!	brandynï!	bārnï!	courumï!	calmï!	dagunï!	dālï!	dïvï!

Vienskaitlis	*dryči* ‘griķi’, *kaļvs* ‘kalējs’, kvãss ‘kvass’, klãvs ‘kūts’ u.c.							
N.kas?	dryčs	duüms	geiss	kaļvs	kouls	kvãss	klãvs	mylts
Ģ.kā?	dryča	duüma	geisa	kaļva	koula	kvãsa	klãva	mylta
D.kam?	dryčam	duümam	geisam	kaļvam	koulam	kvãsam	klãvam	myltam
A.ko?	dryči	duümu	geisu	kaļvu	koulu	kvãsu	klãvu	myltu
I.ar ko?	dryči	duümu	geisu	kaļvu	koulu	kvãsu	klãvu	myltu
L.kur?	dryčīe	duümā	geisā	kaļvā	koulā	kvãsā	klãvā	myltā
V. -	dryč!	duüm!	geis!	kaļv!	koul!	kvãs!	klãv!	mylt!
Daudzskaitlis								
N.kas?	dryčï	duümï	geisï	kaļvï	koulï	kvãsï	klãvï	myltï
Ģ.kā?	dryču	duümu	geisu	kaļvu	koulu	kvãsu	klãvu	myltu
D.kam?	dryčīm	duümīm	geisīm	kaļvīm	koulīm	kvãsīm	klãvīm	myltīm
A.ko?	dryčüs	duümüs	geisüs	kaļvüs	koulüs	kvãsüs	klãvüs	myltüs
I.ar ko?	dryčīm	duümīm	geisīm	kaļvīm	koulīm	kvãsīm	klãvīm	myltīm
L.kur?	dryčūs	duümūs	geisūs	kaļvūs	koulūs	kvãsūs	klãvūs	myltūs
V. -	dryčï!	duümï!	geisï!	kaļvï!	koulï!	kvãsï!	klãvï!	myltï!

Vienskaitlis	***sūļs (sûļs^j)* ‘solis’, *pūds* (*pûds*) ‘pods’, *vucuns* ‘auns’ u.c.**							
N.kas?	pūds	rogs	sūļs	spãks	svīksts	tãvs	vucuns	siïpuls
Ģ.kā?	pūda	roga	sūļa	spãka	svīksta	tãva	vucuna	siïpula
D.kam?	pūdam	rogam	sūļam	spãkam	svīkstam	tãvam	vucunam	siïpulam
A.ko?	pūdu	rogu	sūli	spãku	svīkstu	tãvu	vucunu	siïpulu
I.ar ko?	pūdu	rogu	sūli	spãku	svīkstu	tãvu	vucunu	siïpulu
L.kur?	pūdā	rogā	sūlīe	spãkā	svīkstā	tãvā	vucunā	siïpulā
V. -	pūd!	rog!	sūli!	spãk!	svīkst!	tãvs!	vucun!	siïpul!
Daudzskaitlis								
N.kas?	pūdï	rogï	sūļï	spãkï	svīkstï	tãvï	vucunï	siïpulï
Ģ.kā?	pūdu	rogu	sūļu	spãku	svīkstu	tãvu	vucunu	siïpulu
D.kam?	pūdīm	rogīm	sūļīm	spãkīm	svīkstīm	tãvīm	vucunīm	siïpulīm
A.ko?	pūdüs	rogüs	sūļüs	spãküs	svīkstüs	tãvüs	vucunüs	siïpulüs
I.ar ko?	pūdīm	rogīm	sūļīm	spãkīm	svīkstīm	tãvīm	vucunīm	siïpulīm
L.kur?	pūdūs	rogūs	sūļūs	spãkūs	svīkstūs	tãvūs	vucunūs	siïpulūs
V. -	pūdï!	rogï!	sūļï!	spãkï!	svīkstï!	tãvï!	vucunï!	siïpul!

Vienskaitlis	*tuorps (tũ^{o}rps)* ‘tārps’, *vazums* ‘vezums’, *zviers (zvi^{e}rs)* ‘zvērs’							
N.kas?	tuorps	vazums	vādars	viejs	zalts	zīds	zyrgs	zviers
Ģ.kā?	tuorpa	vazuma	vādara	vieja	zalta	zīda	zyrga	zviera
D.kam?	tuorpam	vazumam	vādaram	viejam	zaltam	zīdam	zyrgam	zvieram
A.ko?	tuorpu	vazumu	vādaru	vieju	zaltu	zīdu	zyrgu	zvieri
I.ar ko?	tuorpu	vazumu	vādaru	vieju	zaltu	zīdu	zyrgu	zvieri
L.kur?	tuorpā	vazumā	vādarā	viejā	zaltā	zīdā	zyrgā	zvierīe
V. -	tuorp!	vazum!	vādar!	viej!	zalt!	zīd!	zyrg!	zvier!
Daudzskaitlis	*vādars(vâdars)* ‘vēders’, *viejs(vi^{e}js)* ‘vējš’, *zalts* ‘zelts’, *zīds(zîds)* ‘zieds’							
N.kas?	tuorpï	vazumï	vādarï	viejï	zaltï	zīdï	zyrgï	zvierï
Ģ.kā?	tuorpu	vazumu	vādaru	vieju	zaltu	zīdu	zyrgu	zvieru
D.kam?	tuorpīm	vazumīm	vādarīm	viejīm	zaltīm	zīdīm	zyrgīm	zvierīm
A.ko?	tuorpüs	vazumüs	vādarüs	viejüs	zaltüs	zīdüs	zyrgüs	zvierüs
I.ar ko?	tuorpīm	vazumīm	vādarīm	viejīm	zaltīm	zīdīm	zyrgīm	zvierīm
L.kur?	tuorpūs	vazumūs	vādarūs	viejūs	zaltūs	zīdūs	zyrgūs	zvierūs
V. -	tuorpï!	vazumï!	vādarï!	viejï!	zaltï!	zīdï!	zyrgï!	zvierï!

Vienskaitlis	<u>Lietvārdi, kas LLV pieder pie II deklinācijas</u>: *ãlks* ‘elkonis’							
N.kas?	ãlks	bruoļs	cĩrvs	čuoļs	čuūļs	kačs	Kiiļs	ogurcjs
Ģ.kā?	ãlka	bruoļa	cĩrva	čuoļa	čuūļa	kača	Kiiļa	ogurča
D.kam?	ãlkam	bruoļam	cĩrvam	čuoļam	čuūļam	kačam	Kiiļam	ogurčam
A.ko?	ãlku	bruoli	cĩrvi	čuoli	čuūli	kači	Kiili	ogurci
I.ar ko?	ãlku	bruoli	cĩrvi	čuoli	čuūli	kači	Kiili	ogurci
L.kur?	ãlkā	bruoīe	cĩrvīe	čuoļīe	čuūlīe	kačīe	Kiilīe	ogurcīe
V. -	Ãlk!	bruoļ!	cĩrv!	čuoļ!	čuūļ!	kač!	kiiļ!	ogurcj!
Daudzskaitlis	*čuoļs(čũ^{o}ļs^{j})*‘cālis’, *čuūļs (čuûļs^{j})* ‘latvietis’, *kiiļs* ‘kuilis’, *ogurc^{j}s* gurķis’							
N.kas?	ãlkï	bruoļï	cĩrvï	čuoļï	čuūļï	kačï	Kiiļï	ogurčï
Ģ.kā?	ãlku	bruoļu	cĩrvu	čuoļu	čuūļu	kaču	Kiiļu	ogurču
D.kam?	ãlkīm	bruoļīm	cĩrvīm	čuoļīm	čuūļīm	kačīm	Kiiļīm	ogurčīm
A.ko?	ãlküs	bruoļüs	cĩrvüs	čuoļüs	čuūļüs	kačüs	kiiļüs	ogurčüs
I.ar ko?	ãlkīm	bruoļīm	cĩrvīm	čuoļīm	čuūļīm	kačīm	kiiļīm	ogurčīm
L.kur?	ãlkūs	bruoļūs	cĩrvūs	čuoļūs	čuūļūs	kačūs	kiiļūs	ogurčūš
V. -	ãlkï!	bruoļï!	cĩrvï!	čuoļï!	čuūļï!	kačï!	kiiļï!	ogurčï!

Vienskaitlis *kürņs* – ‘kurmis’, *puors (pũ^{o}rs)* – ‘pāris’, *puürs* –‘pūrs’, *spaņdžs* – ‘spainis’, *suoļs (sũ^{o}ļs^{j})* – ‘sāls’, *sūļs (sûļs^{j})* – ‘solis’, *sūls* (*sûls*) – ‘sols’, *viersjs (vi^{e}rs^{j}s^{j})* – ‘vērsis’.

N.kas?	kürņs	puors	puürs	spaņdžs	suoļs	sūļs	sūls	viersjs
Ģ.kā?	kürņa	puora	puüra	spaņdža	suoļa	šūļa	šūla	vierša
D.kam?	kürņam	puoram	puüram	spaņdžam	suoļam	šūļam	šūlam	vieršam
A.ko?	kürni	puoru	puüru	spaņdži	suoli	sūli	sūlu	viersi
I.ar ko?	kürni	puoru	puüru	spaņdži	suoli	sūlli	sūli	viersi
L.kur?	kürnīe	puorā	puürā	spaņdžīe	suoļīe	sūlīe	sūlā	viersīe
V. -	kürņ!	puor!	puür!	spaņdž!	suoļ!	sūļ!	sūl!	viersj!

Daudzkaitlis

N.kas?	kürņï	puorï	puürï	spaņdžï	suoļï	sūļï	sūlï	vieršï
Ģ.kā?	kürņu	puoru	puüru	spaņdžu	suoļu	sūļu	šūlu	vieršu
D.kam?	kürņīm	puorīm	puürīm	spaņdžīm	suoļīm	sūļīm	šūlīm	vieršīm
A.ko?	kürņüs	puorüs	puürüs	spaņdžüs	suoļüs	sūļüs	sūlüs	vieršüs
I.ar ko?	kürņīm	puorīm	puürīm	spaņdžīm	suoļīm	sūļīm	sūlīm	vieršīm
L.kur?	kürņūs	puorūs	puürūs	spaņdžūs	suoļūs	sūļūs	sūlūs	vieršūs
V. -	kürņï!	puorï!	puürï!	spaņdžï!	suoļï!	sūļï!	sūlï!	vieršï!

3.2.2. II deklinācijas lietvārdu locīšanas piemēri

Sakarā ar to, ka lielākā daļa LLV vīriešu dzimtes lietvārdu, kuri vienskaitļa nominatīvā beidzas ar galotni *–is*, latgaliskajā Viļakas izloksnē saglabā galotni *–s*, II deklinācija te skaitliski ir neliela, tomēr tādi piemēri ir.

Iespējams atrast gan sakritības: *eļkšnis, gulbis, grūobeklis,* gan arī no citām LLV deklinācijām pārgājušos, piemēram, LLV I deklinācijas lietvārdus *krāslis, orklis, oūdaklis, kraklis, koklis, putnis, stumbris,* VI deklinācijas lietvārdu *asnis* ‘asinis’, kas Viļakas izloksnē ir vīriešu dzimtes lietvārds, turklāt vienslaitlinieks u.c.

Zemāk doti šo leksēmu, kā arī II deklinācijas 7 izņēmumlietvārdu *mienesjs, akmiņs, esmiņs, rudeņs, uūdeņs, zibiņs, suņs, suoļs* locīšanas paraugi.

Vienskaitlis *eļkšnis* – ‘alksnis’, *krâslis* – ‘krēsls’, *orklis* –‘arkls’, *oûdaklis* – ‘audekls’

N.kas?	eļkšnis	krāslis	orklis	oūdaklis	kraklis	koklis	putnis	stumbris
Ģ.kā?	eļkšņa	krāsla	orkla	oūdakla	krakla	kokla	putņa	stumbra
D.kam?	eļkšņam	krāslam	orklam	oūdaklam	kraklam	koklam	putņam	stumbram
A.ko?	eļkšni	krāslu	orklu	oūdaklu	kraklu	koklu	putni	stumbri
I.ar ko?	eļkšni	krāslu	orklu	oūdaklu	kraklu	koklu	putni	stumbri
L.kur?	eļkšnīe	krāslā	orklā	oūdaklā	kraklā	koklā	putnīe	stumbrīe
V. -	eļkšni!	krāsli!	orkli!	oūdakli!	krakli!	kokli!	putni!	stumbri!

Daudzkaitlis *kraklis* – ‘krekls’, *koklis* – ‘kakls’, *putnis* – ‘putns’, *stumbris* – ‘stumbrs’

N.kas?	eļkšņï	krāslï	orklï	oūdaklï	kraklï	koklï	putņï	stumbrï
Ģ.kā?	eļkšņu	krāslu	orklu	oūdaklu	kraklu	koklu	putņu	stumbru
D.kam?	eļkšņīm	krāslīm	orklīm	oūdaklīm	kraklīm	koklīm	putnīm	stumbrīm
A.ko?	eļkšņüs	krāslüs	orklüs	oūdaklüs	kraklüs	koklüs	putņüs	stumbrüs
I.ar ko?	eļkšņīm	krāslīm	orklīm	oūdaklīm	kraklīm	koklīm	putnīm	stumbrīm
L.kur?	eļkšņūs	krāslūs	orklūš	oūdaklūs	kraklūs	koklūs	putņūs	stumbrūs
V. -	eļkšņï!	krāslï!	orklï!	oūdaklï!	kraklï!	koklï!	putņï!	stumbrï!

Vienskaitlis *mi^{e}nes^{j}s* ‘mēness’, *akmiņs, esmiņs* ‘asmens’, *rudeņs, uûdeņs, zibiņs, suņs*

N.kas?	gulbis	mienesjs	akmiņs	esmiņs	rudeņs	uūdeņs	zibiņs	suņs
Ģ.kā?	gulb^{j}a	mieneša	akmiņa	esmiņa	rudeņa	uūdeņa	zibiņa	suņa
D.kam?	gulb^{j}am	mienešam	akmiņam	esmiņam	rudeņam	uūdeņam	zibiņam	suņam
A.ko?	gulbi	mienesi	akmini	esmini	rudeni	uūdeni	zibini	suni
I.ar ko?	gulbi	mienesi	akmini	esmini	rudeni	uūdeni	zibini	suni
L.kur?	gulbīe	mienesīe	akminīe	esminīe	rudenīe	uūdenīe	zibinīe	sunīe
V. -	gulbi!	mienesj!	akmiņ!	esmiņ!	rudeņ!	uūdeņ!	zibiņ	suņ!

Daudzkaitlis

N.kas?	gulb^{j}ï	mienešï	akmiņï	esmiņï	rudeņï	uūdeņï	zibiņï	suņï
Ģ.kā?	gulb^{j}u	mienešu	akmiņu	esmiņu	rudeņu	uūdeņu	zibiņu	suņu
D.kam?	gulb^{j}īm	mienešim	akmiņīm	esmiņīm	rudeņīm	uūdeņīm	zibiņīm	suņīm
A.ko?	gulb^{j}üs	mienešüs	akmiņüs	esmiņüs	rudeņüs	uūdeņüs	zibiņüs	suņüs
I.ar ko?	gulb^{j}īm	mienešim	akmiņīm	esmiņīm	rudeņīm	uūdeņīm	zibiņīm	suņīm
L.kur?	gulb^{j}ūs	mienešūs	akmiņūs	esmiņūs	rudeņūs	uūdeņūs	zibiņūs	suņūs
V. -	gulb^{j}i!	mienešï!	akmiņï!	esmiņï!	rudeņï!	uūdeņï!	zibiņï	suņï!

3.2.3 III deklinācija Viļakas izloksnē

LLV pie III deklinācijas pieder vīriešu dzimtes lietvārdi, kam vienskaitļa nominatīvā ir galotne *-us*: *medus, ledus, alus, tirgus, cirkus, lietus, Mikus, krogus*, bet Viļakas izloksnē tādu galotņu nav. Te analoģiskas formas ir: *mads, lads, ols, tĭrgs, cĭrks līts, Miĭks vai Miĭkuls,* kas daļēji atbilst I, daļēji – VI deklinācijas pazīmēm, jo *mads//mada, lads, ols* latgaliski ir sieviešu dzimtē. Personvārdiem *Ingus, Edžus* Viļakas pusē tiek pievienota vēl viena skaņa -*s* galotnē vai piedēkļa skaņa *k*: *Inguss, Edžuss* vai *Edžuks*.

Vienskaitlis

N.kas?	mada//mads	lads	tĭrgs	Miĭks	līts	ols	cĭrks	Inguss
Ģ.kā?	mads	lads	tĭrga	Miĭka	līta	ols	cĭrka	Ingusa
D.kam?	mad^{j}ai	lad^{j}ai	tĭrgam	Miĭkam	lītam	oļai	cĭrkam	Ingusam
A.ko?	mad^{j}i	lad^{j}i	tĭrgu	Miĭku	lītu	oli	cĭrku	Ingusu
I.ar ko?	mad^{j}i	lad^{j}i	tĭrgu	Miĭku	lītu	oli	cĭrku	Ingusu
L.kur?	mad^{j}īe	lad^{j}īe	tĭrgā	Miĭkā	lītā	olīe	cĭrkā	Ingusā
V. -	mada!	lad^{j}!	tĭrg!	Miĭk!	līt!	oļ!	cĭrk!	Ingus!
Daudzskaitlis								
N.kas?	mad^{j}as	lads	tĭrgs	Miĭks	lītĭ	ols	cĭrkĭ	Ingusĭ
Ģ.kā?	mad^{j}u	lad^{j}u	Tĭrgu	Miĭku	lītu	oļu	cĭrku	Ingusu
D.kam?	mad^{j}ū^{o}m	lad^{j}ū^{o}m	tĭrgīm	Miĭkīm	lītīm	oļū^{o}m	cĭrkīm	Ingusīm
A.ko?	mad^{j}as	lad^{j}as	tĭrgüs	Miĭküs	lītüs	ols	cĭrküs	Ingusüs
I.ar ko?	mad^{j}ū^{o}m	lad^{j}ū^{o}m	Tĭrgīm	Miĭkīm	lītīm	oļū^{o}m	cĭrkīm	Ingusīm
L.kur?	mad^{j}ūs	lad^{j}ūs	Tĭrgūs	Miĭkūs	lītūs	oļūs	cĭrkūs	Ingusūs
V. -	mad^{j}as!	lads!	tĭrgĭ!	Miĭkĭ!	lītĭ!	ols!	cĭrkĭ!	Ingusĭ!

3.2.4. IV deklinācijas lietvārdu locīšanas piemēri

LLV pie IV deklinācijas pieder sieviešu dzimtes lietvārdi, kam vienskaitļa nominatīvā ir galotne *–a*, un Viļakas izloksnē liela daļa analoģisko formu šo galotni saglabā. Tomēr vairāki lietvārdi, piemēram, *tēja, kafija, zupa, ola, pēda, ūsas* u. c., izloksnē lokāmi kā vīriešu dzimtes I deklinācijas lietvārdi. Savukārt LLV V deklinācijas lietvāds *vāvere* Viļakā ir *vū^{o}ver^{j}a* un, vadoties pēc galotnes, jāievieto IV deklinācijā. Taču, vadoties pēc mīkstā *r^{j}* (līdzīgi kā *dzīsm^{j}a*) iespējams, to var kvalificēt arī kā ē-celma lietvārdu.

Vienskaitlis *vuška* ‘aita’, *buorda (bũ^{o}rda)* ‘bārda’, *bļũda* ‘bļoda’, *dĩna* ‘diena’

N.kas?	vuška	osara	buorda	bļũda	cylpa	cuũka	dalna	dĩna
Ģ.kā?	vuškas	osaras	buordas	bļũdas	cylpas	cuũkas	dalnas	dĩnas
D.kam?	vuškai	osarai	buordai	bļũdai	cylpai	cuũkai	dalnai	dĩnai
A.ko?	Vušku	osaru	buordu	bļũdu	cylpu	cuũku	dalnu	dĩnu
I.ar ko?	Vušku	osaru	buordu	bļũdu	cylpu	cuũku	dalnu	dĩnu
L.kur?	vuškā	osarā	buordā	bļũdā	cylpā	cuũkā	dalnā	dĩnā
V. -	vuška!	osara!	buorda!	bļũda!	cylpa!	cuũk!	dalna!	dĩna!

Daudzkaitlis *vuškūom (vuškû^{o}m)* ‘aitām’, *buordūom (bũ^{o}rdû^{o}m)* ‘bārdām’

N.kas?	vuškas	osaras	buordas	bļũdas	cylpas	cuũkas	dalnas	dĩnas
Ģ.kā?	vušku	osaru	buordu	bļũdu	cylpu	cuũku	dalnu	dĩnu
D.kam?	vuškūom	osarūom	buordūom	bļũdūom	cylpūom	cuũkūom	dalnūom	dĩnūom
A.ko?	vuškas	osaras	buordas	bļũdas	cylpas	cuũkas	dalnas	dĩnas
I.ar ko?	vuškūom	osarūom	buordūom	bļũdūom	cylpūom	cuũkūom	dalnūom	dĩnūom
L.kur?	vuškūs	osarūs	buordūs	bļũdūs	cylpūs	cuũkūs	dalnūs	dĩnūs
V. -	vuškas!	osaras!	buordas!	bļũdas!	cylpas!	cuũkas!	dalnas!	dĩnas!

Vienskaitlis *jûsta* ‘josta’, *krãsla* ‘krēsla’, *ku^{o}ja ‘kāja’, dzîsm^{j}a* ‘dziesma’, *lineja* ‘līnija’

N.kas?	golva	jūsta	koza	krãsla	kuoja	lozda	dzīsmia	lineja
Ģ.kā?	golvas	jūstas	kozas	krãslas	kuojas	lozdas	dzīsmias	linejas
D.kam?	golvai	jūstai	kozai	krãslai	kuojai	lozdai	dzīsmiai	linejai
A.ko?	golvu	jūstu	kozu	krãslu	kuoju	lozdu	dzīsmi	lineju
I.ar ko?	golvu	jūstu	kozu	krãslu	kuoju	lozdu	dzīsmi	lineju
L.kur?	golvā	jūstā	kozā	krãslā	kuojā	lozdā	dzīsmîe	linejā
V. -	golva!	jūst!	koz!	krãsla!	kuoj!	lozd!	dzīsmia!	lineja!

Daudzkaitlis *golvūom (= golvûom); dzīsmjūom (= dzîsm^{j}û^{o}m)* ‘dziesmām’

N.kas?	golvas	jūstas	kozas	krãslas	kuojas	lozdas	dzīsmias	linejas
Ģ.kā?	golvu	jūstu	kozu	krãslu	kuoju	lozdu	dzīsmiu	lineju
D.kam?	golvūom	jūstūom	kozūom	krãslūom	kuojūom	lozdūom	dzīsmiūom	linejūom
A.ko?	golvas	jūstas	kozas	krãslas	kuojas	lozdas	dzīsmias	linejas
I.ar ko?	golvūom	jūstūom	kozūom	krãslūom	kuojūom	lozdūom	dzīsmiūom	linejūom
L.kur?	golvūs	jūstūs	kozūs	krãslūs	kuojūs	lozdūs	dzīsmiūs	linejūs
V. -	golvas!	jūstas!	kozas!	krãslas!	kuojas!	lozdas!	dzīsmias!	linejas!

Vienskaitlis	*mĩsa* - ‘miesa’, *myza* - ‘miza’, *muosa (mũ°sa)* – ‘māsa’, *muũsa* –‘muša’						
N.kas?	meīta	mĩsa	mygla	myza	muosa	muũsa	ūga	ūoda
Ģ.kā?	meītas	mĩsas	myglas	myzas	muosas	muũsas	ūgas	ūodas
D.kam?	meītai	mĩsai	myglai	myzai	muosai	muũsai	ūgai	ūodai
A.ko?	meītu	mĩsu	myglu	myzu	muosu	muũsu	ūgu	ūodu
I.ar ko?	meītu	mĩsu	myglu	myzu	muosu	muũsu	ūgu	ūodu
L.kur?	meītā	mĩsā	myglā	myzā	muosā	muũsā	ūgā	ūodā
V. -	meīt!	mĩs!	mygla!	myza!	muos!	muũs!	ūga!	ūoda!
Daudzkaitlis	*ūgas (ûgas)* - ‘ogas’ , *ūodas (û°das)* – ‘ādas’						
N.kas?	meītas	mĩsas	myglas	myzas	muosas	muũsas	ūgas	ūodas
Ģ.kā?	meītu	mĩsu	myglu	myzu	muosu	muũsu	ūgu	ūodu
D.kam?	meītūom	mĩsūom	myglūom	myzūom	muosūom	muũsūom	ūgūom	ūodūom
A.ko?	meītas	mĩsas	myglas	myzas	muosas	muũsas	ūgas	ūodas
I.ar ko?	meītūom	mĩsūom	myglūom	myzūom	muosūom	muũsūom	ūgūom	ūodūom
L.kur?	meītūs	mĩsūs	myglūs	myzūs	muosūs	muũsūs	ūgūs	ūodūs
V. -	meītas!	mĩsas!	myglaas!	myzaas!	muosas!	muũsas!	ūgaas!	ūodaas!

Vienskaitlis *pļova*-‘pļava’*, sãkla*–‘sēkla’, *valana–‘velēna’, vylna* - *‘vilna’,*

N.kas?	pļova	sãkla	valana	vylna	vĩta	vãtra	vysta	vuorpa
Ģ.kā?	pļovas	sãklas	valanas	vylnas	vĩtas	vãtras	vystas	vuorpas
D.kam?	pļovai	sãklai	valanai	vylnai	vĩtai	vãtrai	vystai	vuorpai
A.ko?	pļovu	sãklu	valanu	vylnu	vĩtu	vãtru	vystu	vuorpu
I.ar ko?	pļovu	sãklu	valanu	vylnua	vĩtu	vãtru	vystu	vuorpu
L.kur?	pļovā	sãklā	valanā	vylnā	vĩtā	vãtrā	vystā	vuorpā
V. -	pļova!	sãkla!	valan!	vylna!	vĩta!	vãtra!	vyst!	vuorp!
Daudzkaitlis	*vĩta* –‘vieta’, *vãtra* –‘vētra’ *vysta* –‘vista’, *vuorpa (vũ°rpa)* –‘vārpa’						
N.kas?	pļovas	sãklas	valana	vylnas	vĩtas	vãtras	vystas	vuorpas
Ģ.kā?	pļovu	sãklu	valanu	vylnu	vĩtu	vãtru	vystu	vuorpu
D.kam?	pļovūom	sãklūom	valanūom	vylnūom	vĩtūom	vãtrūom	vystūom	vuorpūom
A.ko?	pļovas	sãklas	valanas	vylnas	vĩtas	vãtras	vystas	vuorpas
I.ar ko?	pļovūom	sãklūom	valanūom	vylnūom	vĩtūom	vãtrūom	vystūom	vuorpūom
L.kur?	pļovūs	sãklūs	valanūs	vylnūs	vĩtūs	vãtrūs	vystūs	vuorpūs
V. -	pļovas!	sãklas!	valanas!	vylnas!	vĩtas!	vãtras!	vystas!	vuorpas!

LLV IV deklinācijas vārdu *kafija, tēja, zupa, ola, pēda, ūsas* analogi Viļakas izloksnē ir vīriešu dzimtē ar galotni *-s: kopejs, čajs, sups, üls, pāds (pâds), uüšï* (daudzskaitlinieks) un tiek locīti kā I deklinācijas lietvārdi. Vārdam *pēda* Viļakas izloksnē ir divas paralēlformas – sieviešu dzimtes *pâda* (IV deklinācija), kas apzīmē pašu kājas pēdu, un vīriešu dzimtes *pâds* (I deklinācija), kas apzīmē nospiedumu, ko šī pēda atstājusi. Minētajiem lietvārdiem ir sekojošas locījumu formas:

Vienskaitlis *vuoveria* (*vũ^{o}ver^{j}a*)

N.kas?	kopejs	čajs	sups	üls	pāds	pāda	vuoveria	uüšï
Ģ.kā?	kopeja	čaja	supa	üla	pāda	pādas	vuoverias	-
D.kam?	kopejam	čajam	supam	ülam	pādam	pādai	vuoveriai	-
A.ko?	kopeju	čaju	supu	ülu	pādu	pādu	vuoveri	-
I.ar ko?	kopeju	čaju	supu	ülu	pādu	pādu	vuoveri	-
L.kur?	kopejā	čajā	supā	ülā	pādā	pādā	vuoverīe	-
V. -	kopej!	čaj!	sup!	ül!	pād!	pāda!	vuoverj!	-
Daudzkaitlis								
N.kas?	kopejï	čajs	supï	ülï	pādï	pādas	vuoverias	uüšï
Ģ.kā?	kopeju	čaju	supu	ülu	pādu	pādu	vuoveriu	uüšu
D.kam?	kopejīm	čajīm	supīm	ülīm	pādīm	pādūom	vuoveriūom	uüšīm
A.ko?	kopejüs	čajüs	supüs	ülüs	pādüs	pādas	vuoverias	uüšüs
I.ar ko?	kopejīm	čajīm	supīm	ülīm	pādīm	pādūom	vuoveriūom	uüšīm
L.kur?	kopejūs	čajūs	supūs	ülūs	pādūs	pādūs	vuoveriūs	uüšūs
V. -	kopejï!	čajï!	supï!	ülï!	pādï!	pādas!	vuoverias!	uüšï!

3.2.5. V deklinācijas galotnes –e liktenis Viļakas izloksnē

LLV pie V deklinācijas pieder sieviešu dzimtes lietvārdi, kam vienskaitļa nominatīvā ir galotne *–e*, bet Viļakas izloksnē tādas lietvārda galotnes nav. Attiecīgie latviskie lietvārdi tiek izrunāti ar galotni *–a* un acīmredzot pieskaitāmi pie IV deklinācijas. Latviešu dialektoloģiskajā literatūrā šī skaņa tiek kvalificēta vai nu kā platais *ę* (Rudzīte 2005: 19) vai kā vairāk priekšējs *ä* (Poiša 1985: 13), taču locījumu formu salīdzināšana rāda, ka tās varētu būt

individuālās runas izpausmes, kas rodas, izrunājot skaņu *a* pēc mīkstā līdzskaņa. Šie lietvārdi, lai gan galotne tiem Viļakas pusē ir tāda pati kā IV deklinācijas lietvārdiem, tomēr atšķiras no pēdējiem ar mīkstu saknes beigu patskani, piemēram, vārdos *ast^{j}a, aviz^{j}a, glũ^{o}z^{j}a, mut^{j}a, pluüm^{j}a, vïrv^{j}a* u.t.t. Visi šie līdzskaņi ir tieši tikpat mīksti kā skaņas *ļ* un *ņ* vārdos *skaņa, gaļa, vaļa* u.t.t., kur bez grūtībām saklausāms gan mīkstais līdzskanis, gan arī normāla *a* skaņa galotnē. Sanāk, ka Viļakas izloksnē tomēr ir pamats runāt par V deklināciju, tikai tā nošķirama pēc citas pazīmes, nekā LLV.

Vienskaitlis *astia (ast^{j}a)*-'aste', *aviz^{j}a*–'avīze',*dvĩ^{e}seļa*–'dvēsele', *dzimt^{j}a* – 'dzimte'

N.kas?	astia	avizia	dvieseļa	dzimtia	dziīvia	egļa	dziervia	gluozia
Ģ.kā?	astias	avizias	dvieseļas	dzimtias	dziīvias	egļas	dziervias	gluozias
D.kam?	astiai	aviziai	dvieseļai	dzimtiai	dziīviai	egļai	dzierviai	gluoziai
A.ko?	asti	avizi	dvieseli	dzimti	dziīvi	egli	dziervi	gluozi
I.ar ko?	asti	avizi	dvieseli	dzimti	dziīvi	egli	dziervi	gluozi
L.kur?	astīe	avizīe	dvieselīe	dzimtīe	dziīvīe	eglīe	dziervīe	gluozīe
V. -	astia!	avizia!	dvieseļ!	dzimtia!	dziīvia!	egļa!	dziervia!	gluozj!

Daudzkaitlis *dziîvia (dziîv^{j}a)* – 'dzīve', *egļa*-'egle', *dzĩ^{e}rev^{j}a* – 'dzērve', *glũ^{o}z^{j}a* – 'glāze'

N.kas?	astias	avizias	dvieseļas	dzimtias	dziīvias	egļas	dziervias	gluozias
Ģ.kā?	astiu	aviziu	dvieseļu	dzimtiu	dziīviu	egļu	dzierviu	gluoziu
D.kam?	astiūom	aviziūom	dvieseļūom	dzimtiūom	dziīviūom	egļūom	dzierviūom	gluoziūom
A.ko?	astias	avizias	dvieseļas	dzimtias	dziīvias	egļas	dziervias	gluozias
I.ar ko?	astiūom	aviziūom	dvieseļūom	dzimtiūom	dziīviūom	egļūom	dzierviūom	gluoziūom
L.kur?	astiūs	aviziūs	dvieseļūs	dzimtiūs	dziīviūs	egļūs	dzierviūs	gluoziūs
V. -	astias!	avizias!	dvieseļas!	dzimtias!	dziīvias!	egļas!	dziervias!	gluozias!

Vienskaitlis *kaņepia (kaņep^{j}a)*-'kaņepe', *kuostuvia (kũ^{o}stuv^{j}a)* –'kāstuve'

N.kas?	kaņepia	kruüzia	kuostuvia	laimia	maizia	muotia	mutia	mieļa
Ģ.kā?	kaņepias	kruüzias	kuostuvias	laimias	maizias	muotias	mutias	mieļas
D.kam?	kaņepiai	kruüziai	kuostuviai	laimiai	maiziai	muotiai	mutiai	mieļai
A.ko?	kaņepi	kruüzi	kuostuvi	laimi	maizi	muoti	muti	mieli
I.ar ko?	kaņepi	kruüzi	kuostuvi	laimi	maizi	muoti	muti	mieļi
L.kur?	kaņepīe	kruüzīe	kuostuvīe	laimīe	maizīe	muotīe	mutīe	mielīe
V.-	kaņepj!	kruüzia!	kuostuvj!	laimia!	maizia!	muotj!	mutj!	mieļa!

Daudzkaitlis *mũ^{o}tia*- ‘māte’, *mutia*-‘mute’, *mieļa (mĩ^{e}ļa)* – ‘mēle’

N.kas?	kaņepias	kruüzias	kuostuvias	laimias	maizias	muotias	mutias	mieļas
Ģ.kā?	kaņepiu	kruüziu	kuostuviu	laimiu	maiziu	muotiu	mutiu	mieļu
D.kam?	kaņepiūom	kruüziūom	kuostuviūom	laimiūom	maiziūom	muotiūom	mutiūom	mieļūom
A.ko?	kaņepias	kruüzias	kuostuvias	laimias	maizias	muotias	mutias	mieļas
I.ar ko?	kaņepiūom	kruüziūom	kuostuviūom	laimiūom	maiziūom	muotiūom	mutiūom	mieļūom
L.kur?	kaņepiūs	kruüziūs	kuostuviūs	laimiūs	maiziūs	muotiūs	mutiūs	Mieļūs
V.	kaņepias!	kruüzias	kuostuvias	laimias	maizias	muotias	mutias!	mieļas!

Vienskaitlis *kačeņa* -‘kaķene’, *sakņa*-‘sakne’, *meîtuška* -‘meitene’, *pusia(pus^{j}a)* –‘puse’

N.kas?	kačeņa	sakņa	meītuška	pusia	peļa	piiļa	siļa	siļča
Ģ.kā?	kačeņas	sakņas	meītuškas	pusias	peļas	piiļas	siļas	siļčas
D.kam?	kačeņai	sakņai	meītuškai	pusiai	peļai	piiļai	siļai	siļčai
A.ko?	kačeni	sakni	meītušku	pusi	peli	piili	sili	siļči
I.ar ko?	kačeni	sakni	meītušku	pusi	peli	piili	sili	siļči
L.kur?	kačenīe	saknīe	meītuškā	pusīe	pelīe	piilīe	silīe	siļčīe
V.-	kačeņ!	sakni!	meītušk!	pusia!	peļa!	piiļa!	siļa!	siļča!

Daudzkaitlis *peļa*- ‘pele’, *piiļa* -‘pīle’, *siļa* – ‘sile’, *siļča* – ‘siļķe’

N.kas?	kačeņas	sakņas	meītuškas	pusias	peļas	piiļas	siļas	siļčas
Ģ.kā?	kačeņu	sakņu	meītušku	pusiu	peļu	piiļu	siļu	siļču
D.kam?	kačeņūom	sakņūom	meītuškūom	pusiūom	peļūom	piiļūom	siļūom	siļčūom
A.ko?	kačeņas	sakņas	meītuškas	pusias	peļas	piiļas	siļas	siļčas
I.ar ko?	kačeņūom	sakņūom	meītuškūom	pusiūom	peļūom	piiļūom	siļūom	siļčūom
L.kur?	kačeņūs	sakņūs	meītuškūs	pusiūs	peļūs	piiļūs	siļūs	siļčūs
V. -	kačeņas!	sakņas!	meītuškas!	pusias!	peļas!	piiļas!	siļas!	siļčas!

Vienskaitlis *tãpeļa*-‘tāfele’, *up^{j}a*-‘upe’, *vard^{j}a* -‘varde’, *vïrv^{j}a* –‘virve’

N.kas?	tãpeļa	upia	vardia	vïrvia	zemia	zūoļa	ūobeļnīca	kievia
Ģ.kā?	tãpeļas	upias	vardias	vïrvias	zemias	zūoļas	ūobeļnīcas	Kievias
D.kam?	tãpeļai	upiai	vardiai	vïrviai	zemiai	zūoļai	ūobeļnīcai	Kieviai
A.ko?	tãpeli	upi	vardi	vïrvi	zemi	zūoli	ūobeļnīcu	kievi
I.ar ko?	tãpeli	upi	vardi	vïrvi	zemi	zūoli	ūobeļnīcu	kievi
L.kur?	tãpelīe	upīe	vardīe	vïrvīe	zemīe	zūolīe	ūobeļnīcā	kievīe
V.-	tãpeļ!	upia!	vardia!	vïrvia!	zemia!	zūoļa!	ūobeļnīc!	kievia!

Daudzkaitlis	*zem^{j}a*- ‘zeme’, *zû^{o}ļa* -‘zāe’, *û^{o}beļnîca* – ‘ābele’, *kievia (kĩ^{e}v^{j}a)* – ‘ķēve’							
N.kas?	tãpeļas	upias	vardias	vïrvias	zemias	zūoļas	ūobeļnīcas	kievias
Ģ.kā?	tãpeļu	upiu	vardiu	vïrviu	zemiu	zūoļu	ūobeļnīcu	kieviu
D.kam?	tãpeļūom	upiūom	vardiūom	vïrviūom	zemiūom	zūoļūom	ūobeļnīcūom	kieviūom
A.ko?	tãpeļas	upias	vardias	vïrvias	zemias	zūoļas	ūobeļnīcas	kievias
I.ar ko?	tãpeļūom	upiūom	vardiūom	vïrviūom	zemiūom	zūoļūom	ūobeļnīcūom	kieviūom
L.kur?	tãpeļūs	upiūs	vardiūs	vïriūse	zemiūs	zūoļūs	ūobeļnīcūs	kieviūs
V. -	tãpeļas!	upias!	vardias!	vïrvias!	zemias!	zūoļas	ūobeļnīcas	kievias!

3.2.6. VI deklinācijas lietvārdu locīšanas piemēri

LLV pie VI deklinācijas pieder sieviešu dzimtes lietvārdi, kam vienskaitļa nominatīvā ir galotne -*s*: *pils, acs, auss, zoss, sirds, nakts, zivs,* kā arī vīriešu dzimtes lietvārds *ļaudis.* Viļakas izloksnē vairums formu sakrīt, lai arī ne gluži pilnībā. Tā, *kūts* šeit ir *klãvs* - I deklinācijas lietvārds, bet attiecīgais no LLV pārņemtais vārds tiek izrunāts kā *kuütjs* (*kuüt^{j}s^{j}*) un iekļaujas VI deklinācijā. *Ļaudis* latgaliski ir *ļòuds*, vīriešu dzimtes daudzskaitlinieks, kas lokāms šādi: *ļouds – ļoužu – ļoužīm - ļouds - ai ļoužīm - ļoužūs - ļouds!* Tāpat *durvis* ir *duravas*, krāsns – *krūosņa* (*krû^{o}sņa*). Daudziem LLV VI deklinācijas lietvārdiem Viļakā ir pretēja dzimte un atšķirīgas galotnes. Tā, *asinis* ir *asnis* (II dekl.), *bòlss, sũ^{o}ļs* – ‘balss, sāls’, daudzskaitlinieks *dàbasï* likāms kā I deklinācijas lietvārds. Savukārt, VI deklināciju papildina tādi LLV V deklinācijas lietvārdi, kā *bitjs (bit^{j}s^{j})* – ‘bite’, *sieņc (sĩ^{e}ņc^{j}).*

Vairums Viļakas izloksnes VI deklinācijas lietvārdu, saglabājot sieviešu dzimti un galotni –*s*, iegūst mīkstu saknes beigu līdzskani - tāpat kā V deklinācijā: *piļs (piļs^{j}), acjs (ac^{j}s^{j}), ousjs (ous^{j}s^{j}), züsjs (züs^{j}s^{j}), sirdjs (sird^{j}s^{j}), naktjs (nakt^{j}s^{j})* u.t.t.

Vienskaitlis	*piļs (piļs^{j}), asjs (as^{j}s^{j})* - ‘ass’, *acjs (ac^{j}s^{j}), ousjs (ous^{j}s^{j})* - ‘auss’,						
N.kas?	piļs	asjs	acjs	ousjs	züsjs	sirdjs	naktjs
Ģ.kā?	piļs	asjs	acjs	ousjs	züsjs	sirdjs	naktjs
D.kam?	piļai	asjai	acjai	ousjai	züsjai	sirdjai	naktjai
A.ko?	pili	asi	aci	ousi	züsi	sirdi	nakti
I.ar ko?	pili	asi	aci	ousi	züsi	sirdi	nakti
L.kur?	pilīe	asīe	acīe	ousīe	züsīe	sirdīe	naktīe
V.-	piļ!	asj!	acj!	ousj!	züsj!	sirdj!	naktj!

Daudzkaitlis *züsjs (züs^{j}s^j)* – ‘zoss’, *sirdjs (sirď^{j}s^j), naktjs (nakť^{j}s^j)*

N.kas?	piļs	asjs	acjs	ousjs	züsjs	sirdjs	naktjs
Ģ.kā?	piļu	asiu	aciu	ousiu	züsiu	sirdiu	naktiu
D.kam?	piļūom	asiūom	aciūom	ousiūom	züsiūom	sirdiūom	naktiūom
A.ko?	piļs	asjs	acjs	ousjs	züsjs	sirdjs	naktjs
I.ar ko?	piļūom	asiūom	aciūom	ousiūom	züsiūom	sirdiūom	naktiūom
L.kur?	piļūs	asiūs	aciūs	ousiūs	züsiūs	sirdiūs	naktiūs
V.	piļs!	asjs!	acjs!	ousjs!	züsjs!	sirdjs!	naktjs!

Vienskaitlis *smiļtjs (smiļť^{j}s^j), tuosjs (tũ^{o}s^{j}s^j)* - ‘tāss’, *nuosjs (nũ^{o}s^{j}s^j)* - ‘nāss

N.kas?	smiļtjs	tuosjs	nuosjs	guņs	güs	bitjs	sieņs
Ģ.kā?	smiļtjs	tuosjs	nuosjs	guņs	güs	bitjs	sieņs
D.kam?	smiļtiai	tuosiai	nuosiai	guņai	güviai	bitiai	sieņai
A.ko?	smiļti	tuosi	nuosi	guni	güvi	biti	sieni
I.ar ko?	smiļti	tuosi	nuosi	guni	güvi	biti	sieni
L.kur?	smiļtīe	tuosīe	nuosīe	gunīe	güvīe	bitīe	sienīe
V.-	smiļtj!	tuosj!	nuosj!	guņ!	güs!	bitj!	sieņ!

Daudzkaitlis *guņs* – ‘uguns’, *güs* – ‘govs’, *bitjs (biť^{j}s^j)* –‘bite’, *sieņs (sĩ^{e}ņs^j)*- ‘sēne’

N.kas?	smiļtjs	tuosjs	nuosjs	guņs	güs	bitjs	sieņs
Ģ.kā?	smiļtiu	tuosiu	nuosiu	guņu	güvu	bitiu	sieņu
D.kam?	smiļtiūom	tuosiūom	nuosiūom	guņūom	güvūom	bitiūom	sieņūom
A.ko?	smiļti	tuosi	nuosi	guni	güvi	biti	sieni
I.ar ko?	smiļti	tuosi	nuosi	guni	güvi	biti	sieni
L.kur?	smiļtīe	tuosīe	nuosīe	gunīe	güvīe	bitīe	Sienīe
V.	smiļtj!	tuosj!	nuosj!	guņ!	güs!	bitj!	sieņ!

Vienskaitlis *vūotjs (vû^{o}ť^{j}s^j)* – ‘vāts’, *vuts* – ‘uts’, *suoļs (sũ^{o}ļs^j)* - ‘sāls’

N.kas?	vūotjs	vuts	zivs	suoļs	bolss	krūosņa	dabasï
Ģ.kā?	vūotjs	vuts	zivs	suoļs	bolss	krūosņa	-
D.kam?	vūotiai	vutiai	ziviai	suoļam	bolsam	krūosņai	-
A.ko?	vūoti	vuti	zivi	suoli	bolsu	krūosni	-
I.ar ko?	vūoti	vuti	zivi	suoli	bolsu	krūosni	-
L.kur?	vūotīe	vutīe	zivīe	suolīe	bolsā	krūosnīe	-
V.-	vūotj!	vutj!	zivj!	suoļ!	bols!	krūosņ!	-

Daudzkaitlis	*bolss* - 'bass, *krūosņa (krûosņa)* – 'krāsns', *dabasï* –'debesis'					
N.kas?	vūotjs	vuts	zivs	suoļï	bolsï	krūosņas	dabasï
Ģ.kā?	vūotiu	vutu	zivu	suoļu	bolsu	krūosņu	dabasu
D.kam?	vūotiūom	vutūom	zivūom	suoļīm	bolsīm	krūosņūom	dabasīm
A.ko?	vūotjs	vuts	zivs	suoļus	bolsüs	krūosņas	dabasüs
I.ar ko?	vūotiūom	vutūom	zivūom	suoļīm	bolsīm	krūosņūom	dabasīm
L.kur?	vūotiūs	vutūs	zivūs	suoļūs	bolsūs	krūosņūs	dabasūs
V.	vūotjs!	vuts!	zivs!	suoļï!	bolsï!	krūosņas!	dabasï!

3.3. Viļakas izloksnes adjektīvi

“Adjektīvi ar nenoteiktajām galotnēm augšzemnieku izloksnēs ir paglābuši vairāk celma formu nekā lejzemnieku izloksnēs. Tur vēl pazīst *(i)ļo* un *ē*-celma adjektīvus, piemēram, *dz'èl'z'ìn'c' pūc* ‘dzelzs pods’, *l'ìc'ìn'c' nas's'* ‘kabatas nazis’, *z'èid'in'e kl'èita* ‘zīda kleita’, - rakstīja M.Rudzīte (Rudzīte 1964), pievēršot uzmanību arī adjektīviem ar noteiktajām galotnēm, kuriem locījumu formās paplašinājuma *-aj-* vietā Latgales izloksnēs parādās *-ij-*, *-ej-*, *-ēj-*, piemēram, *lobijam, lobejam* ‘labajam’, kā arī no LLV atšķirīgajiem komparatīva sufiksiem *-oīk-*, *-ūk-*, piemēram, *loboîks, lobūks* u.t.t.

Jāatzīst, ka Viļakas izloksnei taisni *(i)ļo* un *ē*-celma adjektīvi nav raksturīgi. Bet pārējās īpatnības parādās, sevišķi - locījumu formās, un bez minētajām vēl daudzas citas, kuru definēšana un izskaidrošana ir atsevišķa pētījuma temats. Pagaidām darba autors var sniegt tikai autentiskas Viļakas adjektīva locījumu formas salīdzinājumā ar LLV, lai ikviens pats varētu tās salīdzināt un apdomāt atšķirību raksturu un iespējamo izcelsmi.

Vienskaitlis, vīriešu dzimte, nenoteiktā galotne

	LLV			Viļakas izloksne		
N.	labs	gudrs	slapjš	lobs	gudris	sļaplïs
Ģ.	laba	gudra	Slapja	loba	gudra	sļapļa
D.	labam	gudram	slapjam	lobam	gudram	sļapļam
A.	labu	gudru	slapju	lobu	gudru	sļapļu
I.	ar labu	ar gudru	ar slapju	ai lobu	ai gudru	ai sļapļu
L.	labā	gudrā	slapjā	lobā	gudrā	sļapļā
V.	labs!	gudrs!	slapjš!	lobïs!	gudrïs!	sļapļejïs!
	Vienskaitlis, vīriešu dzimte, noteiktā galotne					
	LLV			Viļakas izloksne		
N.	labais	gudrais	slapjais	lobïs	gudrïs	sļapļejïs
Ģ.	labā	gudrā	slapjā	lobuo	gudruo	sļapļejuo
D.	labajam	gudrajam	slapjajam	lobijam	gudrijam	sļapļejam
A.	labo	gudro	slapjo	lobü	gudrü	sļapļejü
I.	ar labo	ar gudro	ar slapjo	ai lobū	ai gudrū	ai sļapļejū
L.	labajā	gudrajā	slapjajā	lobijā	gudrijā	sļaplejā
V.	labais!	gudrais!	slapjais!	lobïs!	gudrïs!	sļapļejïs!

	Daudzskaitlis, vīriešu dzimte, nenoteiktā galotne					
	LLV			Viļakas izloksne		
N.	labi	gudri	slapji	lobï	gudrï	sļaplï
Ģ.	labu	gudru	slapju	lobu	gudru	sļapļu
D.	labiem	gudriem	slapjiem	lobīm	gudrīm	sļapļīm
A.	labus	gudrus	slapjus	lobüs	gudrüs	sļapļüs
I.	ar labiem	ar gudriem	ar slapjiem	ai lobīm	ai gudrīm	ai sļapļīm
L.	labos	gudros	slapjos	lobūs	gudrūs	sļapļūs
V.	labi!	gudri!	slapji!	lobï!	gudrï!	sļapļï!
	Daudzskaitlis, vīriešu dzimte, noteiktā galotne					
	LLV			Viļakas izloksne		
N.	labie	gudrie	slapjie	lobï	gudrï	sļapļejï
Ģ.	labo	gudro	slapjo	lobüs	gudrüs	sļapļejüs
D.	labajiem	gudrajiem	slapjajiem	lobijīm	gudrijīm	sļapļejīm
A.	labo	gudro	slapjo	lobüs	gudrüs	sļapļejüs
I.	ar labajiem	ar gudrajiem	ar slapjajiem	ai lobijīm	ai gudrijīm	ai sļapļejīm
L.	labajos	gudrajos	slapjajos	lobijūs	gudrijūs	sļaplejūs
V.	labie!	gudrie!	slapjie!	lobï!	gudrï!	sļapļejï!

Iespējams secināt, ka daļu vīriešu dzimtes īpašības vārdu loka līdzīgi kā I deklinācijas, bet sieviešu dzimtē - kā IV deklinācijas lietvārdus. Tajā pašā laikā adjektīvu izloksnes formās - piedēkļos, galotnēs redzams ļoti daudz atšķirību, kuru klasifikācija un analīze ir atsevišķa pētījuma temats.

Vienskaitlis, sieviešu dzimte, nenoteiktā galotne

	LLV			Viļakas izloksne		
N.	Laba	gudra	slapja	loba	gudra	sļapļa
Ģ.	Labas	gudras	slapjas	lobas	gudras	sļapļas
D.	Labai	gudrai	slapjai	lobai	gudrai	sļapļai
A.	Labu	gudru	slapju	lobu	gudru	sļapļu
I.	ar labu	ar gudru	ar slapju	ai lobu	ai gudru	ai sļapļū
L.	Labā	gudrā	slapjā	lobā	gudrā	sļapļijā
V.	laba!	gudra!	slapja!	lobuo!	gudruo!	sļapļuo!

	Vienskaitlis, sieviešu dzimte, noteiktā galotne					
	LLV			Viļakas izloksne		
N.	Labā	gudrā	slapjā	lobuo	gudruo	sļapļejuo
Ģ.	Labās	gudrās	slapjās	lobuos	gudruos	sļapļejuos
D.	Labajai	gudrajai	slapjajai	lobijai	gudrijai	sļapļejai
A.	Labo	gudro	slapjo	lobü	gudrü	sļapļejü
I.	ar labo	ar gudro	ar slapjo	ai lobū	ai gudrū	ai sļapļejū
L.	Labajā	gudrajā	slapjajā	lobijā	gudrijā	sļaplejā
V.	labā!	gudrā!	slapjā!	lobuo!	gudruo!	sļapļejuo!

Daudzskaitlis, sieviešu dzimte, nenoteiktā galotne

	LLV			Viļakas izloksne		
N.	labas	gudras	slapjas	lobas	gudras	sļapļas
Ģ.	labu	gudru	slapju	lobu	gudru	sļapļu
D.	labām	gudrām	slapjām	lobūom	gudrūom	sļapļūom
A.	labas	gudras	slapjas	lobas	gudras	sļapļas
I.	ar labām	ar gudrām	ar slapjām	ai lobūom	gudrūom	sļapļūom
L.	labās	gudrās	slapjās	lobūs	gudrūs	sļapļūs
V.	labas!	gudras!	slapjas!	lobas!	gudras!	sļapļas!
	Daudzskaitlis, sieviešu dzimte, noteiktā galotne					
	LLV			Viļakas izloksne		
N.	labās	gudrās	slapjās	lobuos	gudruos	sļapļejuos
Ģ.	labo	gudro	slapjo	lobüs	gudrüs	sļapļejüs
D.	labajām	gudrajām	slapjajām	lobijūom	gudrijūom	sļapļejūom
A.	labās	gudrās	slapjās	lobuos	gudruos	sļapļejuos
I.	ar labajām	ar gudrajām	ar slapjajām	ai lobijūom	gudrijūom	sļapļejūom
L.	labajās	gudrajās	slapjajās	lobijūs	gudrijūs	sļaplejūs
V.	labās!	gudrās!	slapjās!	lobuos!	gudruos!	sļapļejuos!

Viļacāni runā izmanto vairākus īpatnējus attieksmes īpašības vārdus, kā *tãdinejïs* – 'tagadējais', *pãrnejïs* - 'pērnais', *pīedejïs (pīe dejïs)* – 'pēdējais', *muüžīgs* .Vairums no tiem tiek lietoti tikai ar noteikto galotni.

Vienskaitlis, vīriešu dzimte, noteiktā galotne (nenoteiktās nav)

	LLV			Viļakas izloksne		
N.	tagadējais	pērnais	pēdējais	tā̃dinejī̈s	pā̃rnejī̈s	pīedejī̈s
Ģ.	tagadējā	pērnā	pēdējā	tā̃dinejuo	pā̃rnejuo	pīedejuo
D.	tagadējam	pērnajam	pēdējam	tā̃dinejam	pā̃rnejam	pīedejam
A.	tagadējo	pērno	pēdējo	tā̃dinejǖ	pā̃rnejǖ	pīedejǖ
I.	ar tagadējo	ar pērno	pēdējo	ai tā̃dinejū	ai pā̃rnejū	ai pīedejū
L.	tagadējā	pērnajā	pēdējā	tā̃dinejā	pā̃rnejā	pīedejā
V.	tagadējais!	pērnais!	pēdējais!	tā̃dinejī̈s!	pā̃rnejī̈s!	pīedejī̈s!

Vienskaitlis, sieviešu dzimte, noteiktā galotne (nenoteiktās nav)[1]

	LLV			Viļakas izloksne		
N.	tagadējā	pērnā	pēdējā	tā̃dinejuo	pā̃rnejuo	pīedejuo
Ģ.	tagadējās	pērnās	pēdējās	tā̃dinejuos	pā̃rnejuos	pīedejuos
D.	tagadējai	pērnajai	pēdējai	tā̃dinejai	pā̃rnejai	pīedejai
A.	tagadējo	pērno	pēdējo	tā̃dinejǖ	pā̃rnejǖ	pīedejǖ
I.	ar tagadējo	ar pērno	pēdējo	ai tā̃dinejū	ai pā̃rnejū	ai pīedejū
L.	tagadējā	pērnajā	pēdējā	tā̃dinejā	pā̃rnejā	pīedejā
V.	tagadējā!	pērnā!	pēdējā!	tā̃dinejuo!	pā̃rnejuo!	pīedejuo!

Daudzskaitlis, vīriešu dzimte, noteiktā galotne

	LLV			Viļakas izloksne		
N.	tagadējie	pērnie	pēdējie	tā̃dinejī̈	pā̃rnejī̈	pīedejī̈
Ģ.	tagadējo	pērno	pēdējo	tā̃dinejǖs	pā̃rnejǖs	pīedejǖs
D.	tagadējiem	pērnajiem	pēdējiem	tā̃dinejīm	pā̃rnejīm	pīedejīm
A.	tagadējos	pērnos	pēdējos	tā̃dinejǖs	pā̃rnejǖs	pīedejǖs
I.	tagadējiem	ar pērnajiem	ar pēdējiem	tā̃dinejīm	ai pā̃rnejīm	ai pīedejīm
L.	tagadējos	pērnajos	pēdējos	tā̃dinejūs	pā̃rnejūs	pīedejūs
V.	tagadējie!	pērnie!	pēdējie!	tā̃dinejī̈!	pā̃rnejī̈!	pīedejī̈!

[1] Adjektīva noteiktās – nenoteiktās galotnes lietojums Viļakas izloksnē bieži ir individuāls: daži lieto nenoteikto galotni *pā̃rnejs, pīedejs* , bet vairumā gadījumu arī nenoteiktās galotnes funkcijā tiek lietota noteiktā: *pā̃rnejī̈s, pīedejī̈s*.

Daudzskaitlis, sieviešu dzimte, noteiktā galotne

	LLV			Viļakas izloksne		
N.	tagadējās	pērnās	pēdējās	tâdinejuos	pãrnejuos	pīedejuos
Ģ.	tagadējo	pērno	pēdējo	tâdinejuos	pãrnejuos	pīedejuos
D.	tagadējām	pērnajām	pēdējām	tâdinejūom	pãrnejūom	pīedejūom
A.	tagadējās	pērnās	pēdējās	tâdinejüs	pãrnejüs	pīedejüs
I.	tagadējām	pērnajām	Pēdējām	ai tâdinejūom	pãrnejūom	pīedejūom
L.	tagadējās	pērnajās	pēdējās	tâdinejūs	pãrnejūs	pīedejūs
V.	tagadējā!	pērnā!	pēdējā!	tâdinejuo!	pãrnejuo!	pīedejuo!

Adjektīva salīdzināmās pakāpes veidojas līdzīgi kā LLV. Superlatīva darināšanai izmanto vietniekvārdus *vuss*, *pats*: *vusu lilūokïs* vai *pats lilūokïs*. Vispārākā pakāpe var tikt darināta ar vietniekvārdiem *pats*, *patia* un pamata pakāpi: *pats lilïs, patia skeistuo*.

Vienskaitlis, vīriešu dzimte

	Nenoteiktā galotne			Noteiktā galotne		
N.	lils	lilūoks	vusulilūoks	lilïs	lilūokïs	pats lilūokïs
Ģ.	lila	lilūoka	vusulilūoka	liluo	lilūokuo	paša lilūokuo
D.	lilam	lilūokam	vusulilūokam	lilïjam	lilūokijam	pašam lilūokijam
A.	lilu	lilūoku	vusulilūoku	lilü	lilūokü	pašu lilūokü
I.	lilu	lilūoku	vusulilūoku	lilū	lilūokū	pašu lilūokū
L.	lilā	lilūokā	vusulilūokā	lilijā	lilūokijā	pašā lilūokijā
V.	lilïs!	lilūokïs!	pats lilūokïs!	lilïs!	lilūokïs!	pats lilūokïs!

	Vienskaitlis, sieviešu dzimte					
	Nenoteiktā galotne			Noteiktā galotne		
N.	lila	lilūoka	vusulilūoka	liluo	lilūokuo	patia lilūokuo
Ģ.	lilas	lilūokas	vusulilūokas	liluos	lilūokuos	pašas lilūokuos
D.	lilai	lilūokai	vusulilūokai	lilïjai	lilūokijai	pašai lilūokijai
A.	lilu	lilūoku	vusulilūoku	lilü	lilūokü	pašu lilūokü
I.	lilu	lilūoku	vusulilūoku	lilū	lilūokū	pašu lilūokū
L.	lilā	lilūokā	vusulilūokā	lilijā	lilūokijā	pašā lilūokijā
V.	liluo!	lilūokuo!	vusulilūokuo!	liluo!	lilūokuo!	patia lilūokuo!

	Daudzskaitlis, vīriešu dzimte					
	Nenoteiktā galotne			Noteiktā galotne		
N.	lilï	lilūokï	vusulilūokï	Lilï	lilūokï	paši lilūokï
Ģ.	lilu	lilūoku	vusulilūoku	lilüs	lilūoküs	pašu lilūoküs
D.	lilīm	lilūokīm	vusulilūokīm	lilïjīm	lilūokijīm	pašīm lilūokijīm
A.	lilüs	lilūoküs	vusulilūoküs	lilüs	lilūoküs	pašu lilūoküs
I.	lilīm	lilūokīm	vusulilūokīm	lilïjīm	lilūokijīm	pašīm lilūokijīm
L.	lilūs	lilūokūs	vusulilūokūs	lilijūs	lilūokijūs	pašūs lilūokijūs
V.	lilï!	lilūokï!	vusulilūokï!	lilï!	lilūokï!	paši lilūokï!

	Daudzskaitlis, sieviešu dzimte					
	Nenoteiktā galotne			Noteiktā galotne		
N.	lilas	lilūokas	vusulilūokas	liluos	lilūokuos	pašas lilūokuos
Ģ.	lilu	lilūoku	vusulilūoku	liluos	lilūokuos	pašas lilūokuos
D.	lilūom	lilūokūom	vusulilūokūom	lilïjū^{o}m	lilūokijūom	pašūom lilūokijūom
A.	lilas	lilūokas	vusulilūokas	liluos	lilūokuos	pašas lilūokuos
I.	lilūom	lilūokūom	vusulilūokūom	lilïjū^{o}m	lilūokijūom	pašūom lilūokijūom
L.	lilūs	lilūokūs	Vusulilūokūs	lilijūs	lilūokijūs	pašūs lilūokijūs
V.	liluos!	lilūokuos	vusulilūokuos	liluos!	lilūokuos!	pašas lilūokuos!

3.4. *Viļakas izloksnes numerāļi*

Pamata skaitļa vārdu formas Viļākas izloksnē ir līdzīgas analoģiskām LLV formām ar atšķirībām daļā galotņu. Īpatnējāki ir tikai numerāļi *divejï, divejas* - ‘divi, divas’, kā arī *tuüksteža* - ‘tūkstotis’, kurš, kā redzam, ir sieviešu dzimtē un Viļakas izloksnē lokāms kā IV deklinācijas lietvārds. Zemāk doti galveno pamata skaitļa vārdu locīšanas piemēri.

Vīriešu dzimte

N.	vīns	divejï	triīs	četrï	pïcï	sešï	septiņï	ostiņï	deviņï	desmit
Ģ.	vīna	diveju	triju	četru	pïcu	sešu	septiņu	ostiņu	deviņu	desmit
D.	vīnam	divejīm	trijīm	četrīm	pïcīm	sešīm	septiņīm	ostiņīm	deviņīm	desmit
A.	vīnu	divejüs	triīs	četrüs	pïcüs	sešüs	septiņüs	ostiņüs	deviņüs	desmit
I.	vīnu	divejīm	trijīm	četrīm	pïcīm	sešīm	septiņīm	ostiņīm	deviņīm	desmit
L.	vīnā	divejūs	trijūs	četrūs	pïcūs	sešūs	septiņūs	ostiņūs	deviņūs	desmit

Sieviešu dzimte

N.	vīna	divejas	triīs	četras	pïcas	sešas	septiņas	ostiņas	deviņas	desmit
Ģ.	vīnas	diveju	triju	četru	pïcu	sešu	septiņu	ostiņu	deviņu	desmit
D.	vīnai	divejū^{o}m	trijū^{o}m	četrū^{o}m	pïcū^{o}m	sešū^{o}m	septiņū^{o}m	ostiņū^{o}m	deviņū^{o}m	desmit
A.	vīnu	divejas	triīs	četras	pïcas	sešas	septiņas	ostiņas	deviņas	desmit
I.	vīnu	divejū^{o}m	trijū^{o}m	četrū^{o}m	pïcū^{o}m	sešū^{o}m	septiņū^{o}m	ostiņū^{o}m	deviņū^{o}m	desmit
L.	vīnā	divejūs	trijūs	četrūs	pïcūs	sešūs	septiņūs	ostiņūs	deviņūs	desmit

Vīriešu / sieviešu dzimte

N.	desmits	Symts	tuüksteža	miljons	miljards	trešdaļa
Ģ.	desmita	Symta	tuükstežas	miljona	miljarda	trešdaļas
D.	desmitam	Symtam	tuükstežai	miljonam	miljardam	trešdaļai
A.	desmitu	Symtu	tuükstežu	miljonu	miljardu	trešdali
I.	desmitu	Symtu	tuükstežu	miljonu	miljardu	trešdali
L.	desmitā	Symtā	tuükstežā	miljonā	miljardā	trešdalīe

Kārtas skaitļa vārdu formas Viļakas izloksnē arī uzrāda fonētiskas un morfoloģiskas atšķirības no analoģiskām LLV formām, dažviet visai būtiskas. To aprakstīšana aizņemtu vairāk vietas, nekā pašu skaitļa vārdu locīšanas piemēri. Vārdā *davātïs* skaņa *v* ir cieta, nevis mīksta, kā varētu sagaidīt.

Vienskaitlis, Vīriešu dzimte I

N.	pyrmïs	utrïs	trešïs	caturtïs	pïktïs	sastïs	septītïs
Ģ.	pyrmuo	utruo	trešuo	caturtuo	pïktuo	sastuo	septītuo
D.	pyrmijam	utrijam	trešïjam	caturtijam	pïktijam	sastijam	septītijam
A.	pyrmü	utrü	trešü	caturtü	pïktü	sastü	septītü
I.	ai pyrmū	ai utrū	ai trešū	ai caturtū	ai pïktū	ai sastū	ai septītū
L.	pyrmijā	utrijā	trešijā	caturtijā	pïktijā	sastijā	septītijā

Vienskaitlis, Vīriešu dzimte II

N.	ostītïs	davātïs	dasmātïs	vīnapadsmitïs	pïcdesmitïs	symtïs
Ģ.	ostītuo	davātuo	dasmātuo	vīnapadsmituo	pïcdesmituo	symtuo
D.	ostītijam	davātijam	dasmātijam	vīnapadsmitijam	pïcdesmitijam	symtijam
A.	ostītü	davātü	dasmātü	vīnapadsmitü	pïcdesmitü	Symtü
I.	ai ostītū	ai davātū	ai dasmātū	ai vīnapadsmitū	ai pïcdesmitū	ai symtū
L.	ostītijā	davātijā	dasmātijā	vīnapadsmitijā	pïcdesmitijā	symtijā

Daudzskaitlis, vīriešu dzimte I

N.	pyrmï	ütrï	trešï	caturtï	pïktï	sastï	septītï
Ģ.	pyrmüs	ütrüs	trešüs	caturtüs	pïktüs	sastüs	septītüs
D.	pyrmīm	ütrīm	trešīm	caturtīm	pïktīm	sastīm	septītīm
A.	pyrmüs	ütrüs	trešüs	caturtüs	pïktüs	sastüs	septītüs
I.	pyrmīm	ütrīm	trešīm	caturtīm	pïktīm	sastīm	septītīm
L.	pyrmūs	ütrūs	trešūs	caturtūs	pïktūs	sastūs	Septītūs

Daudzskaitlis, vīriešu dzimte II

N.	ostītï	davātï	dasmātï	vīnapadsmitï	pïcdesmitï	symtï
Ģ.	ostītüs	davātüs	dasmātüs	vīnapadsmitüs	pïcdesmitüs	symtüs
D.	ostītijīm	davātijīm	dasmātijīm	vīnapadsmitijīm	pïcdesmitijīm	symtijīm
A.	ostītüs	davātüs	dasmātüs	vīnapadsmitüs	pïcdesmitüs	symtüs
I.	ostītijīm	davātijīm	dasmātijīm	vīnapadsmitijīm	pïcdesmitijīm	symtijīm
L.	ostītijūs	davātijūs	dasmātijūs	vīnapadsmitijūs	pïcdesmitijūs	symtijūs

Vienskaitlis, sieviešu dzimte I

N.	pyrmuo	ütruo/ -a	trešuo	caturtuo	pïktuo	sastuo	septītuo
Ģ.	pyrmuos	ütruos/-as	trešuos	caturtuos	pïktuos	sastuos	septītuos
D.	pyrmijai	ütrijai	trešïjai	caturtijai	pïktijai	sastijai	septītijai
A.	pyrmü	ütrü	trešü	caturtü	pïktü	sastü	septītü
I.	ai pyrmū	ai ütrū	ai trešū	ai caturtū	ai pïktū	ai sastū	ai septītū
L.	pyrmijā	ütrijā	trešijā	caturtijā	pïktijā	sastijā	septītijā

Vienskaitlis, sieviešu dzimte II

N.	ostītuo	davātuo	dasmātuo	vīnapadsmituo	pïcdesmituo	symtuo
Ģ.	ostītuos	davātuos	dasmātuos	vīnapadsmituos	pïcdesmituos	symtuos
D.	ostītijai	davātijai	dasmātijai	vīnapadsmitijai	pïcdesmitijai	symtijai
A.	ostītü	davātü	dasmātü	vīnapadsmitü	pïcdesmitü	symtü
I.	ai ostītū	ai davātū	ai dasmātū	ai vīnapadsmitū	ai pïcdesmitū	ai symtū
L.	ostītijā	davātijā	dasmātijā	vīnapadsmitijā	pïcdesmitijā	symtijā

Daudzskaitlis, sieviešu dzimte I

N.	pyrmuos	ütruos/-as	trešuos	caturtuos	pïktuos	sastuos	septītuos
Ģ.	pyrmüs	ütrüs	trešüs	caturtüs	pïktüs	sastüs	septītüs
D.	pyrmūom	ütrūom	trešūom	caturtūom	pïktūom	sastūom	septītūom
A.	pyrmuos	ütruos/-as	trešuos	caturtuos	pïktuos	sastuos	septītuos
I.	pyrmūom	ütrūom	trešūom	caturtūom	pïktūom	sastūom	septītūom
L.	pyrmūs	ütrūs	trešūs	caturtūs	pïktūs	sastūs	septītūs

Daudzskaitlis, sieviešu dzimte II

N.	ostītuos	davātuos	dasmātuos	vīnapadsmituos	pīcdesmituos	symtuos
Ģ.	ostītüs	davātüs	dasmātüs	vīnapadsmitüs	pīcdesmitüs	symtüs
D.	ostītijūom	davātijūom	dasmātijūom	vīnapadsmitijūom	pīcdesmitijūom	symtijūom
A.	ostītuos	davātuos	dasmātuos	vīnapadsmituos	pīcdesmituos	symtuos
I.	ostītijūom	davātijūom	dasmātijūom	vīnapadsmitijūom	pīcdesmitijūom	symtijūom
L.	ostītijūs	davātijūs	dasmātijūs	vīnapadsmitijūs	pīcdesmitijūs	symtijūs

3.5. Viļakas vietniekvārdi

3.5.1. Personu vietniekvārdi

M.Rudzīte "Latviešu dialektoloģijā" atzīmē īpatnējos augšzemnieku III personas pronomenus *jis, jī > jei,* kas lejzemniekiem sveši; ir aprakstījusi īpatnējās I un II personas dsk. A. formas *muûsus, joûsus*, kuras uzskata par "jauninājumiem". Viļakas izloksnē īpatnējo, no LLV atšķirīgo pronomenu formu ir vairāk. Atšķirības uzskatāmi atklājas salīdzinājumā ar latgaliesu rakstu valodu.

LLV: *es, tu, viņš – viņa, mēs, jūs, viņi-viņas*

LRV: *es, tu, jis - jei, mes, jius, jī – juos*

Viļakā: *es, tu, jis - jiï, mes, juūs, jï – juos*

N.	es	tu	jis	jiï	mes	juūs	jï	juos	sevi
Ģ.	man's	tev's	juo	juos	muūsu	juūsu	jüs	jüs	sev's
D.	man	tev	jam	jai	muūsīm	juūsīm	jīm	jūom	sev
A.	mani	tevi	jü	jü	muūsüs	juūsüs	jüs	juos	sevi
I.	ai manīm	ai tevīm	ai jū	ai jū	ai muūsīm	ai juūsīm	ai jīm	ai jūom	ai sevīm
L.	manīe	tevīe	jumā	jumā	muūsūs	juūsūs	jumūs	jumūs	sevīe
V.	-	tu!	-			juūs!			

3.5.2. Atgriezeniskais vietniekvārds sevi

Atgriezeniskais vietniekvārds *sevi* LRV būs: *seve,* bet Viļakas izloksnē: *sevi.* Tā locījumu formas parādītas augstāk - pie personu vietniekvārdiem.

3.5.3. Piederības vietniekvārdi

Vairums piederības vietniekvārdu, kā LRV *muns - muna, tovs - tova, sovs - sova, munejs-muneja, tovejs-toveja, sovejs- soveja, juo - juos; myusu - myusejais, myusejuo, jiusu - jiusejais, jiusejuo*, Viļakas izloksnē ir tādi paši, lai gan ir arī dažas atšķirības. Piemēram, izteikti vīriešu dzimtes izskaņas *-ejais* vietā Viļakā ir *- ejïs;* formu ar izskaņu *–ejs, -eja* vietā būs formas ar *- ejïs, -ejuo*. Visas atšķirības uzskatāmi redzamas locījumu formās.

Nelokāmie: *juo – juos, myusu – jiusu* Viļakā tiek runāti kā: *juo-juos, muūsu – juūsu*.

Vienskaitlis, vīriešu dzimte

N.	muns	tovs	sovs	munejïs	tovejïs	sovejïs	muūsejïs	juūsejïs
Ģ.	muna	tova	sova	munejuo	tovejuo	sovejuo	muūsejuo	juūsejuo
D.	munā	tova	sovā	munejā	tovejā	sovejā	muūsejam	juūsejam
A.	munu	tovu	sovu	munejü	tovejü	sovejü	muūsejü	juūsejü
I.	ai munu	ai tovu	ai sovu	ai munejū	ai tovejū	ai sovejū	ai muūsejū	ai juūsejū
L.	munā	tovā	sovā	munejā	tovejā	sovejā	muūsejā	juūsejā
V.	muns!	tovs!	sovs!	munejïs!	tovejïs!	sovejïs!	muūseïs!	juūseïs!

Vienskaitlis, sieviešu dzimte

N.	muna	tova	sova	munejuo	tovejuo	sovejuo	muūseja	juūseja
Ģ.	munas	tovas	sovas	munejuos	tovejuos	sovejuos	muūsejuos	juūsejuos
D.	munai	tovai	sovai	munejai	tovejai	sovejai	muūsejai	juūsejai
A.	munu	tovu	sovu	munejü	tovejü	sovejü	muūsejü	juūsejü
I.	ai munu	ai tovu	ai sovu	ai munejū	ai tovejū	ai sovejū	ai muūsejū	ai juūsejū
L.	munā	tovā	sovā	munejā	tovejā	sovejā	muūsejā	juūsejā
V.	muna!	tova!	sova!	munejuo!	tovejïs!	sovejuo!	muūseja!	juūseja!

Daudzskaitlis, vīriešu dzimte

N.	munï	tovï	sovï	munejï	tovejï	sovejï	muūsejï	juūsejï
Ģ.	munu	tovu	sovu	munejüs	tovejüs	sovejüs	muūsejüs	juūsejüs
D.	munūs	tovūs	sovūs	munejūs	tovejūs	sovejūs	muūsejūs	juūsejūs
A.	munüs	tovüs	sovüs	munejüs	tovejüs	sovejüs	muūsejüs	juūsejüs
I.	ai munīm	ai tovīm	ai sovīm	ai munejīm	ai tovejīm	ai sovejīm	ai muūsejīm	ai juūsejīm
L.	munūs	tovūs	sovūs	munejūs	tovejūs	sovejūs	muūsejūs	juūsejūs
V.	munï!	tovï!	sovï!	munejï!	tovejï!	sovejï!	muūsejï!	juūsejï!

3.5.4. Norādāmie vietniekvārdi

LRV:	šys - šei	tys - tei	itys - itei	šaids – šaida	taids - taida	-	itaids - itaida
VIĻAKAS izl.	šys - šiï	tys - tiï	itys – itiï	šūods - šūoda	tūods - tūoda	-	itūods- itūoda

LRV vietniekvārdu *itys* - *itei*, *tys* - *tei*, *šys* - *šei* dsk. D.formas ir: *itim* - *itom*, *tim* - *tom*, *šim* - *šom*.

Viļakas izloksnes formas dotas zemāk visās locījumu formās.

Vienskaitlis, vīriešu dzimte

N.	šys	tys	itys	šūods	tūods	itūods
Ģ.	šuo	tuo	ituo	šūoda	tūoda	itūoda
D.	šym/šam	tam	itam	šūodam	tūodam	itūodam
A.	šü	tü	itü	šūodu	tūodu	itūodu
I.	ai šū	ai tū	ai itū	ai šūodu	ai tūodu	ai itūodu
L.	šamā	tymā/tumā	itumā	šūodā	tūodā	itūodā
V.	šys!	tys!	itys!	šūods!	tūods!	itūods!

Vienskaitlis, sieviešu dzimte

N.	šiï	tiï	itiï	šūoda	Tūoda	Itūoda
Ģ.	šuos	tuos	ituos	šūodas	tūodas	Itūodas
D.	šai	tai	itai	šūodai	tūodai	Itūodai
A.	šü	tü	itü	šūodu	tūodu	itūodu
I.	ai šū	ai tū	ai itū	ai šūodu	ai tūodu	ai itūodu
L.	šamā	tymā/tumā	itumā	šūodā	tūodā	itūodā
V.	šiï!	tiï!	itiï!	šūoda!	tūoda!	itūoda!

Daudzskaitlis, vīriešu dzimte						
N.	šī	tī	itī	šūodī	tūodī	itūodī
Ģ.	šü	tü	itüs	šūodü	tūodü	Itūodü
D.	šīm	tīm	itīm	šūodīm	tūodīm	itūodīm
A.	šüs	tüs	itüs	šūodüs	tūodü	itūodüs
I.	ai šīm	ai tīm	ai itīm	ai šūodīm	ai tūodīm	ai itūodīm
L.	šymūs	tymūs/tumūs	itumūs	šūodūs	tūodūs	itūodūs
V.	šī!	tī!	itī!	šūodī!	tūodī!	itūodī!

Daudzskaitlis, sieviešu dzimte						
N.	šuos	tuos	ituos	šūodas	Tūodas	itūodas
Ģ.	šüs	tüs	itüs	šūodüs	Tūodüs	itūodüs
D.	šūom	tūom	itūom	šūodūom	tūodūom	itūodūom
A.	šuos	tuos	ituos	šūodas	Tūodas	itūodas
I.	šūom	tūom	itūom	šūodūom	tūodūom	itūodūom
L.	šumūs	tymūs/tumūs	itumūs	šūodūs	Tūodūs	Itūodūs
V.	šuos!	tuos!	ituos!	šūodas!	tūodas!	itūodas!

3.5.5. Nenoteiktie vietniekvārdi:

LLV	*LRV*	**VIĻAKAS IZL.**
kas	*kas*	**kas**
-	*kas naviņ*	**kas navīn / nïvīn**
-	*kas nabejs*	**kas nïbiïs**
-	-	**kas nïbuūt**

kas nekas	*kas nakas*	**kas nakas**
-	-	**einem kas**
kurš-kura	*kurs - kura*	**kurs – kura**
-	*kurs nakurs - kura nakura*	**kurs nakurs - kura nakura**
-	*kurs nabejs - kura nabejs*	**kurs nībiīs - kura nībiīs**
-	-	**einem kurs – einem kura**
kāds-kāda	*kaids - kaida*	**kūods – kūoda**
-	*kaids nakaids - kaida nakaida*	**kūods nakūods–kūoda nakūoda**
-	*kaids nabejs - kaida nabejs*	**kūods nībiīs – kūoda nībiīs**
-	-	**einem kūods – einem kūoda**
dažs-daža	*dažs-daža*	**dažīs – dažuo**
cits-cita	*cyts - cyta*	**cyts – cyta**
kaut kas	*kod kas*	**kot kas**
kaut kāds - kaut kāda	*kod kaids - kod kaida*	**kot kūods – kot kūoda**
kaut kurš - kaut kura	*kod kurs - kod kura*	**kot kurs – kot kura**
-	*koč kas*	**koč kas**
-	*koč kaids - koč kaida,*	**koč kūods - koč kūoda**
-	*koč kurs - koč kura*	**koč kurs - koč kura**
-	*kazyn*	**kaszi**
-	*kazyn kas*	**kaszi kas**
-	*kazyn kaids - kazyn kaida*	**kaszi kūods – kaszi kūoda**
-	*kazyn kurs - kazyn kura*	**kaszi kurs – kaszi kura**
Diez(in) kas		**dīzin/dīzzi kas**
diez(in) kāds – diez kāda		**dīzin/dīzzi kūods dīzin/dīzzi kūoda**
diez(in) kurš - diez(in) kura		**dīzin/dīzzi kurs dīzin/dīzzi kura**
nez(in) kas –	*nazkas nazyn kas*	**nazkas nazzi kas**
nez(in) kurš – nez kura	*nazkurs - nazkura*	**nazkurs – nazkura**
-	*nazkurais – nazkuruo*	**nazzi kurs – nazzi kura**
	nazyn kurs - nazyn kura	**nazyn kurš – nazyn kura**
nez(in) kāds – nez kāda	*nazkaids - nazkaida*	**naz kūods – naz kūoda**

-	-	**nazzi kūods – nazzi kūoda**
-	*nazyn kaids - nazyn kaida*	**nazyn kūods – nazyn kūoda**
dažs labs – daža laba		**dažs lobs –daža loba**
viens otrs – viena otra		**vīns otrïs – viena otra**
jebkas		**jebkas**
jebkāds - jebkāda		**jebkūods - jebkūoda**
jebkurš - jebkura		**jebkurs – jebkura**

3.5.6. Jautājamie un attieksmes vietniekvārdi.

LLV : kas, kurš - kura, kāds - kāda

LRV: kas, kurs – kura, kaids – kaida

VIĻAKĀ: *kas, kurs – kura, kūods - kūoda*

Šī pronomenu grupa no morfoloģijas un semantikas viedokļa, ja neskaitām saknes patskaņu miju, Viļakas izloksnē sakrīt ar LRV un arī lokāma tāpat kā LLV.

3.5.7. Noteiktie vietniekvārdi

LLV	viss - visa	pats – pati	katrs – katra	ikkatrs- ikkatra	ikviens- ikviena	abi-abas
LRV	vyss -vysa	pats-poša	kotrys - kotra	-	-	
VIĻAKĀ	*vuss-vusa*	*pats - patia*	*kotrys - kotra*	*ikkotrys* *ikkotra*	*ikvīns* *ikvīna*	*abijï – abijas*

Līdzīgi kā nenoteiktie vietniekvārdi ar *jeb-*, arī noteiktie ar *ik-* Viļakas izloksnei un vispār latgaliešu runai nav raksturīgi, tādēļ arī LRV kanonā tie pamatoti nav iekļauti. Protams, LLV iespaidā latgalieši dažreiz runā arī to, attiecīgi pārveidojot. Taču arī šajā sadaļā bez minētajām pastāv arī īpašas latgaliskās vietniekvārdu formas.

LLV	-	kurš katrs kura katra	tāds pats- tāda pati	-	-	tas pats tā pati
LRV	vyss kas	kurs kotrys- kura kotra	taids pats- taida poša	taids pat taida pat	tys pat tei pat	tys pats tei poša
VIĻAKĀ	*vuss kas*	*kurs kotrys-* *kura kotra*	*tūods pats* *tūoda patia*	*tūods pat* *tūoda pat*	*tys pat* *tiï pat*	*tys pats* *tii patia*

Pēdējā laikā LLV pie noteiktajiem vietniekvārdiem pasākuši pieskaitīt arī *abi-abas*; Viļakas izloksnē tie ir: *abijï* – *abijas*. Paraugam - dažu Viļakas izloksnes noteikto vietniekvārdu formas

N.	vuss	vusa	vusi	vusas	pats	patia	pašï	pašas	abijï	abijas
Ģ.	vusa	vusas	vusu	vusu	paša	pašas	pašu	pašu	abiju	abiju
D.	vusam	vusai	vusīm	vusūom	pašam	pašai	pašīm	pašūom	abijīm	abijūom
A.	vusu	vusu	vusüs	vusas	pašu	pašu	pašüs	pašas	abijüs	abijūs
I.	ai vusu	vusu	vusīm	vusūom	pašu	pašu	pašīm	pašūom	abijīm	abijūom
L.	vusā	vusā	vusūs	vusūs	pašā	pašā	pašūs	pašūs	abijūs	abijūs
V.	vuss!	vusa!	vusï!	vusas!	pats!	patia!	pašï!	pašas!	abijï!	abijas!

3.5.8. Nolieguma jeb noliegtie vietniekvārdi

Nekas, nekāds - *nekāda, neviens* - *neviena* Viļakā tiek izrunāti, kā: *nïkas, nïkūods* - *nïkūoda, nïvīns*-*nïvīna*. Loka tāpat kā LLV analogus.

3.6. Latgaliešu priedēkļi

Pavirši raugoties, var rasties iespaids, ka tādas gramatiskās kategorijas kā vārdu morfēmiskais sastāvs, vārdu savienojumu veidi, teikumu gramatiskā struktūra latgaliešu izloksnēs un LLV vairs neatšķiras. Latgaliešu rakstu valodā tas tā arī ir. Bet Viļakas izloksne vēl izmanto daudz plašāku vārdu darināšanas paņēmienu, sintaktisko sakaru un attieksmju u.c. valodas līdzekļu paleti nekā LLV un arī latgaliešu rakstu valoda. Piemēram, bieži sastopams supīns, turklāt nevis etnogrāfiski lingvistiska rotājuma veidā, kā LLV, kur teju vienīgais piemērs ir tautasdziesmas rinda *Dietu, dietu, jaunas meitas*, bet kā valodas ikdienas darba instruments: *taisamīs āstu* 'grasāmies ēst', *žiïvatï īt dzartu* 'lopi dodas dzert', *eima doncātu!* 'ejam dejot!' Bieža ir arī tāda ar supīnu saistīta parādība, ko K. Mīlenbahs sauca par tautas ģenitīvu (Mīlenbahs 1891: 74) - ģenitīvs tur, kur latviešu literārajā valodā tiek lietots akuzatīvs, piemēram, *zyrgu zogtu* – 'zirgus zagt', *sïna pļoutu* – 'sienu pļaut'.

Viens no Viļakas izloksnes un arī pārējo latgalisko izlokšņu savdabības elementiem ir daudzskaitlīgie priedēkļi, kas tiek izmantoti vārddarināšanā un ar kuru palīdzību iespējams izteikt bagātāku jēdzienu un nozīmju klāstu, nekā tas iespējams LLV. Tā, izloksnēs līdztekus 16 LLV lietotajiem priedēkļiem sastopami vēl 18 īpaši latgaliskie prefiksi.

Afiksācija, sevišķi - prefiksi jeb priedēkļi ir ievērojama baltslāvu valodu parādība, tai garām valodnieki nav varējuši paiet kopš lingvistikas pirmsākumiem. Tā, A. Šleihers pirmajā zinātniskajā lietuviešu gramatikā[1] atrada par nepieciešamu veltīt priedēkļiem atsevišķu nodaļu, kurā uzskaitīja lietuviešu[2] valodas prefiksus un sniedza to nozīmju skaidrojumu. Viens no latviešu valodas tēviem - J. Endzelīns XX gs. sākumā prievārdiem un priedēkļiem veltīja veselu disertāciju (Эндзелин 1905-1906). XX gadsimtā baltu valodu priedēkļus ir pētījuši gan latviešu un leišu (pārsvarā) valodnieki - A. Breidaks (Брейдак 1972), V. Mažulis (Мажюлис 1958), J. Paulausks (Paulauskas 1957), E. Galnaitīte (Галнайтите 1959), M. Sivickiene (Sivickienė 1964), J. Dovidaitis (Dovydaitis 1971), gan arī ārzemnieki Rietumos un Austrumos. Priedēklis ir viens no svarīgākajiem leksēmas semantiskajiem un gramatiskajiem modifikatoriem. Prefiksam piemīt svarīga funkcionāli semantiska īpatnība: tas maina vārdsaknes nozīmi un ļauj veidot jaunas nozīmju nianses, piem., *dot-**pār**dot-**iz**dot-**no**dot* u. tml. Līdz ar to prefikss līdztekus fleksijai ir viens no galvenajiem (un tajā pašā laikā noturīgākajiem) valodas bagātības un savdabības nodrošinātājiem. Jo vairāk kādā valodā ir priedēkļu (krievu valodā, piemēram, ir 70 priedēkļi), jo plašākas ir valodas lietotāju iespējas veidot savu runu bagātāku, niansētāku, precīzāku. Tādēļ te rodas pirmais jautājums: kāpēc

[1] Vācu oriģinālā nosaukums *Handbuch der litauischen Sprache*, pirmoreiz izdota Prāgā, 1856. gadā.
[2] Te gan jāpatur prātā, ka Šleihera gramatika atspoguļoja tikai Prūsijas lietuviešu izloksni, kas bija tuvāka žemaitiskajām, bet atšķīrās no aukštaitiskajām, tātad - īsteni lietuviskajām izloksnēm.

modernās lietuviešu valodas tēvs A. Šleihers savulaik nolēma leišiem atstāt tikai 15 priedēkļus: *ap(i)-, at(i)-,į-, iš-, nu-, pa-, par-, per-, pra-, pri-, su-, už-, be- (nebe-), te- (tebe-),ne-* (Schleicher 1856), ja patiesībā dažādu novadu runātāji Lietuvā tos lieto daudz vairāk? Tāds pats jautājums jāuzdod latviešu valodas tēviem - K. Mīlenbaham, J. Endzelīnam, kuri LLV atstājuši tikai 16 prefiksus: *aiz-, ap-, at-, bez-,caur-, ie-, iz-, ne-, no-, pa-, pār-, pēc-, pie-, pret-, sa-, uz,* lai gan Viļakas izloksnē, piemēram, to ir uz pusi vairāk. Kādēļ latviešu un lietuviešu literārajās valodās nav iekļauti visi tautā lietotie priedēkļi?

3.6.1. Kopējie 16 priedēkļi

Papriekšu aplūkosim tos 16 prefiksus, kas sastopami tiklab LLV, kā Viļakas u. c. latgaliešu izloksnēs. Kreisajā pusē doti ar prievārdiem atvasinātu latviešu valodas lietvārdu un verbu piemēri; labajā – tādā pašā secībā – Viļakas izloksnes analogi.

aiz-	aizgalde; aizmigt	=	**aiz -**	*aizgolda; aizmygt*
ap-	apskāviens, apciemot	=	**ap -**	*apskāviņs; apcïmāt*
at-	atgādinājums, atnākt	=	**at -**	*atguodunajums; atīt*
iz-	izsniegšana; iztīrīt	=	**ïz -**	*ïzsnīegšana; ïzciïnīt*
pa-	paslēptuve; paglaudīt	=	**pa -**	*paslãptuvia; pagluosīt*
pret-	pretskats; pretstatīt	=	**pret -**	*pretskots; pretstatīt*
sa-	sabiedrība; saķert	=	**sa -**	*sabïdrība; saguüt*
bez-	bezcerība; ---	=	**bez -**	*bezcerība;* ---
uz-	uzdevums; uzcelt	=	**uz-**	*uzdavums;* ---
pēc-	pēcpusdiena; ---	≈	**pīec -**	*pīecpuždyna;* ---
caur-	caureja; caurdurt	≈	**cour-**	*coureja; courdürt*
ie-	iesniegums; iemest	≈	**ï -**	*ïsnāgums;ïsvīst*
ne-	nelaime; neaiztikt	≈	**na -**	*nalaimia; natrokāt*
no-	nometne; noskumt	≈	**nü -**	*nümetnia; nüskumt*
pie-	piedošana; piezvejot	≈	**pï -**	*pïdūšana; pïguüstīt*
pār-	pārgalvis; pārlekt	≈	**puor -**	*puorgaļviņs, puorliekt*

Šeit uzskatāmības nolūkā piemeklēti tādi atvasinājumi, kas LLV un Viļakas izloksnē tiek darināti ar vieniem un tiem pašiem vai līdzīgiem priedēkļiem un nozīmē vienus un tos pašus vai ļoti tuvus jēdzienus. Līdz ar to šie piemēri ir tipiski LLV, bet nav gluži tipiski Viļakas izloksnei, lai gan savu reizi tiek lietoti. XX gadsimtā visus jaunvārdus latgaliešiem ir nācies pārņemt no LLV, nevis darināt pašiem „pēc savas valodas analoģijas", kā teica K. Mīlenbahs. Arī tie, bez kuriem varētu iztikt vai kuru veidošanai ir atbilstīgs latgaliešu valodas

materiāls. Piemēram, mūsdienās ziemeļlatgalieša mutē ***pret-***, ***cour-*** un ***pīec-*** jau dzirdami priedēkļa veidā, lai gan agrāk tie ir pastāvējuši tikai prievārdu ***pret***, ***c'er*** un ***pīec*** (*pret souli, c'er mežu, pīec puždynu*) un apstākļa vārdu ***pretīe*** vai ***pretiīmā***, ***courīe*** un ***pīecūok*** formā. Piemēram, Viļakas izloksnē daudz loģiskāk skan nevis latviešu valodnieku sacerēto salikteņu adaptētie analogi *courdürt* vai *courbroukt*, bet gan vārdu savienojumi *prodürt courīe, probroukt courīe*[3]; tāpat daudz latgaliskāk skan vārdu savienojumi *pīec puždynu* un *stuodīt pretiīmā*, nevis letonismi *pīecpuždyna* un *pretstatīt*, lai gan viļacāni jau saka arī tā[4].

Tāda pati situācija - ar priedēkli *uz-* (liet.val. *už-*), kas LLV ir dabisks, bet latgaliskajā valodas sistēmā īsti neiederas ne no fonētikas, ne morfoloģijas viedokļa. Tāpēc daži ar to darināti latviski lietvārdi – *uzdavums, uzmanība* Viļakas izloksnē puslīdz ieviesušies, bet verbi – ne par ko! Nozīmes, kuru izteikšanai latvieši izmanto priedēkli *uz-*, viļacāni izteic ar citu priedēkļu un vispār citu valodas līdzekļu palīdzību. Tā, skolēnam skolotājs uzdevumu latgaliski nevis *uzdūd*, bet *ïzdūd* vai *aizdūd*. Ar vārda "uzdevums" nozīmi tiek lietota idiomātiska vardkopa *aizdūt ïz dvoru* – burtiski 'uzdot uz mājām'. Arī strādniekam saimnieks vai darbu vadītājs senāk nevis deva uzdevumu, bet *ïruodiva, paruodiva dorbu* vai *ïdeva dzelu*. Un tās, kā redzam, jau ir atšķirīgas leksiski semantiskas konstrukcijas, kas tomēr izteic to pašu "uzdevuma" nozīmi, tikai - niansētāku[5].

Arī jēdzieni *uzmanība, uzmanīgïs*, ko mūsdienās viļacāni lieto ar to latviskajām nozīmēm, agrāk latgaliešu valodā tika izteikti ar vārdiem *ïzmanība, ïzmanīgïs*. Taču LLV normētāji šo latgalisko leksēmu savulaik padarīja par latvisko, piešķirot nedaudz atšķirīgu semantiku, ar kuru caur LLV tā nu ir atgriezusies atpakaļ. Nu arī viļacāniem "izmanīgs" vairs nav gluži tas pats, kas "uzmanīgs", tāpēc sanāk, ka latgaliešiem vairs nav sava vārda, ar ko apzīmēt jēdziemu "uzmanība", un nekas cits neatliek, kā pieņemt šo latgalieša izrunai ne visai ērto darinājumu ar priedēkli "uz-".

Šādā veidā par viļacānu leksikas sastāvdaļu kļuvuši daudzi jaunvārdi, kas radušies LLV iespaidā pēdējā gadsimta laikā, lai gan līdztekus ir vēl dzīvi arī to senākie latgaliskie analogi, kas darināti ar citu priedēkļu vai pat citu valodas līdzekļu palīdzību. Piemēram,

---

[3] Ar priedēkli *caur-* (*cour-*) latviešu un latgaliešu valodā ir saistīta kāda pikanta nianse. Viļakas izloksnē letonismu *cour-* praktiski nelieto, bet lieto atvasinājumus ar latgalisko priedēkli *pro-*, kam viena no nozīmēm ir 'caur-', piemēram, *probroukšana, prošuūšana, prokryssāna* – 'caurbraukšana, cauršūšana, caurkrišana'. Teju vienīgais vārddarinājums ar šo priedēkli, kas Viļakas izloksnē mūsdienās jau reāli tiek lietots, ir lietvārda *caureja* latgaliskā versija *coureja*, lai gan latgaliski šim procesam, kā zināms, ir daiļskanīgs sinonīms *pļuūkas*. Bet attiecīgs sieviešu dzimtes adjektīvs *coureja, courejuo* nozīmē 'caura, caurā'.

[4] Šajā piemērā redzams, kā latgaliskie adverbi *pretīe, pretiīmā*; *courīe* un *pīecūok* LLV vajadzībām papriekšu tikuši latviskoti atbilstoši vidusdialekta fonētikai: *pretī, pretim; cauri*. Pēc tam valodnieki piedāvāja to īsās formas izmantot par latviskiem priedēkļiem *pret-*, *caur-*. Sākotnēji arī adverbs *pīecūok* bija pārtulkots latviski: *pēcāk*. Taču šī forma nez kādēļ nav iedzīvojusies (latviski tās vietā sakām *vēlāk*) un aktīvajā valodā no tās palikusi pāri tikai īsākā forma *pēc* – tiklab prievārds, kā priedēklis, kurš savukārt morfoloģiska svešķermeņa veidā tagad atgriežas latgaliešu runā atpakaļ.

[5] Substantīvi no verba *aizdūt* agrāk netika darināti. Latgaliski vārda *aizdūt* primārā nozīme ir 'aizdot prom, izdot' (piemēram, meitu iespējams *aizdūt pï viïra*) un tikai tad latviskā - 'aizdot uz procentiem'.

pagalvis Viļakas pusē ir gan ***pa**gaļvs*, gan ***aiz**gaļviņs*; **uz**likt – ***ïz**likt*; **pa**celt – ***pad**ceļt*; **pie**nākt – ***da**īt*; **aiz**sniegt – ***da**snīegt;* vārda ***aiz**muguria* vietā biežāk lieto *pakaļa*; adaptētās LLV formas ***ap**cïmāt* vietā – *īt gostūs*; ***ï**snāgums* vietā – *gruomata* vai *papiïrs* u. tml.

3.6.2. Viļacānu īpašie 18 priedēkļi

Bez aplūkotajiem 16 prefiksiem, kas Viļkas izloksnei ir kopēji ar LLV, tai ir 18 unikāli priedēkļi, kādu latviešu valodā nav. Pirmkārt, 4 no morfoloģijas viedokļa "normāli" priedēkļi, kurus LLV tomēr nelieto[6], bet attiecīgās nozīmes izsaka ar citu priedēkļu palīdzību:.

da - *dasnīegšana* - 'aizsniegšana'; *dadziït* - 'panākt'; *daāsts* - 'apēsts līdz galam';

pad - *padkurï* - 'iekuri'; *padmiīt* - 'samainīt'; *padcalts* - 'pacelts';

pro - *provesšana* - 'pavadīšana'; *prolikt* - 'aizlikt tālāk'; *prodzarts* - 'nodzerts';

roz - *rozvaļņï* - 'platas ragavas'; *rozlïkt* - 'atliekt'; *rozlikts* - 'atvērts'.

Otrkārt, Viļakas novada izloksnē ir vērojama tāda unikāla parādība kā 15 dubultpriedēkļi ar atgriezenisko formantu, kas daļēji saglabājušies arī citās latgaliskajās izloksnēs:

aiz-a-	*aizacepišanūs* 'aizķeršanās';	*aizaguüt (-īs)* 'aizķerties'
roz-a -	*rozaskrïšanūs* 'ieskriešanās';	*rozagūozt (-īs)* 'atgāzties'
ïz-a-	*ïzaglūobšanūs* 'izglābšanās';	*ïzamozgāt (-īs)* 'nomazgāties'
ï-za-	*ïzastūošanūs* 'iestāšanās';	*ïzaveļt (-īs)* 'ievelties'[7]
da-za-	*dazaguüšanūs* 'pieķeršanās';	*dazabuūt (-īs)* 'atrasties'
na-za-	*nazavesšanūs* 'neveikšanās';	*nazagribīt (-īs)* 'negribēties'
nü-za-	*nüzastūošanūs* 'nostāšanās';	*nüzanest (-īs)*'aizdrāzties'
pa-za-	*pazanemšanūs* 'apņemšanās';	*pazaviert (-īs)* 'paskatīties'
pï-za-	*pïzalïkšanūs* 'pieliekšanās';	*pïzaceļt (-īs)* 'piecelties'
pro-za-	*prozamūsšanūs* 'pamošanās';	*prozadzert (-īs)* 'nodzerties'
puor-za-	*puorzaceļšanūs* 'pārcelšanās';	*puorzaviert (-īs)* 'apskatīt visu'
sa-za-	*sazastūošanūs* 'sastāšanās';	*sazasveicunāt (-īs)*'sasveicināties'
pad-za-	*padzaceļšanūs* 'pacelšanās';	*padzataisīt (-īs)* 'pakļūt apakšā'
ap-sa-	*apsagrïzšanūs* 'apgriešanās';	*apsazïst (-īs)* 'nosmērēties'
at-sa-	*atsasīešanūs* 'apsēšanās';	*atsaviert (-īs)* 'atskatīties'

---

[6] Toties šo priedēkļu analogi sastopami lietuviešu valodā, kur tie nāk no aukštaiču izloksnēm.

[7] Priedēkļa ***ïz-a-, ï-za-*** divi varianti gan tiek izrunāti vienādi, tomēr tiem ir atšķirīga semantika un morfoloģija. Tā, *ïzaglūobtīs, ïzamozgatīs* nozīmē virzīšanos no iekšas uz āru (izmazgāties ārā no dubļiem), kas atbilst priedēkļa *ïz-* semantikai; savukārt, *ïzastūotīs, ïzaveļtīs* nozīmē pretēju procesu – darbību, kas virzās uz iekšu, un atbilst priedēkļa *ï-* (latviskā *ie-*) semantikai. Tātad faktiski tie jāuzskata par diviem dažādiem priedēkļiem.

Divus priedēkļus vārddarināšanā izmanto daudzas valodas, piemēram, krievu *под-за-рядить* ‘uzlādēt par jaunu’, vācu *aus-ver-kaufen* – ‘izpārdot’, lietuviešu *iš-pa-žinti* - ‘atzīties’. Arī latviešu valodā tādu ir daudz: *ne-pa-tikšanas, pret-aiz-sardzība, pār-ap-dzīvotība, pēc-ap-maksa, ie-pa-zīties, iz-pa-likt* u.tml.; no tiem lielāko daļu latviešu valodnieki gan uzskata par neliterāriem un kalkētiem un ieteic nelietot (Freimane 1993). Šo valodas parādību aprakstījis J. Endzelīns un mēģinājis sistematizēt, kādos gadījumos notiek otra prefiksa pievienošanās (Эндзелин 1905-1906). Daļa valodnieku uzskata, ka baltu valodās tās ir vācu leksēmu morfoloģiski semantiskās kalkas (Кожанов 2013), un pieminētā vācu *aus-ver-kaufen*, kas latviski ir *iz-pār-dot*, lietuviski *iš-par-duoti*, krieviski – *рас-про-дать*, šo hipotēzi it kā patiešām apstiprina. Tomēr no latgaliskā dubultpriedēkļa šī parādība jāšķir. Tradicionālais divu priedēkļu lietojums arī Viļakas izloksnē pastāv pats par sevi: *na-pa-tykšanas, pret-aiz-sardzība, puor-ap-dziīvātība, pīec-ap-moksa, ï-pa-ziïtīs, ïz-pa-likt* u.t.t. Te vienkārši dažādās kombinācijās tiek salikti kopā tie paši prefiksi, kas citādi lietojami arī atsevišķi. Un iegūtā derivatīva nozīme nav nekas cits, kā abu šo prefiksu nozīmju summa. Turpretī specifiskajos viļacānu dubultpriedēkļos pirmā daļa ir kāds no latgaliešu parastajiem priedēkļiem, bet otrā daļa *-a-, –za-, -sa-* atsevišķa prefiksa veidā nemaz nepastāv[8]. Valodniece A.Stafecka to dēvē par “atgriezenisko formantu, ko iespraužstarp priedēkli un sakni” (LGL 1995). Taču šī definīcija vēl neko neizskaidro, un jautājums paliek atklāts: kas ir šī morfēma, kāda ir tās semantika? Pie mums tā tikpat kā nav pētīta, jo LLV tādas parādības nav. Lietuviešu valodnieki to ir darījuši vairāk, jo leišu valodā tāda parādība ienākusi no dzūku izloksnēm, piemēram, ***da-si**-godoti* (krievu: *догадаться*) lietuviski nozīmē ‘attapt, iedomāties’, ***raz-si**-bušavoti* (krievu: *разбушеваться*)[9] – ‘uzsākt trakošanu, iekaist trakošanā’ u.c. Viņi šo priedēklim sekojošo nesaknes morfēmu dēvē par atgriezenisko piedēkli, kurš nez kādēļ no fleksijas pārvietojies uz vārda sākumu un nostājies saknei priekšā. Refleksivitāti Viļakas izloksnes fakti apstiprina: ar dubultpriedēkļiem darināti atvasinājumi patiešām izrādās atgriezeniski[10]. Taču tā ir tikai daļa patiesības. Pirmkārt, nav skaidrs, kā šo morfēmu tagad

---

[8] Patstāvīgam prefiksam *–sa-* ir atšķirīga semantika, tādēļ dubultpriedēkļa sastāvā lietotā fonētiski analoģiskā morfēma šeit izdalīta atsevišķi.

[9] Lietuviskais refleksīvais formants *-si-* ar priedēkli atvasinātajos verbos ir lietots arī pirmajā latgaliskajā rakstu piemineklī “Evangelis Toto Anno...” Bet nākamais XVIII gs. latgaliskais autors Mihaels Rots, kura spalvai tiek piedēvētas publikācijas “Eysa sałasiszona Historyas Swatas..” un katehisms ”Nauka Chrzescian’ska Łotewskim Jezykiem Wyražona”, lietoja atgriezenisku sufiksu *-sa-*. Viļakas puses konsekventais *-sa-* lietojums liek domāt, ka Rots labāk pazina latgaļu valodu, neka anonīmais “Toto Anno...” autors jeb tulkotājs.

[10] Mūsdienās Viļakas izloksnē vienlaikus ar dubultpriedēkli tiek lietotas arī atgriezeniskās fleksijas tiklab verbu (*-tīs*), kā adjektīvu (*-īs,-usiās*) un substantīvu (*-šanūs*) formās. Līdz ar to uz latgaliskā verba atgriezeniskumu norāda veselas divas morfēmas, kas neloģiski dublē viena otru. Morfoloģiski semantiskās konstrukcijas neloģiskums liek domāt, ka atgriezeniskās fleksijas te ir jaunlaiku LLV pienesums. Tiesa, Viļakas izloksnē gan verbiem, gan substantīviem un adjektīviem līdztekus vēl pastāv arī senākās latgaliskās paralēlformas, piemēram, *dazaguüšanūs-**dazaguüšana**; dazaguvīs-**dazaguüs**, dazaguvusiās-**dazagu-vusia**, dazaguvušīs-**dazaguvušs*** ‘pieķešanās; pieķēries, pieķērusies, pieķērušies’*; pazavieršanūs-**pazavieršana**; pazavierīs–**pazaviers**, pazavãrusiās-**pazavãrusia**, pazavãrušīs-**pazavãrušs*** ‘paskatīšanās; paskatījies, paskatī-jusies, paskatījušies’.

dēvēt. Ja tas nostājies saknei priekšā, tātad mums jau ir darīšana ar kaut kādu "atgriezenisko priedēkli", nevis piedēkli. Bet tādā gadījumā gramatikā jāievieš jauns jēdziens, jāmaina priedēkļa ierastā definīcija (LVSV 2007). Neitrālie formulējumi "atgriezeniskais formants", "refleksīvais afikss" vēl neatklāj valodas parādības būtību. Otrkārt, paliek jautājums, kādēļ aukštaišu un latgaliešu izloksnēs ir izveidojusies šāda unikāla parādība un kāpēc tā itin nemaz nav raksturīga apkārtējām baltu un slāvu valodām, kurās verba atgriezeniskumu konsekventi izsaka sufikss, nevis prefikss.

Visbeidzot: kāda ir šīs morfēmas semantika? Starp priedēkļu un piedēkļu daudzveidīgajām nozīmēm un funkcijām pastāv būtiska atšķirība. Prefikss maina saknes vai celma nozīmi (piem., dot-**no**dot-**sa**dot), kamēr sufikss to vienīgi papildina, piešķirot tai papildus nozīmes nianses, piemēram, salīdzināmo pakāpi adjektīvu derivatīvos, vai jaunu emocionāli-ekspresīvu nokrāsu, piemēram, antroponīmu, substantīvu, adjektīvu deminutīvos (Воронина 2015) u.c. Priedēkļa uzdevums ir mainīt saknes pamatnozīmi, bet piedēklis to neaiztiek. Tātad, mainoties šī "mobilā afiksa" morfoloģiskajai pozīcijai, mainās arī tā funkcijas un semantika. Līdz ar to acīmredzot nevar dēvēt par piedēkli, lai arī "atgriezenisko", jo tas vairs neatbilst patiesībai. Šai parādībai vajadzīgs savs nosaukums. Tāpēc te autors ir piedāvājis jaunu jēdzienu "dubultpriedēklis". Vai veiksmīgu – rādīs laiks.

Jo vairāk tādēļ, ka šai dzūku-latgaliešu morfēmai patiešām piemīt ne tikvien gramatiskā (atgriezeniskuma), bet arī leksiskā semantika, kas realizējas savdabīgā veidā. Lai gan pašai savas atsevišķas nozīmes tai it kā nemaz nav, savienojumā ar vārda sakni un "pamatpriedēkli" šī morfēma veido jaunu nozīmi, kas vairs nav abu salikteņa daļu nozīmju summa, bet gan kāda trešā nozīme, kas atšķiras no abu daļu atsevišķajām nozīmēm[11]. Turklāt ar dubultpriedēkļa palīdzību latgaliešu valodā tiek izteiktas tieši specifiskas nozīmes ar detalizētām un smalkām niansēm, kurām LLV vārda nemaz nav. Dubultpriedēklis viļacāniem u.c. latgaliešiem vajadzīgs, lai ar vienu vārdu izteiktu tādus jēdzienus, kuriem LLV nav savas leksēmas un nepieciešami veseli teikumi, jo jebkurš tulkojums ar vienu vārdu būs aptuvens un neprecīzs. Piemēram, *rozaspuorāt* jeb *rozaspuoratīs* nozīmē nevis vienkārši 'sastrīdēties' (tam tuvāks ir vārds *sazaspuoratīs*), bet 'sastrīdēties tā, ka pēc tam veselu gadu negribas satikties'; *apsadzīvatīs* nozīmē 'nodzīvot kādā vietā pietiekami ilgi, lai šajā laikā iepazītu apkārtni, kaimiņus un sagādātu tālākai dzīvei nepieciešamās lietas un mantu'; *prozapirkt* nozīmē

[11] Iespējams, te mums ir darīšana ar parādību, ko definējuši franču valodnieki D.Paijārs, analizējot krievu valodas priedēkļu semantiku (Paillard 2004) un H.de Penanrosa, pētot lietuviešu prefiksa *iš-* nozīmes. Runa ir par t.s. formālās shēmas (*Forme Schematique*) jēdzienu jeb tādu semantisku reprezentāciju, kura pati par sevi neatspoguļo nevienu konkrētu valodas vienības lietojumu, bet tajā pašā laikā atrodas katras tās nozīmes pamatā. Franču pētniece atrod, ka zināmos gadījumos priedēklis var būt par tādu kā relatoru (angliski: *qualifier*) – morfēmu, kura pati par sevi nav neatkarīga leksiska vienība, bet tajā pašā laikā nosaka attieksmes starp diviem leksēmas elementiem (pēc formulas X-R-Y), kur X ir verba elements, kurš tiek pakļauts determinācijai Y ar prefiksa R palīdzību (Penanros 2010).

‘nopirkt nekvalitatīvu preci’ vai ‘samaksāt vairāk, nekā pirkums patiesībā ir vērts’; *pïzanemt* nozīmē ‘ar lielu apņēmību uzsākt kādu darbu vai kāda ietekmēšanu’; *dazataisitīs* nozīmē ‘piekļūt klāt kaut kam kārotam ar nolūku lietot to negausīgi’; *ïzastruodatīs* nozīmē stāvokli, kad cilvēks ir pastrādājis pietiekami ilgi un smagi, bet izjūt gandarījumu par padarīto’ u.t.t.

3.6.3. Slāvismi vai baltslāvismi?

Nevar nerasties jautājums, no kurienes šādas valodiskas parādības ir radušās latgaliešu un aukštaišu (konkrēti – viļacānu un dzūku) izloksnēs? Parasti šādas parādības dēvē par slāvismiem vai par morfoloģiski semantiskajām kalkām no krievu valodas. Raugoties predisponēti, tāds iespaids, iespējams, var rasties, jo kopumā aplūkotās latgaliskās formas izklausās līdzīgas krieviskajām. Tā, ziemeļlatgaliskajam *rozalomatīs*, piemēram, krieviski ir precīzs semantisks analogs *разругаться* (kamēr latviski tāda vārda nemaz nav, tā precīzai iztulkošanai vajadzīgs salikts teikums); *apsadziīvatīs* krieviski precīzi tulkojams kā *обжиться*; *prozapïrkt* – ar *прокупиться*; *pïzanemt* – ar *приняться* u.t.t. Taču, ieskatoties rūpīgāt, ieraudzīsim, ka krieviskie priedēkļi ir gan fonētiski līdzīgi, bet nebūt ne identiski. Tas – pirmkārt. Otrkārt, krievu valodā visas šīs nozīmes izteiktas ar vienu priedēkli; arī atgriezeniskā fleksija, kā pienākas, ir vārda galā. Nekur neparādās latgaliskajiem analogiem līdzīgie dubultpriedēkļi, piemēram, *раз-о-ругаться* vai *об-со-жить*, kā varētu gaidīt. Šādas morfoloģiskās konstrukcijas krievu valodā nav iespējamas. Tātad latgalieši (un arī aukštaiši) šādu vārddarināšanas paņēmienu nevar būt pārņēmuši no krievu valodas. Jo tur tāda nemaz nav. Un par morfoloģiskām kalkām tās saukt līdz ar to nav nekāda pamata.

Ciktāl šīs latgaliskās vārdformas varam saukt par semantiskiem aizguvumiem? Vārdu nozīmes pirmajos četros piemēros sakrīt, taču izrādās, ka līdz ar to nozīmju sakritība ir beigusies. Forma *разругаться* jeb ‘salamāties līdz naidam’ krievu valodā ir, bet refleksīvās formas *расспориться*, kas pēc analoģijas varētu nozīmēt ‘sastrīdēties līdz kautiņam’ – vairs nav. Ziemeļlatgalisko *ïzastruodatīs* krieviski jātulko kā *наработаться*, *отработаться вволю* – nozīmes līdzīgas, bet precīzas nav. Pēdējo latgalisko piemēru *dazataisitīs* arī krieviski, tāpat kā latviski, ar vienu vārdu iztulkot nav iespējams. Faktiski šeit mēs iegūstam to pašu rezultātu, ko ieguva A. Breidaks: lielākajai daļai latgalisko “slāvismu” krievu valodas semantiskie analogi tiek izteikti ar citiem valodas līdzekļiem[12]. Kur tad te ir slāvismi? Un kur -

---

[12] Tipisks piemērs –gadsimta strīds par priedēkļa *da-* izcelsmi baltu valodās. Lietuviešu valodnieks V. Mažulis, to uzskatīja par aizguvumu no slāvu valodām (Мажюлис 1958), lai gan pats bija spiests atzīt, ka lietuviešu un krievu valodā tam ir atšķirīga semantika. Čehu valodnieks A.Srba (Srba 1911), A.Breidaks pierādīja, ka tas ir baltisks valodas elements. Breidaks savu viedokli argumentēja ar faktiem: atrada 113 latgaliešu verbus ar priedēkli *da-*, un izrādījās, ka puse krievu un baltkrievu analogu ir izteikta ar pavisam citu priedēkļu palīdzību.

semantiskie aizguvumi? Tie ir tikai šķietami! Protams, ka leksikas aizgūšana notiek, tikai šo procesu nevajag absolutizēt, jo baltu un slāvu valodu līdzīgo pazīmju pamatā var būt arī citi mehānismi, uz kuriem savulaik ir norādījuši indoeiropeistikas pionieri[13]: latgaliešu un aukštaišu īpatnējo priedēkļu līdzība ar krievu valodu var izrādīties nevis morfoloģiski vai semantiski aizguvumi "pierobežas zonā", bet gan latgaliešu, aukštaiču (litvinu), krievu, baltkrievu līdzīgā domāšanas veida manifestācija, šo radniecīgo tautu pasaules uztveres fenomens, ko viņi aizguvuši nevis mūsdienās viens no otra, bet gan saglabājuši kā mantojumu no saviem kopējiem senčiem.

Šajā kontekstā visai odiozs šķiet Lietuviešu valsts valodas komisijas (VLKK) 1998. gada lēmums Nr.68 ar pielikumu *Didžiųjų kalbos klaidų sąrašas*. Tas ir spēkā joprojām un apskatāms interneta vietnē "VLKK". Tajā ir vairāk kā 1500(!) valodas vienību, kuras lietuvieši uzskata par savām un vēlas lietot, bet valodnieki viņiem to aizliedz, piedraudēdami ar naudas sodu līdz 450 eiro. Cita starpā, kļūdu sarakstā ir visi atvasinājumi ar priedēkli *da-*. Lēmuma autori nepaskaidro, kādēļ viņiem ir tāda nepatika taisni pret šo morfēmu. Taču, salīdzinot VLKK aizliegtos leišu *da-* derivatīvus ar Viļakas izloksnes leksiku, izrādās, ka praktiski visi tie vienlaicīgi ir arī ...viļacānu leksika. Ar tuvu vai identisku semantiku.

Nepareizs lietuviešu lit. v. lietojums	**Nozīme LLV**	**Precīzāks tulkojums krieviski**	**Viļakas izl. semantisks analogs**	**Viļakas izl. fonētisks analogs**	**Nozīme LLV**
Dabėgti	pieskriet	добежать	*daskrīt*	*dabīegt*	aizbēgt līdz
Dadėti	pielikt klāt	докласть	*dalikt*	*dadīet*	piedēt klāt
-"-	-"-	додать	*dadūt*	*dadūt*	piedot klāt
Dadirbti	pabeigt darbu	доработать	*dadarīt*	*dadarīt*	pabeigt darbu
Daeiti	aiziet līdz	дойти	*daīt*	*daīt*	aiziet līdz
Daėsti	beigt ēst	доесть	*daīest*	*daīest*	apēst pēdējo
Daleisti	pielīst	долезть	*daliīst*	*daliīst*	pielīst
Damokėti	piemaksāt	доплатить	*damoksāt*	*damoksāt*	piemaksāt
Dapilti	pieliet klāt	долить	*dapildīt*	*dapildīt*	pieliet klāt
Dasiekti	aizsniegt	досягнуть	*dasnīegt*	*dasnīegt*	aizsniegt
dasiprotėti	saprast	допонять	*dasaprast*	*dasaprast*	izprast līdz galam
Davesti	novest līdz	довести	*davest*	*davest*	novest līdz galam
nedakepęs	neizcepies līdz galam	недопёк-шийся	*nadazacepīs*	*nadazacepīs*	neizcepies līdz galam
nedakepta	neizcepta līdz galam	недопечена	*nadacapta*	*nadacapta*	neizcepta līdz galam
nedamuštas	nenogalināts līdz galam	недобитый	*nadasysts*	*nadamušīts*	nenogalināts līdz galam

[13] Baltslāvu pirmvalodas pastāvēšanu atzīst XIX-XX gadsimta autoritatīvāko valodnieku vairākums. Lai atceramies A.Šleihera slaveno tēzi *Stammbaum-Denken* jeb 'ciltskoka domāšanu'! Viņš uzskatīja, ka baltu un slāvu valodām ir "daudz vairāk kopīgo iezīmju, nekā atšķirīgo". J. Endzelīns (Эндзелин 1911) runāja par "baltslāvu vienības periodu" (*славяно-балтийская эпоха*). Poļu valodnieks J.Rozvadovskis (Rozwadowski 1912) uzskatīja, ka šajā periodā ir pastāvējusi vienota baltslāvu pirmvaloda (*прото-балтославянский язык*).

Aizliegto lietuviešu vārdu atzīšana par valodas kļūdām rada izbrīnu jau tādēļ, ka tie visi ir pietiekoši labskanīgi, lietuviešu valodas fonētikai un morfoloģijai atbilstoši darinājumi, un no šī viedokļa to kļūdainība ne ar ko nav pierādīta.

Otrkārt, tie ir neaizstājami no semantikas viedokļa, jo apzīmē tādus jēdzienus, kuru izteikšanai mūsdienu lietuviešu un latviešu valodās nav atsevišķu vārdu. Tos nav ar ko aizstāt. Valodnieku piedāvātie alternatīvie varianti sastāv nevis no viena, bet vairākiem vārdiem, piemēram, *daėsti* vietā lietuvietim tagad jālieto *baĩgti ė́sti* – 'beigt ēst', *dadìrbti* vietā - *baĩgti dìrbti* – 'beigt strādāt'; *dadėti* vietā - *dár įdė́ti* – 'vēl ielikt' u.t.t., līdz ar to ir neracionāli un runātājam apgrūtinoši. Taču arī ar diviem vārdiem izteikti jēdzieni tik un tā nav skaužamo leksēmu semantiski analogi, bet izsaka to nozīmes tikai daļēji. Tātad tiek iznīcināti labskanīgi, precīzi, semantiski ietilpīgi vārdi, kuru nozīmju precīzai izteikšanai lietuviešu valodā citu tikpat precīzu leksēmu nemaz nav. Jāvaicā: kādu mērķu vārdā? Kur te loģika? Pret ko patiesībā cīnās, ko apkaro mūsdienu Lietuvas valodnieki? Pēc kāda principa izvēlas aizliedzamo lietuviešu valodas leksiku? Varbūt atbilde jāmeklē tabulas 4. un 5. ailītē, kuras rāda, ka aizliegtās lietuviešu valodas formas vienlaicīgi ir arī latgaliešu formas?

4. DAŽAS ETĪDES PAR LEKSIKU

4.1. Aizvēsturiskie latgaliešu adverbi

XX gadsimtā latviešu valodnieki un literāti, sekojojt J.Endzelīna padomam, jaunus sinonīmus, jaunvārdus meklēja un pārņēma nevis no svešvalodām, bet no izloksnēm. Tā lielākā daļa latgaliskās leksikas tika savākta, mehāniski pārveidota atbilstoši latviskajai fonētikai un ierakstīta LLVV. Tomēr Viļakas novada izloksnē vēl joprojām var atrast savdabīgas leksikās formas. Piemēram, tur ir sastopami vairāki apstākļa vārdi, kuri neatbilst mūsdienu LLV standartiem ne fonētiski (lejzemnieks tos nespēj lāgā izrunāt), ne semantiski (tiem ir parāk daudz nozīmju). Arī teikumā runātāji tos iepin tādās vietās, kur tiem no latviešu valodas sintakses viedokļa nevajadzētu atrasties. Tāpēc latviešu leksikogrāfi, kuru uzdevums bija bagātināt LLV ar izlokšņu leksiku, no viena šāda latgaliska adverba izveidoja jaunvārdu "nule", "nule kā" ar nozīmi 'tikko kā'[1]. Viļakas pusē tam joprojām ir vairākas formas un nozīmes, kuras gandrīz pilnīgi sakrīt ar 4000 g.v. Indijas vēdu valodas - sanskrita analogiem. Šis fakts pats par sevi ir apbrīnojams un rosina daudz jautājumu.

4.2. Nuü, nuüļa, nuüļan

Runa vispirms ir par trim apstākļa vārdiem, faktiski, par viena un tā paša apstākļa vārda trim formām: *nuü, nuüļa, nuüļan* [nʊu, nʊuʎa, nʊuʎan]. Tiem visiem Ziemeļlatgalē pamatnozīme ir 'tagad', bet ir vēl daudz līdzīgu nozīmju, kas parādās atkarībā no konteksta un piešķir teikumam dažādas papildus nozīmes nianses. Apbrīnojamākais ir tas, ka pierakstītajā sanskritā, kuru no mūsdienu latgaliešu valodas šķir vismaz 4 gadu tūkstoši, visām šīm Viļakas novada latgaliešu leksēmām ir fonētiski līdzinieki ar analoģisku semantiku, kas nepārprotami atklāj to izcelsmi. Tā, jāsecina, ka latgaliskais apstākļa vārds *nuü* fonētiski ir ļoti līdzīgs sanskrita adverbam नु *nu,* नू *nū,* kam ir sekojošas nozīmes: **nu, tad, tad nu; tagad, nu tagad, tātad tagad; uzreiz**; **tūlīt, šobrīd, tomēr, joprojām, vēl, vēl joprojām, tikko** u.c. Cik lielā mērā senā sanskrita adverba "nu" forma un nozīmes sakrīt ar mūsdienu latgaliešu analogiem? Vai iespējamas kādas paralēles? Izrādās, ka nav mainījusies pat vārdšķira! Atliek pārbaudīt, vai ir mainījušās nozīmes – kuras no tām piemīt arī Viļakas izloksnes adverbam *nuü*?

[1] To acīmredzot izdarīja J. Endzelīns, kurš šo vārdu lieto, piemēram, slavenās "Skaņu un vārdu mācības" ievadā, kas pirmo reizi nodrukāta 1907. gadā (Endzelīns & Mīlenbahs, 1939:13). Turklāt Endzelīns vēl lieto formu *nūle* ar garo *ū*, kas ir pavisam tuva latgaliskajam analogam un ļauj izteikt pieņēmumu, ka LLV tā ir fonētiski un semantiski transponēta latgaliešu leksēma.

Nuü guoju. ‘**Tad nu** gāju’.

Nuü guvamīs pï dzelas. ‘**Uzreiz** ķērāmies pie darba’.

Nuü navaru. ‘**Šobrīd** nevaru’.

Nuü vusï struodai. ‘**Patlaban** visi strādā’.

Nuü atsapuüssamīs. ‘T**agad** atpūtīsimies’.

Nuü man juoīt. ‘**Nu** man jāiet.’

Nuü kü tvert, kü guüt? ‘Ko **tūlīt** vēl iespējams izdarīt?’

Nuü nabuūs labi. ‘**Tagad gan** nebūs labi’.

Nuü jou padarīts. ‘**Beidzot** darbs ir galā’.

Nuü varīsam īt? ‘Vai **tagad beidzot** varēsim iet?’

Nuü jou ciïsts? ‘**Tātad tagad** ir tīrs?’

Nuü vīeļ struodai. ‘**Aizvien vēl** strādā’.

Nuü sio guli? ‘**Vēl joprojām** guli?’

Kā redzam, dažas sanskrita nozīmes, piemēram, ‘protams, vienkārši, tāpat’ latgaliski ar “*nuü*” vairs netiek izteiktas; dažas citas turpretī nākušas klāt. Bet 80-90% nozīmju ir tās pašas, kas sanskrita laikos. Visus šos teikumus, pilnībā saglabājot to nozīmes, iespējams izteikt ar sinonīmiem *nuüļa* un *nuüļan: nuüļa atsapuüssamīs, nuüļan man juoīt* u.tml. Un izrādās, ka sanskritā adverbam [*nu*] (= latg. *nuü*) arī ir sinonīmi praktiski ar tām pašām nozīmēm: nनून *nūna* (= latg. *nuüļa*) un नूनम् *nūnam* (= latg. *nuüļan*) ‘tagad, tūlīt, šobrīd, tikko tikai, vienkārši, tāpat, tieši’ ar papildus nozīmēm ‘tagad, tad, nākotnē, nekavējoties’.

Mūsdienās caur LLV vārdforma “nuüļa” jau ir atgriezusies atpakaļ latgaliskajā runā un reizēm tiek lietota arī ‘tikko kā’ nozīmē, piemēram, *nuüļa kūo prozamūdūs* ‘tikko pamodos’. Tiesa gan, paralēlformas *nuü* un *nuüļan* šajā gadījumā neder, jo te vārdam “nuüļa” tiek piešķirta jauna, agrāk nebijusi nozīme, kas gluži neiederas izloksnes valodas sistēmā.

Šādu formu nav ne LLV, ne leišu, ne krievu, ne citu slāvu valodās, par Rietumeiropas valodām nerunājot. Iespējams, tas ir, lai arī neliels, bet ļoti unikāls valodas fakts, kas mūsdienās visā Eiropas IE valodu areālā vairs sastopams tikai latgaliešu izloksnēs.

4.3. Tãn, tãdyn, šudyn

Sanskritā ir adjektīvs नूतन *nūtana*, kas nozīmē ‘uz pašreizējo brīdi vai šo dienu attiecīgs’. Viļakas izloksnē ir adverbs *nuütãn* praktiski ar to pašu nozīmi – ‘tagad, šobrīd, nu tagad’, piemēram, *kü nuütãn darīsam?* ‘ko nu tagad darīsim?’; *kas nuütãn buūs?* ‘kas tagad būs?’ Latgaliešu valodā, tāpat kā LLV, šis vārds faktiski sastāv no diviem apstākļa vārdiem

– *nuü* un *tãn* ar gandrīz identiskām nozīmēm. Varētu iztikt arī ar vienu - nozīmes ziņā nav lielas atšķirības starp teikumiem "ko nu darīsim?" un "ko tagad darīsim?" Lielas nav, bet tomēr ir. Un senie latgalieši uzskatīja par vajadzīgu šīs nianses fiksēt un šķirt. Šādu apgalvojumu mūs mudina izteikt fakts, ka sanskritā ir tieši tāda pati situācija: vārdu *nūtana* iespējams "sadalīt" divās patstāvīgās daļās, kuras saglabā vienādu semantiku.

Pirmā daļa – adverbs *nu,* kura latgaliskā analoga *nuü* izcelsme noskaidrota. Atliek noskaidrot, vai sanskritā ir analogs latgaliskajam apstākļa vārdam *tãn* –'tagad', kuram nav līdzinieku ne baltu - slāvu, ne ģermāņu - romāņu valodās. Izrādās, ka sanskritā ir pat vairākas fonētiski līdzīgas leksēmas ar to pašu nozīmi 'tagad': इतः *itaḥ,* तेन *tena,* अथ *atha,* अथो *atho* u.c. Fonētiska sakritība nav burtiska, taču par labu *tãn* radniecību ar šīm sanskrita vārdformām runā arī tas fakts, ka latgaliski *tãn* parasti tiek lietots kopā ar saikļiem *a, i*: *a tãn* 'bet tagad', *i tãn* 'un tagad', kas šādā izskatā jau fonētiski tikpat kā neatšķiras no sanskrita formām *atha* un *itaḥ.* Gan katra atsevišķi, gan visas kopā šīs daudzās sanskrita formas laika gaitā varēja reducēties līdz vienai vārdformai *tãn*, kas līdz mūsdienām paglābusies latgaliešu izloksnēs, un kurām izzūdot, šī parādība izzudīs pavisam no IE dzīvajām valodām.

Mūsdienu latgaliešu runā *tãn* tiek uztverts kā sava veida deminuitīvs no vārdformas *tãdyn* ar gandrīz to pašu nozīmi 'tagad, šajā dienā, šodien'. Patiesībā tās ir patstāvīgas leksēmas, un to pierāda fakts, ka arī sanskritā sastopamas fonētiski un semantiski gandrīz identiskas formas: तद्दिन *taddina* -'šī diena', तद्दिने *taddine* - 'šajā dienā', kas fonētiski ir ļoti tuvas latgaliskajam adjektīvam *tãdinejïs* – 'šodienējais, tagadējais, pašreizējais'. Šī arhaiskā forma arī atzīstama par unikālu starp IE valodām. Zināma fonētiska un morfoloģiska līdzība pastāv vienīgi ar ukraiņu lietvārdu *тиждень* (tɯʒdeɲ), taču semantiski tas jau stāv tālāk, jo nozīmē 'nedēļa'. Vēl visās latgaliskajās izloksnēs ir apstākļa vārds *šudyn* – 'šodien'; attiecīgi substantīvs *šudyna* – 'šodiena' un adjektīvs – *šudinejïs* – 'šodienējais'. Tas arī acīmredzot ir latgaliešu runā un arī LLV saglabājies arhaisks valodas artefakts: sanskritā tam ir gandrīz simtprocentīgs fonētisks analogs - substantīvs सुदिन *sudina*, kas nozīmē 'jauka diena, laba diena'. Semantikas ziņā te it kā ir nelielas atšķirības. Taču kontekstā, piemēram, teikumā सुदिनम् आर्य *sudinam Arya!* – 'labdien, kungs (ārieti)!' vairs nav nekādu šaubu par to, ka runa ir taisni par „šo dienu".

4.4. Vīnam kušļa kūo kulā

Balstoties uz LLV zināšanām, šis virsraksts gandrīz nav iztulkojams. Lai gan sastāv no tipiskiem latgaliešu vārdiem. Pirmkārt, no LVV pozīcijām nav iespējams uzminēt vārda *kušļa* nozīmi, lai gan Viļakas pusē to nemitīgi lieto sekojošās konstrukcijās: *Man kušļa kūo tev.*

Šudyn kušļa kūo vakar. Nuü vīeļ kušļa. Bet sanskritā ir adjektīvs क्षुल्ल *kṣulla*, kas nozīmē „sliktāks, mazāks, zemāks". Tieši to pašu nozīmē latgaliskais *kušļa*. Vienīgā atsķirība ir vārdšķirā: latgaliešiem tas ir pārtapis par apstākļa vārdu. Tādējādi, šis no sanskrita laikiem fonētiski un semantiski visnotaļ atpazīstamā veidā saglabājies latgaliešu adverbs pamatā nozīmē „sliktāk", taču *kušļa* var teikt par jebkuru procesu, kurš kaut kādā veidā pasliktinās, tādēļ iespējami nozīmju varianti atkarībā no konteksta. Piemēram, citētos latgaliešu teikumus iespējams pārtulkot sekojoši: „Man sliktāk kā tev. Šodien mazāk kā vakar. Tagad vēl zemāk." Taču, ja atbilde „*Man kušļa kūo tev*" seko, piemēram, pēc sūdzības: „Man smagi jāstrādā", tad *kušļa* nozīmēs „grūtāk" u.tml.

Otra Viļakas izloksnes leksēma - apstākļa vārds "kulā". LLVV ir sastopami tādi latgaliskas izcelsmes vārdi, kuru nozīmes nesakrīt ar Latgalē lietotajām. Tajā skaitā, vārds "kulā". Iespējams, izlokšņu vācēji dažreiz ne visai precīzi noskaidroja latgalisko vārdu jēgu. Arī šajā gadījumā tas, kurš šo vārdu pirmoreiz pierakstīja, saprata tik daudz, ka tas ir kaut kādā veidā saistīts ar māju, un viņam likās, ka tas attiecas uz klonu. Literāti, piemēram, Blaumanis[2], Austriņš, Saulietis, Sudrabkalns šo versiju iepina savos sacerējumos un padarīja par ūzusu. Patiesībā klons par kulu Viļakas pusē nekad nav saukts. Vismaz līdz tam laikam, kamēr šo LLV nozīmi nesāka uztiept latviskā prese un grāmatas. Klons latgaliski ir *pads* vai *pods* (ar patskani "o", saprotams, nevis divskani "uo"), kas nāk no sanskrita formas पद् *pad* - 'kāja; staigāt', tātad – vieta, pa ko staigāt kājām. Šī sanskrita sakne ar to pašu nozīmi tā vai citādi parādās arī krievu, prūšu, lietuviešu, latīņu, grieķu valodās (Breidaks I 2006:90). Bet sakne *kul-* ar klona, kājas, staigāšanas nozīmi nekur citur, izņemot latviešu valodu, neparādās. Ko īsteni nozīmē šī nesaprotamā latgaliskā leksēma? Viļakas pusē to var sastapt, piemēram, sekojošās teikumu konstrukcijās:

Tülaik vusï vīeļ dziīvavam kulā - 'toreiz vēl visi dzīvojām kopā (kopējā dzimtas mājā)'.

Voi juūs jou dziīvajat kulā? - 'Vai jūs jau dzīvojat kopā (kā ģimene)?'

Formāli visos piemēros *kulā* it kā varētu tulkot tikai ar 'kopā' (kā latviešu valodā), un tā arī ir viena no šī vārda nozīmēm. Taču ne vienīgā. Pareizāk: šāda izpratne ir pārāk primitīva, vienkāršota. Latviski "kopā" tikpat labi var dzīvot suns ar kaķi pagultē un bandīti vienā cietuma kamerā. Bet latgaliski *dziīvāt kulā* attiecas tikai un vienīgi uz ģimeni, un ietver sevī niansi ne tikvien par atrašanos vienās telpās un kopēju saimniecības vešanu, bet arī par seksuālām attiecībām starp vīrieti un sievieti, turklāt – tikai starp vīrieti un sievieti. Visa šī informācija ir ietverta īsajā latgaliskajā jautājumā "Vai jūs jau dzīvojat *kulā?*" Vienlaicīgi

[2] R.Blaumanis „Skroderdienās" (1902) to lietoja vīriešu dzimtē – *kuls,* kas liecina gan par to, ka viņš, iespējams, ne visai saprata šī vārda etimoloģiju, gan parāda, kādā veidā vācieši un citi sveštautieši taisīja latviešu valodu, t.sk., no latgaliešu valodas formām, tās fonētiski un semantiski pārveidojot.

šāds formulējums norobežojas no pārējiem eventuālajiem tulkojumiem, kādi varētu būt, lietojot latvisko “kopā”, piemēram, pieļāvuma, ka runa varētu būt arī par vairāk kā diviem cilvēkiem; ka tie varētu būt viena dzimuma; ka tie varētu dzīvot kopā ar kaut kādu citu mērķi, nevis kā ģimene u.tml. Latgaliskais formulējums nekādus tamlīdzīgus variantus nepieļauj. Vienīgi ja “jau” vietā lietosiet “vēl”, tad teikumam būs iespējami divi tulkojuma varianti: Vai jūs vēl neesat izšķīrušies (kā vīrs ar sievu)? Vai arī: “Vai jūs vēl joprojām dzīvojat vecāku (jeb saimes, dzimtas) mājā kopā ar pārējām tādām pašām brāļu un māsu ģimenēm?” Un atkal taču: šis jautājums viennozīmīgi ietver sevī pieņēmumu, ka “jūs” – tie ir noteikti vīrs ar sievu, jauna ģimene, kas vēl dzīvo pie vīra vai sievas vecākiem. Šādi jautājums nevar tikt formulēts diviem vai desmit neprecētiem brāļiem vai māsām, kam sadzīves situācija var būt analoģiska. No šīs nozīmes nianses teikumu norobežo tieši vārds “kulā”. Savukārt, ja šādā formā jautājums tiek adresēts vairāk kā diviem cilvēkiem, tad tas atkal ietver sevī informāciju, ka runa noteikti ir par vairākām ģimenēm, kas dzīvo kopā saimes mājā.

4.5. Kula ir ģimene un ģimenes māja

Kas ar sakni -*kul*- atrodams sanskrita vārdnīcā? Izrādās - gandrīz tas pats, kas Viļakas izloksnē. Tikai, protams, daudz vairāk. Pirmkārt, tur ir lokāms substantīvs कुल *kula* ar galveno nozīmi ‘ģimene’, kam latgaliski vairs palicis pāri tikai lokatīvs, kas vienlaicīgi pilda arī apstākļa vārda funkcijas, bet nominatīva formas šim lietvārdam vairs nav. Pārējās vārda *kula* nozīmes sanskritā ir šādas: cildena vai ievērojama ģimene (šī nozīme latgaliski vairs netiek šķirta); cilts, klans (latgaliski **ir**); kasta, banda, partija (latgaliski nav); dzimtas māja, ģimenes rezidence (latgaliski **ir**); apdzīvota valsts, pašvaldība (latgaliski nav); ganāmpulks (latgaliski **ir**). Vēl sanskritā ir divas adjektīvu formas: कुल्य *kulya* – ‘no labas ģimenes; ģimenei, draudzei vai sabiedrībai piederīgs’ un कुलज *kulaja* – ‘dzimis ģimenē, labi (veiksmīgi) piedzimis, pēcnācējs’. Viļakas izloksnē arī ir analoģisks adjektīvs, fonētiski gandrīz identisks savam tālajam sanskrita analogam, turklāt atšķirībā no substantīva – ar visām locījumu formām: vīr. dz. vsk. ***kulejïs****, kulejuo, kulejijam, kulejü, ai kulejū, kulejijā,* vīr. dz. dsk. *kulejï, kulejüs, kulejīm, kulejüs, ai kulejīm, kulejūs;* siev. dz. vsk. ***kulejuo***, *kulejuos, kulejijai, kulejü, ai kulejū, kulejijā,* siev. dz. dsk. *kulejuos, kulejüs, kulejūom, kulejuos, ai kulejūom, kulejūs*. Piemēram, *itiï muūsīm kulejuo dzela* - ‘tas mums ir ģimenes (kopīgs) bizness’.

Pamatnozīme šim īpašības vārdam ir ‘kopējs, kopējais, kopīgs, kopīga’, bet pārējās nozīmes – tās pašas, kas substantīvam *kulā*. Piemēram, *kulejïs bãrns* nav tikai ‘kopīgs bērns’, bet vēl nozīmē arī to, ka viņš ir dzimis ģimenē, turklāt - labā ģimenē, ar ko tiek saprasts, ka vecāki ir

juridiski nofomējuši attiecības. Vēl šis formulējums satur informāciju, ka kopējā bērna vecākiem, vai vismaz vienam no viņiem, ir arī citi bērni, kas šai *kulai* nav *kulejï*, jo pretējā gadījumā (ja visi bērni ir kopēji un citu nav) nav jēgas lietot šo adjektīvu.

Kā redzējām, sanskritā substantīvs *kula* tiek lietots attiecībā uz ģimeni un ganāmpulku, un latgaliski – tieši tāpat. *Losi žiïvatüs kulā, dziïsam ïz dvoru!* ‘Vāc lopus kopā (barā), dzīsim mājās!’ Tiesa, visa šī ārkārtīgi plašā polisēmija ir raksturīga tikai vienā gadījumā: ja runa ir par dzīvošanu *kulā*, tātad – ja šai leksēmai ir vienlaicīgi gan substantīva (kas nes tieši ģimenes nozīmi), gan adverba (kopā) funkcijas. Visos pārējos gadījumos, kur paliek tikai adverba loma, arī semantika reducējas līdz vienīgajai nozīmei ‘kopā’. Var, piemēram, *kulā pïdzert, kulā pastruodāt*, un šādās vārdkopās vairs ne dalībnieku skaits, ne dzimums, ne radniecības pakāpe netiek definēta – tāpat kā LLV.

5. PRŪŠU PĒDAS LATGALĒ

(Prūšu valodas fonētiski – semantiskās analoģijas Viļakas izloksnē.)

"Senprūšu valoda no vairākiem aspektiem ir daudz arhaiskāka par lietuviešu valodu. Tāpēc senprūšu valodas faktiem ir ievērojama nozīme daudzu Baltijas salīdzinoši – vēsturiskajā valodniecībā pastāvošu strīdīgu problēmu atrisināšanā", - rakstīja ievērojamais latviešu valodnieks Antons Breidaks (Брейдак 1992). Šo secinājumu viņš balstīja lietuviešu kolēģu I.Kazlauska (Казлаускас 1962:21-24), V.Mažuļa (Mažiulis 1970:12-13) u.c. pētījumos un atziņās; to argumentēti aizstāvēja vēl viens autoritatīvs lietuviešu valodnieks A.Girdēnis (Гирдянис 1977:302).

Prūsistu jaunā paaudze Viļņas universitātē, ņemot par pamatu V.Mažuļa "Prūšu valodas etimoloģijas vārdnīcu" (Mažiulis 1996), ir sastādījuši un izvietojuši internetā[1] 53 fonētiski semantisko līdzību glosārijus ar vārdiem, kas indoeiropiešu cilmes valodās tiek izrunāti tāpat vai līdzīgi kā prūšu valodā un nozīmē tos pašus vai tuvus jēdzienus. Tajā skaitā, prūšu - latviešu valodisko līdzību glosāriju ar vairāk kā 1000 leksēmām. Attiecīga prūšu - latgaliešu leksikona starp tiem, saprotams, nav. Kāpēc? Spriežot pēc Viļakas izloksnē saklausītajiem prūsismiem, latvisko un latgalisko leksisko analogu salīdzināšana ar fonētiski un semantiski radniecīgām, daudz senākām prūšu formām ļautu daudzos gadījumos precizēt latvisko un latgalisko formu vecumu un iespējamos veidošanās apstākļus.

Latgaliskās formas joprojām atšķiras no LLV standartiem – taisni tāpat, kā minētajā glosārijā ietvertās latviskās formas atšķiras no senajām prūsiskajām. Vairumā gadījumu prūšu valodas latviskie un latgaliskie analogi ir vai nu vienādi, vai arī fonētiskās atšķirības nav salīdzināmas, un to raksturs neļauj pateikt, kura forma – latviskā vai latgaliskā – ir tuvāka prūsiskajai un tātad – senāka. Piemēram, ja atzīstam par pārliecinošu latviskā vārda *alnis* (latgaliski *aļņs*) un prūšu leksēmas *alne* - 'zvērs' fonētiski semantisko radniecību, tad redzam, ka abās mūsdienu formās ir notikusi tā pati skaņu mija, un tās ir praktiski vienādas. Tāpat šaubas nerodas par prūšu *wise,* latvisko *auzu* un latgalisko *ouzu* radniecību, sevišķi, ja noliekam līdzās arī lietuviskās *avižai* un slāviskos analogus *авёс, овёс, oves, owies* u.tml. Vairums latviski - latgalisko "prūsismu" ir taisni tādi: vienlaicīgi gan līdzīgi, gan atšķirīgi tiklab no prūsiskās formas, kā savā starpā, un pārliecinoši pamatot to rašanās pēctecību (kura forma no kuras varētu būt cēlusies) vairumā gadījumu nav iespējams. Tajā pašā laikā tieši Viļakas izlosnē izrādās diezgan daudz tādu formu, kurām ir acīmredzami fonētiski un

[1] Viļņas universitātes interneta vietnē "Prūsų kalbos paveldo duomenų bazė", http://www.prusistika.flf.vu.lt/zodynas/apie/Apie_zodyna)

semantiski analogi gan senprūšu valodā, gann LLV, bet Viļakas izloksnes formas izrādās fonētiski tuvākas taisni prūsiskajam, nevis LLV analogam. Ir pat tādas latgaliski prūsiskas līdzības, kuriem LLV analogu nemaz nav, vai arī tie tiek lietoti ar citu nozīmi (sk.tab.).

Prūšu val.	Viļakas izl. formas	LLV	Lietuviešu, slāvu, senindiešu val.
abasus – ‘vezums, rati’	**abozs** ‘piekrauti rati; vairāki pajūgi’	-	lie. ãbazas ‘karaspēka nometne’, kr. обоз poļu: obóz
abbaien – ‘abi’	**abijï // abejï**	abi	liet. ãbeja, s. sl. обое, s. ind. ubháya
aswinan – ‘ķēves piens’	**asva // ašviņs'** ‘darba zirgs’	-	liet. ašvà, ašvíenis - ‘darba zirgs’
attolis – ‘atāls’	**otuls**	atãls	lie. atólas, atólis
woble – ‘ābols’	**ûobuls**	âbols	liet.obuolis, kr. яблоко
wobalne – ‘ābele’	**ûobeļnîca**	âbele	lie.obelis, kr. яблоня
wosee – ‘āzis’	**ûozi! ûoz's'**	âzi! âzis	liet. ožka kr. козёл
biātwei – ‘baidīties’	**bijât // biîtîs**	bijât(iês), bîtiês, baĩdît	lie. bijóti(s), s. ind. bháyate ‘viņš baidās’; kr. бояться, s. sl. bojati sę
bordus – ‘bārda’	**buorda**	bãrda	lie. barzdà, kr. бородá
būton (boūton) - ‘būt’	**buûtum, bijaîdeņ** ‘bija’	bût	lie. būti, kr. быть
boūt – ‘būt’, inf.	**buût**	bût	lie. būti, kr. быть
caymis – ‘ciems’	**cïms**	ciems	lie. káimas, dial. kaĩmas
dellieis, dellijks – ‘daļa’	**delît, delitîs**, (jis) **delijâs**	daļa, dalît dalîties	lie. dalý-ti, lie. dalìs resp. dalià pol. dola, s. ind. dálati
dīlas – ‘darbs, darīšanas’	**dzelas** – ‘darbi, darīšanas’	-	s. sl. dělo ‘darbs, bizness’ poļu: dzieło, działo
dīlas – ‘dēļ’	**dîeļ**	dẽļ (neliter.)	liet. dėl ‘dēļ’ s. sl. dělьma sl. dělja (praep.)
kalmus – ‘celms’	**caȊmus** (pl., acc), **caȊms** (sg., nom.)	cęȊmus (pl., acc), cęȊms (sg., nom.)	lie. kélmas
dusi – ‘dvēsele’	**düša** – ‘dvēsele’	dvaša - ‘elpa’ dusa - ‘gulēšana’	kr. душа – ‘dvēsele’
dūsin – ‘dvēsele’,	**düšïņa** – ‘dvēselīte’	dũšiņa – ‘maza drosme’	kr. душенька – ‘dvēselīte’
duktis - ‘sesks, smaka’	**duks** - ‘smaka’ **dusaîmï** – ‘pelējuma smaka’	dvaka -	

Atliek piebilst, ka latviski-prūsisko valodas līdzību pētīšanai bija pievērsies jau J. Endzelīns, kurš ne tikvien atrada daudzus simtus šādu piemēru, bet vienā pašā "Elbingas vārdnīcā" saskaitīja 19 senprūšu leksikas piemērus, kuros latviešu un lietuviešu modernajām valodām tradicionālais saknes patskanis *a* uzrakstīts kā *o*, piem., *bordus* 'bārda' (liet. *barzdà*), *golis* 'nāve, gals' (liet.*gãlas*) u.c. (Endzelin 1936:94-98).

Šie valodas fakti lika I.Kazlaiskam, A.Breidakam u.c. valodniekiem secināt, ka *o* skaņa baltu valodās acīmredzot ir primāra, salīdzinot ar *a* skaņu, t.i., ka *o* skaņa ir senākas, arhaiskākas valodas liecība (Казлаускас 1962:23).

Skaņa *o* latviskās *a* vietā, piem., *labs* < *lobs, tavs* < *tovs* u. tml. ir viena no latgalisko izlokšņu, t.sk. Viļakas izloksnes, pazīmēm. Tātad arī šis fakts oponē oficiālajai dogmai par latviešu valodas un latgaliskā dialekta attiecībām.

Rezultāti

Viļakas izloksnes skaņu un formu izpētes rezultātā tika iegūti šādi rezultāti:

1) Tika konstatēts, ka Viļakas izloksnes u. c. augšzemnieku dialekta Ziemeļlatgales dziļo izlokšņu runātāji savā runā izmanto vairāk patskaņu, divskaņu un līdzskaņu, nekā to ir normētajos latviešu valodas paveidos - latviešu literārajā valodā un latgaliešu rakstu valodā. Lai pilnvērtīgi šķirtu vārdu nozīmes, izloksnes ortografijā būtu šķirami minimāli nepieciešamie 19 patskaņi, 21 divskanis un 12 mīkstie līdzskaņi.

2) Tādējādi, ir guvusi apstiprinājumu A.Breidaka hipotēze par to, ka latgaliskajās izloksnēs, salīdzinot ar vidus dialektu un uz tā bāzes radīto LLV, ir jārunā par pavisam citu fonētisko sistēmu. Viļakas izloksnes fonētika ne tikai kvantitatīvi (lietoto skaņu skaits ir uz pusi lielāks nekā LLV), bet arī kvalitatīvi atšķiras no LLV un pat latgaliešu rakstu valodas fonētikas, jo vairākām izloksnes skaņām lejzemnieku izloksnēs un LLV nemaz nav analogu.

3) Lielāko daļu Ziemeļlatgales izlokšņu skaņu latviešu valodnieki ir fiksējuši un piemeklējuši tām attiecīgus apzīmējumus fonētiskajā transkripcijā. Taču ir dažas tādas skaņas, kuras joprojām nav atspoguļotas dialektoloģiskajā literatūrā (skaņu varianti, kas saistīti ar fonēmu *i* un *u* "priekšējumu " un to apzīmēšanu lauztās intonācijas zilbē), un par kuru apzīmējumiem valodniekiem vēl jādiskutē un jāvienojas.

4) Latgaliešu alfabētā nav grafēmu 9 Viļakas izloksnes patskaņu apzīmēšanai, kā arī 10 mīksto līdzskaņu apzīmēšanai.

5) Līdz ar to ir guvusi apstiprinājumu filoloģes Līgas Andronovas izteiktā hipotēze par to, ka pastāvošā latviešu ortogrāfija un fonētiskā transkripcija neatspoguļo pilnā mērā latgaliešu un, jo sevišķi, Ziemeļlatgales izlokšņu fonētiku.

6) Tika konstatēts, ka Viļakas izloksnes morfoloģijā sastopamas daudzas un dažādas atšķirības no LLV latgaliešu rakstu valodas, kuras sevišķi redzamas locījumu formās: nesakrīt deklinācijas, nesakrīt konjugācijas; gan vārdu saknēs, gan priedēkļos un piedēkļos parādās no LLV pozīcijām grūti izskaidrojama skaņu mija; parādās LLV neraksturīgi vārddarināšanas paņēmieni. Daļa atšķirību sakrīt ar atspoguļojumu latgaliešu rakstu valodā, daļa netiek rādīta arī tur.

7) Līdz ar to ir pamats uzskatīt, ka ir rasts apstiprinājums autora hipotēzei par to, ka latgaliskās izloksnes nevaram uzskatīt par vienkāršu vidus dialektā bāzētās latviešu literārās valodas "atvasinājumu". Ļoti daudzas latgaliešu valodas parādības nav izskaidrojamas ar vidus dialekta starpniecību, taču izskaidrojums ir iespējams, analizējot latgalisko runu no patstāvīgas pozīcijām.

Secinājumi

Darba gaitā veiktie Viļakas izloksnes skaņu un formu pētījumi ir devuši jaunus argumentus par labu valodnieka A.Breidaka izteiktajai hipotēzi par to, ka latgaliskās izloksnes atšķiras no lejzemnieku izloksnēm un LLV tik lielā mērā, ka ir pamats runāt par atšķirīgu fonētisko un morfoloģisko sistēmu, un ka šo faktu vajadzētu ņemt vērā gan fonētiskajā, gan morfoloģiskajā rakstībā, gan dažādu valodas parādību skaidrošanā.

Tā, Viļakas izloksnes fonētiskā un fonoloģiskā sistēma vēl satur divreiz vairāk skaņu, nekā LLV: lai izloksni varētu precīzi pierakstīt, vajag 18 patskaņus, 21 divskani un līdztekus 20 cietajiem līdzskaņiem un to palatalizētajām formām - 12 mīkstos līdzskaņus. Vairums šo skaņu noteiktās pozīcijas šķir vārdu nozīmes. Viļakas izloksnē tiek lietoti vairāki tādi patskaņi un divskaņi, kādu nav lejzemnieku izloksnēs un LLV.

Pēc autora domām Viļakas izloksnē pastāv stieptā, krītošā un lauztā intonācija. Turklāt intonācijas, sevišķi latgaliskā lauztā intonācija, te veic semantisko funkciju. Viļakas izloksnē ar intonācijas palīdzību biežāk nekā LVV tiek šķirtas fonētiski līdzīgu vārdu (homonīmu) nozīmes, piem., *tūo kūo (tûo kûo)* ‘tā kā’ (apst. v.), *tuo, kuo* (*tũ*^{o}, *tũ*^{o} vai *tù*^{o}*, kù*^{o}*)* ‘tā, kā’ (vietniekv.), *muūsu (mùūsu)* ‘mušu’ – *muūsu (muûsu)* ‘mūsu’; *liīst (lìīst) duorzā* ‘līst dārzā’ - *liīst (liîst)līts* ‘līst lietus’, *nüviīta (nüvìīta)* ‘novīta’ (puķe) – *nüviīta (nüviîta)* ‘novīta’ (aukla), *triīs (trìīs)* ‘trīc’ (darb.v.), *triīs (triîs)* ‘trīs’(sk.v.) u. c. Tāpēc latgalisko intonāciju vajadzētu šķirt rakstos ne tikai fonētiskajā, bet arī morfoloģiskajā rakstībā, paredzot attiecīgu diakritisko zīmi latgaliešu rakstu valodā. Eksperimenta veidā šajā darbā autors ir piedāvājis un lieto dažas jaunas fonētiskās transkripcijas zīmes.

Minēto emeslu dēļ nebūt ne visas augšzemnieku dialekta un sevišķi – latgalisko izlokšņu parādības ir iespējams izskaidrot caur latviešu valodas vidus dialekta bāzētās literārās valodas un tās likumību palīdzību. Pastāv iespēja, ka daudzas no tām iegūs daudz ticamāku skaidrojumu, ja tiks aplūkotas no patstāvīgām pozīcijām.

Autors nepretendē uz absolūtu patiesību, vienīgi cer, ka šis darbs pamudinās citus valodniekus uz latgaliešu fonētiskās sistēmas dziļākiem pētījumiem, un varbūt kāda no šajā darbā izteiktajām idejām noderēs latgalistikas speciālistiem latgaliešu rakstības pilnveidošanai.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

Andronova 1998 — *Andronova L.* Vietvārdi bijušajā Viļakas pagastā. Kursadarbs. LU Filoloģijas fakultātes Baltu valodu katedra. Zin. vad. Lidija Leikuma. Rīga, 1998.

Breidaks I 2006 — *Breidaks A.* Darbu izlase. I daļa. Rīga: LU Latviešu valodas imnstitūts, 2006.

Breidaks II 2007 — *Breidaks A.* Darbu izlase. II daļa. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils universitāte, 2007.

Cibuļs, Leikuma 2003 — *Cibuļs J., Leikuma L.* Vasals. Latgaliešu valodas mācība. R.: N.I.M.S., 2003.

Cibuļs 2009 — *Cibuļs J.* Latgaliešu ābeces. Rīga: Zinātne, 2009, 175 lpp.

Cibuļs 2014 — *Cibuļs J.* Purlovas grāmata. Rīga: Raudava, 2014. 429 lpp.

Endzelīns 1974 — *Endzelīns J.* Darbu izlase, 2.sēj. R., 1974, 480.lpp.

Endzelīns & Mīlenbahs 1939 — *Endzelīns, J., Mīlenbahs, K.* Latviešu valodas mācība. Rīga: Valters un Rapa, 1939. 13., 85., 136. lpp.

Izlokšņu teksti 1964 — *Latviešu izlokšņu teksti* / sast. Marta Rudzīte; red. Jānis Kušķis; P. Stučkas LVU. Latviešu valodas katedra. – Rīga : [b.i.], 1963 (uz vāka 1964). – 108 lpp.

Jokubauska 1983 — *Augšzemnieku dialekta teksti*. Latgaliskās izloksnes / sast. N. Jokubauska. Rīga: Zinātne, 1983.

LGL 1985 — *Latgaliešu literatūra*. Mācību līdzeklis / sast.J. Kursīte, A. Stafecka. Rīga: Zvaigzne ABC, 1985, 279 lpp.

Leikuma 1983 — *Leikuma L.* Par Izvaltas izloksnes intonācijām.//Valodas kultūras aktualitātes -1983. LPSR ZA A.Upīša Valodas un literatūras institūts. Rīga: Zinātne, 1984.79.-85.lpp

Logina 1985 — *Logina S.* Fonētika Viļakas izloksnē. Diplomdarbs. Rīga: LVU, 1985.

LRN 2007 — *Latgaliešu rakstības noteikumi*. Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisijas Latgaliešu ortogrāfijas apakškomisijas lēmums Nr.1 “Par Latgaliešu rakstības noteikumiem” 2007.gada 28.septembrī. "Latvijas Vēstnesis", 168 (3744), 18.10.2007.

LVSV 2007 — *Priedēklis.* Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga, 2007.

LV 2847 — *Svilāns A.* Lai mūsu Latvija ir vienota, nevis vienāda. Latvijas Vēstnesis, 03.06.2003., Nr. 82 (2847).

Mīlenbahs 1891 — *Mīlenbahs K.* Ģenitīvs pie infinitīva jeb, labāki sakot, pie supīna. Daži jautājumi. Jelgava, 1. krāj.1891, – 64., 74. lpp.

Poiša 1985 — *Poiša M.* Vidzemes sēliskās izloksnes. I daļa. Rīga: Zinātne, 296 lpp.
Prancāne 1963 — *Prancāne Z.* Viļakas izloksnes fonētika un morfoloģija. Diplomdarbs. Rīgā: LVU, 1963.
Rudzīte 1964 —*Rudzīte M.* Latviešu dialektoloģija. Rīga, 1964.
Rudzīte 2005 — *Rudzīte M.* Darbi latviešu dialektoloģijā /atb.red. L.Leikuma, A.Andronovs. – Rīga: LU, 2005.-256 lpp.
Skujiņa 2007 — *Skujiņa V.* Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca. — Rīga: Valsts valodas aģentūra, 2007, 623 lpp.
Stafecka 2017 — *Stafecka A.* Izloksne, norma un tradīcija Latgales rokraksta literatūrā. VVK vietne. Pieejams: http://www.vvk.lv/index.php?sadala=234&id=781. Skatīts 23.05.2017.
Toto Anno 2004 – *Evangelia toto anno 1753*. Pirmā latgaliešu grāmata. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2004, 354 lpp.
***
Enchiridion 1561 — *Enchiridion*. Der Kleine Catechiſmus Doctor Martin Luthers Deutſch vnd Preuſſiſch. Kŏnigsberg, MDLXI. 91.-91.lpp.
Euangelias 1579 — *Euangelias bei Epistolas*, Nedeliu ir schwentuiu dienosu skaitomosias. pilnai ir wiernai pergulditas ant Lietuwischka Szodzia, per Baltramieju Willenta. Karalauczui. MDLXXIX.
Mažiulis 1970 — *Mažiulis V.* Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai. Deklinacija. Vilnius: Mintis, 1970.
Mažiulis 1996 — *Mažiulis V.* Prūsų kalbos etimologijos žodynas. Pirmasis leidimas: T. I–IV, Vilnius: Mokslas (t. I, 1988), Mokslo ir encik lopedijų leidykla (t. II–III, 1993–1996), Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (t. IV, 1997).
Paillard 2004 — *Paillard D.* A propos des verbes prefixes. Slovo. Etudes Linguistiques et semiotiques. Paris, 2004.
Penanros 2010 — *Penanros H.de.* La prefixation en lituanien: le cas de iš-. Faits de Langues – Les Cahiers. 2010, № 2.
Rozwadowski 2009 — *Rozwadowski J.* O pierwotnym stosunku wzajemnym języków bałtyckich i słowiańskich. Rocznik slawistyczny, 2009, №5, s. 3-24.
Said 1979 — *Said Edward W.* Orientalism. Vintage Books, 1979. 368 lpp.
Srba 1911 — *Srba A.* Ar priešdėlis da- tikrai laikytinas nelietuviškas? Draugija. 1911. №51.
Wiemer 2009 — *Wiemer B.* Zu entlehten Verbprafi xen und anderen morphosyntaktischen Slavismen in litauischenInsel- und Grenzmundarten // Von Zustanden, Dynamik und Veran-derung bei Pygmaen und Giganten.Bochum, 2009.

***

Брейдак 1992 — *Брейдак, А.* Данные древнепрусского языка для решения некоторых спорных проблем истории балтийского вокализма. Linguistica Baltica. Volume 1, Warszawa, 1992, 173-178.

Брейдак 2006 — *Брейдак, А.* Латгальский язык. // Языки мира. Балтийские языки. – М: Academia, 2006, 193-213 с. 2006

Воронина 2015 — *Воронина, Л.П.* Семантика и прагматика деминутивных суффиксов в русском языке [электронный ресурс]–[дата обращения 03.03.2015]. URL: http://journals.tsu.ru/uploads/import/872/files/359-015.pdf.

Гирдянис 1977 — *Гирдянис, А.*[Рец.] «Балто-славянский сборник. Москва, Наука, 1972, 424 с.», in: Baltistica 13 (1), 300-303.

Дини 2002 — *Дини, П.* Балтийские языки. — М.: ОГИ, 2002. — с. 62; 152-163

Казлаускас 1962 — *Казлаускас, И.* К развитию оющебалтийской системы гласных. Вопросы языкознания 4, 1962, 20-24.

Мажюлис 1958 — *Мажюлис В.* Происхождение приставки da- в балтийских языках. Вопросы славянского языкознания. Вып. № 3, 1958.

Топоров 2006 — *Топоров В. Н.* Балтийские языки // Языки мира. Балтийские языки. — М.: Academia, 2006. — С. 21. — 224 с.

Эндзелин 1911 — *Эндзелин И.М.* Славяно-балтийские этюды. Харьков: Типография и литография М. Зильберберг и с-вья, 1911. – VIII, 208 с.

Эндзелин 1911 — *Эндзелин Й.* Славяно-балтийские этюды. Харьков, 1911. С.201.

Pielikums Nr.1.



Viļakas izloksnes tekstu paraugs.

Žopüs Andra bruütias.

Stāsts Viļakas izloksnē.

Teicējs: Andrejs Kokorevičs (attēlā), Viļakas novada Kozīnes ciema iedzīvotājs, 1922-2003. Transkribēts no audioieraksta, kas izdarīts 1995.gadā. Teksta audioversija pievienota CD diskā.

Godï mani davylka da vacuma dïnu. Sovu dziīvias drougu paglobavu, ï tãn pali-ku vīns pats upias vydā - nï pï vīna beraga, nï pï ütra. Kü man tãn darīt? Voi ženitīs par joūnu? Dīeļ žeņbas vãg stypruos sirdjs ï spãka. Tys, soka, na puisjs, kas navar buobas probarāt. Redzi, geīļs barai divpadsmit sïvu, a veceļam vīnas vãg pabarāt. Tuopīec - vacü panemt, tūodu kūo pats - tiï juobarai. A kūods Andrys vaira barātajs? Joūnü panemt - joūnuo mani dasyss.

A buobas pašas struodāt nagryb. Ï vīeļ mūok dzert, valnï! To tūo dzer! Penceju sanam ï vusu prodzer. Pamat cīk vīn, kūo maiziai. Puorejü prodzer. Tülaīk vuoļajās pa kanavūom, pa grãvīm.

Reizi man gadivās buūt tūodā buobu ballīe. Tys bija pï cïma veikala, pï Maņkas dvora. Biju nübroucjs maizias - raišu ai zyrgu par tū, kam dubleis bija. A buobas tur ïztaisiva sklãdčynu ï sazataisivās dzert. Nu to, bruoli, ka pïdzīera! Kab tu zynātu! To pazavierūs, kas darisīs. Kura lūodivās, kura kristivās - bažyvās ai vusu rüku. Motï staigava pa geisu. Cyta sīediva ïz mosta ï luüdza dïva, cyta - lomavās. Tūo apsadzīerās, ka dariva, kura kü aiz-nāmusia.

Golu golā□ïz Kaleju Juoņa tūo ï soku: “Juoņ, tu paliïdzi man ïz zyrga atsa-sīestīs! Man kuojïņa nazalükās.” Juoņs soka: “Bruolītj, paliïdzīšu!” Tūo pametu es tuos buobas, tūo juos tur palika. To vot es ï soku: nadūd dïvs! Nu, to kü darīsi, tūodu buobu atveds? A güdīguo cylvaka dabūt gruüši.

Vusas buobas ai astiūom - ai sovīm bãrnīm. A muotia sovu bãrnu žãlai vusot, lai tï bãrnï jai dora labi voi švaki. Atvessi tūodu buobu - jiï na vīn sovu penceju bãrnam atdūs, da ï nü munas vīeļ panems. Ïsūokt man škandalīt - vuss güds ï slava pagolam. Da ï nadziīvās, valns tūods, īs paceli.

Biï man trãpivusiās sïvītia. Driïži pīec tuo, kūo sovu Ženīti paglobavu. Maktīguo sïvītia - ïz deviņu godu joūnūoka par manīm. Ai prīku prasiva: panem mani! Sïvītia nü muūsu pusias, paziïstamuo. Dziīvai pï dāla. Dālam divejï bãrnï, valsts kvateria. Par dziīvukli duorgi juomoksai. Dāls to lobïs, saciva. A vot vadakla, ka dabui sirditīs, da ka sūok lomatīs, to ād ai kuojūom pret mostu tūo, ka grïstï šuūpajās. Soka, navaru vaira ïzcïst - kot mïrsti zemīe! Panem, soka, mani pï sev's! Dziīvāsam!

A man to vīeļ ïz Riïgu bija juojūoj, ïz aciu operacejas.

- Es tev's napasmuodiju, tu cīši labi sprīži,- sacivu. - Da toļki es vaira nagaļviju par sevīm. Mož man buūs pusliïdz labi, a var buūt - pavusam švaki. Ïvesšu es tevi bãdā, ï ïliïssu pats.

- Tu par itū nazabiīstīs, - jiï ïz man's saciva. - Kas buūs - buūs. Ka brouksi ïz Riïgu, tev buūs dvarniks: zyrgs buūs ïzvasts ï ïvasts; vystas, suņs ï kačs buūs pabarātï, vusas dzelas - spraunas. Vari broukt na vīn ïz Riïgu, a kot ïz pašu Vašyngtonu.

- Tūo to tūo, da drusku pageidīsam, - es ïz juos sacivu. - Ka atsagrïzšūs nü Riïgas, ï redzīšu, ka man puliïdz labi, to es ïz tevīm nübroukšu. A šudyn gon es tev's vīeļ navessu. Es vīeļ naašu bez golvas, vīeļ saprütu, kü varu, a kuo navaru darīt. Struodaju, pats par sevīm puorzynu.

Atbroucu nü Riïgas pīec operacejas, a ïz bruüti ïzjūozdīt tūo ï naizguoja. Man otkan vãdziva tuos actïņas spricīt. Tūo es vasalï divejï mienešï kotru dïnu nuūbroukavu ïz Maču Vikturi - juo buoba Agata man lika spricias. Vīeļ man te bija sïns juosalosa, vīeļ šys tys juopadora. Tūo dzela palika ïz rudeņa pusi. Reiziūom padümavu: vãdziva man da juos izjūozdīt. A pīecūok puorsprīdu pats pï sev's: lai jir! Redzīšu, kas nütyks ïz cytu pavasari. Ka nanümïrssu, to tulaīk ï jūošu.

Atguoja pavasars. Labi. Palika jou vosara. A es par itū laiku apsadziīvavūs vīns pats. Jou tūo kūo ï pïradu pï sovas vīnatnības. Biītīs es nazabiīstūs nï myrušüs, nï dziīvüs. Montas nïkūodas navā - kas mani, valns, te trokās voi aiztyks! Golva man toža vīeļ navā cīk courejuo, ka pamessu valīe ustabas durs - lai īt, kas gryb. Ka īdu ïz dorbu, to duravas vusot pïspīžnu ai vãzu. Da ï suņs ïz pogulma. Tūo pamozam, sevi muonīdams, ï dziīvaju vusu laiku. Tãdyn kruši jou divejï godï buūs pīec tuos bruütias.

A tumā vosarā, jou pret rudeni, pazaruodivās vīeļ vīna. Duortias souca. Jou ïz dvoru staigava. Toža prasiva, lai namu.

- A kūo buūs ai penceju? - vaicaju.

- Penceju lučīsam kotrys sovu, - soka. - Ï dziīvāsam. Atvessu güvi, vuškas, talanu. Klãvs, škuüņs ï pïdarbs tev jir, kuormi lobï. Dziīvāsam!

- Zyni, kü, - es ïz juos tūo ï soku, - ka tu penceju nãsāsi kãrmanā, to dzersi. Tu dzīeri vusu muūžu, ai veceli škandalivi. Kod pï juūsu biï labi? Juūs abijï dzīerat ï škandalivat tūo, ka

škandalu dzïrd biï tūoli - pa vusu Obazaršynu. A es sovu muūžu nï kāvūs, nï lomavūs. Ï tãn ituo nadarīšu - man vaira karakcers ituo natur.

- To tu, valns, man's nagrybi, - jiï soka. - Es naskeistuo?

- Te na par skeistumu dzela, - es tūo ï soku. - Te dzela, muosïņ, par kulturu, a na par skeistumu. Šmukums muūsu godūs nïkuo vaira nanüziïmiï. A kūods es skeistïs? Vot dabuvi skeistu tãdyn nü man's: zübï kūo pedernīcai, acjs šļepuos, ousiūs - stabanï. Kūods es tãn vaira puisjs? Nïkūods! Es vaira sev's oūški nacïniju.

- To tu nemsi man's voi nanemsi?

- Nemšu, - soku, - toļki drusku pageidi! Vīeļ pazaviersamīs, kūoda buūs tova ïzavesšana. Ka nadzersi - nemšu. Ka dzersi - nanemšu.

Nuzastūojās pret obrazu, ïz celagalu nüzametās, puorzakristivās, da ka klopniva ai pïri ïz mosta, to nuduciva vīn.

- Nadzeršu, - soka. - Ka atīšu ïz tevīm, to mutīe nanemšu.

Labi. Pīec kūodas nedeļas atguoja ïz manīm gostūs. Es salasivu goldu - kas jou man biï. Nüliku ï puslitri. Dumaju: pazavieršūs, kü bruütia darīs. Pïlīejam pa gluoziai, ïzdzīeram. Sīedam, runajam vusūodas ruņas - ï dzelavuos, ï nadzelavuos. Pageidi, dümaju, ïlīšu vīeļ! Ïlīeju. Jiï ïzdzīera. Nuü, dümaju, dzert man vaira navar, man vīeļ juobrouc ïz Mačīm, ïz spricias. Es saspīžu gluozīti soujā ï ïzalïknūs, ka dzeru. A dzert nadzeru. Bruütia - dzer. Tūo jiï ï pïmeta.

- To vot, - soka, - pïdzīeru tãn. Ïzved mani uorā! Man vãg ïzīt, a pašai ituo napadarīt.

- Ïzvessšu, - soku. Ïzvedu. Pačurava. A bikšu naapvylkt.

- Labi, pageidi, - soku, - kas buūs – buūs! Paliïdzīšu.

Apvylkam mes tuos biksias. Nuüļa otkan ïguojam ustabā.

- Atnes, ïzdzersam vīeļ, - jiï tūo ï soka.

- Jir vīeļ, - soku, - ïzdzersam. Dalīeju jai. A pats vaira pavusam nadzeru.

- Nüved mani gultā, - soka. Nüvedu, atguldunavu. Pats aizslīedzu durs. Dümaju: lai jiï, valns, nanüīt paceli. Pamess duravas valīe, kas nibiïs ïliïss, sagruobās kü ï nüness. A pats sīedūs zyrgam mugarā ï taišni par tiïrumu - ïz Mačīm. Ïzjūozdivu, atjūoju atpakaļ. Bruütia pïzacālusiās, a uorā natykt. Atslīedzu durs, ïzvedu uorā. Atsasīedās ïz kriņča, pasīediva.

- To vīeļ, - soka, - ïdūsi ïzdzert?

- Ïdūšu.

Attaisivu ütrü butulku, pïlīeju pylnu gluozi. Dümaju: lai dzer!

- Da ïzdzer pats, - jiï ïz man's soka.

- Nā, - soku. A pats pï sev's dümaju: "Dzer, lai valns tevi panam! Dzer vīn, dzer!"

Labi. Nuüļa paceli jai vaira nanüīt. A par tiïrumu dzïrd, kūo juos dvorā nabarātuo ï naslouktuo güs mourai.

- Pageidi, - soku, - es tuūlīt aizjuūgšu zyrgu. Es tevi nüvesšu ai zyrgu.

Apgrïzu drošku, zyrgu sajuūdzu. Ïzvedu bruüti, pasādunavu droškā, aiztaisivu škuüni. Cīkam nü škuüņa prïškas guoju rozliktu vuortu, verūs - pai, valns - bruütias navā! Ïzkrytusia! Zyrgs kūo prorāva druscīti drošku, tūo jiï ïzkryta. Dümaju: tož nüzasytās, gruūsļa vacuo.

Nā, klousūs: dzīd! Guļ pï skreteļas ï dzīd! Padnīemu zam rüku, davedu da droškas, ïsādunavu par joūnu. Tülaīk pats sīedūs rādā, apnīemu jü ai rüku ï vedu ïz juos dvoru par vusu cïmu.

To vot padcīeļa buobas šokari! Tūodu šokari buobas pa cïmu padcīeļa - nï dzirdītü, nï radzātü: “Andrys apdzirdiva, pīecūok sādunava droškā ï vodava apliïk kūo jumpravu.”

Nuüļa sãbrï jai vaicai: “Kuo tu staigaji ïz Andri?” - “Es grybu Andra. Es aiz Andra īšu pï viïra.” - “Valna duraks tu, - jai soka. - Voi ta tu dümaji, ka Andris tevi nems? Ka tu nadzartu, to mož jis tevi ï namtu. A tu klebāt grybi.” - “Nā, nems!” - “Juo Žeņa vusu muūžu nüdziīvava, nïkod nadzīera, - tūo jai siebrenīcas soka. - Jis tev’s nanems.”

Sazanamās lomatīs ai buobūom par tū jautajumu. Puorzalomajās, tülaīk kūodu laiku nastaigai ïz manīm. Pīec otkan atīt. A pï man’s tys dzeramïs sio turivās. Na dīeļ kuo cyta - dīeļ zūoļu: ka koklā saspïž voi kūo cytūoži. Vīnu muti panamu - vaira nanamu. Nu, gaškai toža atnasu.

- Naizīs muūsīm žeņba, - soku,- cīkam ïsala pïtaisīšu. Kü ža mes bez kuozu ženisamīs? Juotaisa kuozas, a kuozūom vãg ols.

Nuüļa jiï, valns, nüīt ïz pogastu ï stūosta vusīm: īšu pï viïra.

- A aiz kuo tu īsi?

- Aiz Andra!

A tur, Gubencavā jir vīeļ vīns - Boduļu Andrys.

- Voi aiz tuo? - vaicai pogasta vacūokïs Geņks.

- Nā, aiz Žapüs Andra! Man tur sãbris, invalids.

- Aiz Žapa?

- Nui!

- A nems jis tevi?

- Nems!

- Nu nazynu, voi jis tev’s nems, - tūo Geņks. - Tu bïži staigaji pïdzārusia. A jis pïdzārušïs nïkod nav radzāts. Tož nanems jis tev’s.

- Nems gon!

Te na cīši sen biju nübroucjs ïz pogastu. Ïguoju pï Geņka. Nüvielivu jam laimīgü Joūnü godi. A pīecūok soku: "Ï laimi personīgijā inceresā!" Te, redzi, toža bija prorunāts, ka muūsu pogasta vacūokïs dabuūs bruüti. A tiï bruütia tūo kūo miernika Šalguna Broņa buoba. Broņs ai buobu rozškandaliva ï golu golā rozguoja. Nu vot, es Geņkam tūodu laimi ï nüvielivu. Jis saprata, ïz kuru pusi es tü runi valknu, pazvierās ïz man's ai sovu raibū aci (jam, redzi, vīna acjs zyluo, ütra - bruünuo), ï tūo ï soka:

- Labi, dziãdzj, es tev toža nüvielīšu laimias "personīgijā inceresā": kod to tev tuos kuozas? Ï kūo buūs ai tūom kuozūom: voi rakstitūs brouksat ïz šeīni, pï man's?

- Da kam man ïz šeīni broukt, - souku. - Voi es broukšu, voi es nabroukšu - nazynu. Es sazarakstišūs dvorā.

- A kas ža juūsüs sarakstīs?

- Mes sazarakstisamīs paši, - soku. - Bruütiai buūs burtnica, man - ziïmuļs. Vot, ï sazarakstisamīs.

Geņks smejās. Sekletarka, tiï toža gürst nü smīklu.

- Onkuļ, to taisnība voi nā? - vaicai.

- Nüteikti! - soku. Kü ža es jīm pascīšu, ka "jã" voi "nā"? Dümaju: kačs ai juūsīm! Dümajït, kü grybat!

- Nu, onkuļ, tülaīk to gon padziīvāsi, - jiï smejās. - Kotru dïnu buūsi pïdzīers, cīkam vīn latï turisīs kãrmanā.

- Vot, bierniņs muns, labi man buūs pï beidzamuo gola, - soku. - Stūosta, ka pidzārušīm cīši labi dziīvajās.

Tūo parunavam. Voi jï man nüticiva, voi nanüticiva - nazynu.

To biï ža man vīeļ vīna bruütia. Atguoja ïz manīm, runai: "Panem mani ïz sevīm, - soka. - Man bezizejas stãvuklis: patia sovā dvorā biīstūs dziīvāt. Dāls dzer ï koūnās."

- Varītu tevi nemt, - soku, - tu vīeļ sïvītia spraunuo.

- A struodāt doudzi liksi?

- Da nav te nïkas juodora, - soku. - Runguļüs revīsam abijï, buļļüs rozorsam abijï. Ka pļousam sïnu - es pļoušu vīns. Kopnā liksam abi divejï. Ai grabïlku davylksam da kopnas.

- Labi, - jiï soka.

- Vīnīgi tu, valns, pïjuūkusia kliīst pa pasouli ï dzert, - soku. - Ka nakliïssi - nemšu. A, ka tu dvorā nadziīvāsi, īsi pa pasouli, kūo tu īdi da šuo laika - nanemšu. Nï par kū nanemšu.

- Naīšu, - soka. - Vot, lai dïvïņs mani sudiï! Naklīšsu!

- Nu, labi, - es soku, - pazavieršūs ïz prïšku. Ka jou tu lobāsi itü sovu pruota stãvukli ï sovu dziīvias maneri, to tülaīk ï runāsam. A pageidam muūsīm laika vīeļ gon.

Tūo nūrunavam. A es pats sevīe nūdūmavu: “Ej tu dïvam rūkā, valnam mutīe! Es zynu, kūo tu dziīvavi, ï kas tur pï juūsu dvorā darivās. Ï zynu, kūo tu šudyn dziīvaji. Gon jou es sovu putari apstruodāšu vīns pats. Cīk man vaira palicjs? Driïži man buūs juopuorzalosās ïz cytu putari.”

Reizi Geņks saciva ïz man’s: “Onkuļ, moz zemias panīemi.”

A es tūo ï soku: “Dīeliņs muns, man jou jir divejï putarï.”

- A kur tev tys ütrïs putars?

- Viļakīe, - soku.

- Man pyrmuo dzirdīšana.

- Dīeliņs muns, man tur tūods putars, ka tu nïkod muūžā napadūmāsi. Tur, - es soku, - riktīguo leiputrija. Tur kurani - capti ï žārītï - paši kriït mutīe.

Jis verās ïz man’s, nïkuo nasaprūt.

- Kas te par dziīvi? - soku. - Te vãg nū riīta da vokara struodāt - art, siet, pļout, duorzūs stuodīt ï līt. A tur navãdzīs nï art, nï ecīt.

- Onkuļ, to kur tev tys putars jir?

To tu redzi, valns tūods! Skūlātïs cylvaks, a ai cītū golvu - nasaprūt.

- Natūoli nū Eržapoļas baznīcas, - soku. - Ka grybi, kūodu reizi nūvesšu, paruodīšu. Tur jou dziīvai muna Ženītia, ï muns vuords jou ïz akmiņa ïzrakstīts. Tūo ka es jou skeitūs pïrakstīts tur. © 1995.

Viļakas izloksnes teksta parauga Nr.2 –
stāsta "Žapu Andra līgavas" un attiecīgā audioieraksta tulkojums latviešu literārajā valodā.

Žapu Andra līgavas

Gadiem līdzi esmu nonācis līdz vecumdienām. Savu dzīves draugu apglabāju un nu esmu palicis viens pats upes vidū: ne vairs pie viena krasta, ne pie otra. Ko nu man darīt? Vai precēties par jaunu? Precībām vajadzīga stipra sirds un daudz spēka. Kas tas par vīru, kurš nespēj sievu pabarot? Redzi, gailis baro divpadsmit sievas, bet vīra pienākums ir vienu sievu uzturēt. Tāpēc, ja paņemšu vecu, tādu pašu kā es – to nāksies barot. Bet kas Andris vairs par barotāju? Savukārt, jaunu ņemt - jaunā mani piebeigs.

Sievas pašas strādāt vairs negrib. Toties māk dzert, velli tādi! Tad nu dzer gan! Saņem pensiju un visu nodzer. Atstāj tik vien, cik maizei. Pārējo nodzer. Pēc tam gulšņā pa ceļmalām, pa grāvjiem.

Reiz man gadījās pabūt tādā sievu ballē. Tas atgadījās, pie ciema veikala iepretim Maņkas mājai. Biju aizjājis pēc maizes - jāšus ar zirgu, jo toreiz bija dubļi. Sievas tur bija sametušās kortelītim un sākušas iedzert. Tad nu, brālīt, piedzērās gan! Ja tu zinātu! Nolēmu paskatīties, kas notiks tālāk. Viena lādējās, otra meta krustus ar visu roku. Mati gāja pa gaisu. Cita sēdēja uz grīdas un lūdza dievu, cita – lamājās. Tā apdzērās, ka darīja visādas nejēdzības.

Galu galā teicu Kalēju Jānim: "Jāni, palīdzi man uzkāpt zirgā! Man kājiņa nelokās." Jānis teica: "Palīdzēšu, brālīt!" Tā nu es tās sievas atstāju, tā viņas tur palika. Tad nu es tev saku: nedod dievs! Nu, ko tu darīsi, tādu sievu pārvedis? Bet godīgu cilvēku atrast grūti. Visas sievas ar "astēm" - ar bērniem. Māte savus bērnus žēlos tik un tā, lai tie bērni viņai dara labu vai ļaunu. Pārvedīsi tādu sievu – viņa ne tikvien savu pensiju atdos bērnam, bet arī no manējās vēl paņems. Vai man sākt bārties? Visa labā slava pagalam. Un nedzīvos jau arī tāds velns, ies prom.

Bija man gadījusies sieviete, drīz pēc tam, kad apglabāju savu Ženīti. Gruntīga sieviete bija, deviņus gadus jaunāka par mani. Ar prieku lūdzās: paņem mani! Sieviete no mūsu puses, pazīstama. Dzīvo pie dēla. Dēlam divi bērni, valsts dzīvoklis. Par dzīvokli dārgi jāmaksā. Dēls jau nu labs, - šī stāstīja, - bet vedekla gan, tiklīdz sadusmojas, sāk lamāties un spert ar kājām pret grīdu tā, ka griesti līgojas. Nevarot vairs izturēt – gals klāt. Paņem, - teica, - mani pie sevis! Dzīvosim!

Man toreiz priekšā vēl bija brauciens uz Rīgu, uz acu operāciju.

- Es tevi nepeļu, tu runā ļoti prātīgi,- sacīju. - Tikai es vairs nevaru par sevi galvot. Var būt jutīšos puslīdz labi, bet var būt, ka pavisam slikti. Iekulsies tu ar mani nelaimē, un es pats ar.

- Par to tu nebaidies, - viņa man atbildēja. - Kas būs - būs. Ja brauksi uz Rīgu, tev būs, kas sargā māju. Zirgs būs izvests ganībās un ievests atpakaļ, vistas, suns un kaķis būs pabaroti, vusas mājas lietas būs uzturētas kārtībā. Tā ka vari braukt ne tik vien uz Rīgu, bet kaut vai uz Vašingtonu.

- Tas viss tā ir, bet nesteigsimies, - es viņai teicu. - Kad atgriezīšos no Rīgas un redzēšu, ka ar mani viss ir puslīdz labi, tad es pie tevis aizbraukšu. Bet šodien gan es tevi vēl nevedīšu. Vēl jau neesmu gluži bez galvas – saprotu, ko varu atļauties darīt, un ko nevaru. Vēl jau strādāju, pats sevi apkopju.

Atgriezos no Rīgas pēc operācijas, bet pie brūtes aizbraukt kaut kā nesanāca. Kādu laiku man vēl vajadzēja actiņas spricēt. Tā nu es veselus divus mēnešus diendienā braukāju pie Maču Viktora – viņa sieva Agata mani spricēja. Pēc tam vajadzēja savākt sienu, padarīt vēl šādus tādus darbus. Tā pienāca rudens. Reizēm nodomāju: vajadzētu gan man pie viņas aizbraukt. Bet pēc tam atkal nospriedu sevī: lai paliek kā ir! Paskatīšos, kā es jutīšos uz nākamo pavasari. Ja pa ziemu nenomiršu, tad arī jāšu ciemos.

Atnāca pavasaris. Labi. Jau iestājās vasara. Es pa šo laiku iemācījos dzīvot viens pats. Gluži vai pieradu pie savas vientulības. Bail man nav – ne no mirušajiem, ne dzīvajiem. Mantas arī man nekādas nav – kam gan es te tāds esmu vajadzīgs, kas mani te aiztiks? Galva man vēl strādā. Nav tā, ka, izejot no mājas, varu to atstāt vaļā, lai nāk iekšā katrs, kas grib. Ejot uz darbu, durvis vienmēr aiztaisu un atspiežu ar mietiņu. Vēl jau arī suns ir pagalmā. Tā, sevi mānīdams, pamazām dzīvoju visu šo laiku. Kopš tās brūtes drīz būs pagājuši divi gadi.

Tajā pašā vasarā, pret rudeni, bija parādījusies vēl viena. Sauca par Dārtu. Jau bieži pie manis iestaigāja. Arī lūdza, lai ņemot.

- Bet kā būs ar pensiju? - vaicāju.

- Pensiju saņemsim katrs savu, - saka. - Un dzīvosim. Atvedīšu govi, aitas, teļu. Kūts, šķūnis, piedarbs tev ir kārtībā. Dzīvosim!

- Vai zini, - es šai saku, - ja tu pensiju nēsāsi kabatā, tu dzersi. Tu visu mūžu esi dzērusi un ar vīru ķildojusies. Kad jūsu mājās bija labi? Jūs abi allaž dzērāt un kāvāties tā, ka troksni varēja dzirdēt ļoti tālu - pa visu Obazaršinas ciemu. Bet es savā mūžā nekad ar sievu netiku ne kāvies, ne lamājies. Tagad arī to nedarīšu – mans raksturs to vairs netur.

- Tātad tu, vecais valns, mani negribi, - šī saka. – Tu mani turi par nesmuku?

- Te nav runa par smukumu, māsiņ, - es šai atbildu. - Te runa par kultūru, nevis par skaistumu. Glītums mūsu gados vairs nekā nenozīmē. Varbūt tu mani turi par skaistu? Esmu gan skaistulis: zobi kā ecēšām, acis – aklas, katrā ausī – pa sapuvušam celmam. Kas es vairs par vīrieti? Nekāds! Es vairs sevi neko augsti nevērtēju.

- Tad tu mani ņemsi vai neņemsi?

- Ņemšu, - saku, - tikai drusciņ pagaidi! Vēl palūkosimies, kāda būs tava uzvedība. Ja nedzersi - ņemšu. Ja dzersi - neņemšu.

Nostājās pret svētbildi, pārmeta krustu, tad nometās uz ceļgaliem un ieblieza ar pieri pret grīdu tā, ka nodunēja vien.

- Nedzeršu, - saka. – Kad atnākšu pie tevis, vairs ne mutē neņemšu.

Labi. Pēc kādas nedēļas atnāca pie manis ciemos. Es saklāju galdu - kas jau nu man tur bija. Uzliku arī šņabja pudeli. Nodomāju: paskatīšos, ko mana brūte darīs. Ielējām pa glāzītei, izdzērām. Sēžam, runājam šo un to – gan prātīgas runas, gan blēņas. Paga, domāju, ieliešu vēl! Ielēju. Šī izdzēra. Bet es nolēmu, ka vairāk dzert nedrīkstu – man vēl jājāj pie Mačiem spricēties. Nu saspiežu glāzīti saujā un izliekos, ka dzeru, bet patiesībā nedzeru. Brūte - dzer. Tā viņa piemetās.

- Tad nu gan, - saka, - piedzēros. - Izved mani ārā! Man vajag iziet, bet pati to vairs nevaru izdarīt.

- Izvedīšu, - saku.

Izvedu. Pačurāja. Bet bikses uzvilkt nevar.

- Labi, pagaidi, - saku, - kas bijis – nebijis! Palīdzēšu.

Uzvilkām mēs tās bikses. Atkal iegājām istabā.

- Atnes, iedzersim vēl, - šī man saka.

- Ir vēl, - atbildu, - iedzersim. Piepildīju viņai glāzīti. Bet pats vairs pavisam nedzeru.

- Aizved mani gultā, - saka.

Aizvedu, apguldīju. Pats aizslēdzu durvis. Nodomāju: lai šī, valns tāds, nesadomā iet prom un atstāt mandurvis vaļā: ielīdīs vēl kāds zaglis un kaut ko nozags. Pats uzsēdos zirgam mugurā un laidos uz Mačiem taisni pār tīrumu. Izbraukāju, atgriezos. Brūte piecēlusies, bet ārā netiek. Atslēdzu durvis, izvedu ārā. Apsēdās uz sliekšņa, pasēdēja.

- Vai vēl, - saka, - iedosi iedzert?

- Iedošu.

Attaisīju otru pudeli, pielēju pilnu glāzi. Nodomāju: lai dzer vien!

- Iedzer pats arī, - viņa man saka.

- Nē, - atbildēju. Bet pats sevī nodomāju: “Dzer, lai velns tevi parauj! Dzer vien, dzer!”

Labi. Nu šī vairs prom aiziet nevar. Bet pāri laukam dzirdams, kā viņas mājās mauro neslauktā un nebarotā govs.

- Pagaidi, - saku, - es tūlīt iejūgšu zirgu. Es tevi aizvedīšu ar zirgu.

Apgriezu federratus, iejūdzu zirgu; izvedu un iesēdināju tajos brūti un devos aiztaisīt šķūni. Kamēr no šķūņa priekšas gāju atvērt vārtus, skatos - va vellos – brūtes vairs nav! Izkritusi!

Zirgs drusciņ parāva atsperratus, un šī izkrita. Vēl paspēju nodomāt: ka tik nav dabūjusi galu, vecā biezputra.

Nē, klousos: dzied! Guļ pie riteņa un dzied! Ņēmu zem rokām, vedu līdz ratiem, sēdināju par jaunu. Tad pats sēdos blakām, apņēmu šo ar roku un vedu uz viņas mājām caur visu ciemu.

Tad nu gan sievas sacēla klaču! Tādu klaču sievas sacēla, ka lai dies stāv klāt! Andris esot piedzirdījis, pēc tam sēdinājis karietē un vadājis apkārt kā tādu jumpravu.

Nu kaimiņi šai vaicā: "Ko tu tur staigā pie Andra?" - "Es mīlu Andri. Es iešu pie Andra par sievu." - "Muļķe tu tāda, - kaimiņi šai saka. - Vai tu no tiesas domā, ka Andris tevi ņems? Ja tu vēl nedzertu, tad varbūt viņš tevi arī paņemtu. Bet tu mīli tempt." - "Ņems gan!" - "Viņa Žeņa savā mūžā, cik vien dzīvoja, nekad netika dzērusi, - tā viņai skaidro kaimiņienes. - Viņš tevi neņems."

Saķeras ar sievām lamāties par šo jautājumu. Salamājas, tad pie manis kādu laiku nestaigā. Pēc tam atkal atnāk. Man tas dzeramais allaž pieturējās. Ne dēļ kā cita – zāļu vietā: ja kalā saspiež vai kā citādi. Tad paņemu vienu malciņu, vairāk – ne. Nu, viešņai arī parasti atnesu.

- Nesanāks mums precības, - saku.- Kamēr pagatavošu iesalu. Vai tad mēs varam precēties bez kāzām? Jātaisa kāzas, bet kāzām vajag alu.

Nu šī, velns tāds, aiziet uz pagastu un visiem stāsta: iešu pie vīra.

- Pie kā tad iesi?

- Pie Andra!

Tur blakus ciemā Gubencavā ir vēl viens - Boduļu Andris.

- Vai pie tā? - vaicā pagasta vecākais Geņks.

- Nē, pie Žapu Andra! Man tur kaimiņš, invalīds.

- Pie Žapa?

- Jā!

- Viņš tevi ņems?

- Ņems!

- Nu nez vai viņš tevi ņems, - tā Geņks. - Tu bieži staigā piedzērusies. Bet viņš piedzēries nekad nav redzēts. Gan jau, ka viņš tevi neņems.

- Ņems gan!

Te necik sen biju aizbraucis uz pagastu. Iegāju pie Geņka, novēlēju viņam laimīgu Jauno gadu. Bet pēc tam arī - laimi personīgajā dzīvē! Te, redzi, klīda runas, ka mūsu pagasta vecākais devies sānsolī. Un ka viņa izredzētā esot bijusi mērnieka Šalguna Broņa sieva. Broņs ar sievu sagāja naidā un galu galā izšķīrās. Tad nu es Geņkam tādu laimi arī novēlēju. Šis

saprata manu mājienu, palūkojās uz mani ar savu raibo aci (viņam, redzi, viena acs zila, otra - brūna), un saka:

- Labi, tēvoci, es tev arī novēlēšu laimi "personīgajā dzīvē": kad tad tev tās kāzas? Un kā būs ar kāzām: vai sarakstīties brauksiet šurp, pie manis?

- Ko nu man šurpu broukt, - saku. - Vai es braukšu, vai es nebraukšu - nezinu. Es sarakstīšos mājās.

- Kas tad jūs sarakstīs?

- Mēs sarakstīsimies paši, - saku. - Brūtei būs burtnīca, man - zīmulis. Tā arī sarakstīsimies.

Geņks smejas. Sekretāre, tā arī gurst no smiekliem.

- Tēvoc, tad taisnība vai nē? - vaicā.

- Noteikti! - saku. Vai lai es viņiem saku "jā" vai "nē"? Nodomāju: palieciet neziņā! Domājiet, ko gribat!

- Nu, tēvoc, tad gan padzīvosi zaļi, - šī smejas. - Katru dienu būsi žvingulī, kamēr vien lati turēsies kabatā.

- Jā, bērniņ, labi gan man būs pie gala, - saku. - Stāsta, ka piedzērušiem dikti labi dzīvojas.

Tā parunājām. Vai šie man noticēja, vai nenoticēja - nezinu.

Tad taču bija man vēl viena brūte. Atnāca pie manis, runā: "Paņem mani pie sevis, - saka. - Man bezizejas stāvoklis: pati savā mājā baidos dzīvot. Dēls dzer un kaujas."

- Varētu tevi ņemt, - saku, - tu vēl esi dīšīga sieviete.

- Vai strādāt daudz liksi?

- Nav jau te nekas jādara, - saku. – Bietes ravēsim abi, arī kartupeļus vagosim kopā. Kad pļausim sienu - es pļaušu viens. Gubā krausim abi divi. Ar zirga grābekli pievilksim pie gubas.

- Labi, - šī saka.

- Vienīgi tu, velns tāds, esi pieradusi klīst apkārt un arī dzert, - saku. - Ja neklīdīsi - ņemšu. Bet, ja tu mājās nedzīvosi un iesi apkārt pa pasauli, kā tu to dari līdz šim laikam - neņemšu. Ne par kādu naudu neņemšu.

- Neiešu, - saka. – Dievs mans liecinieks: vairs neklīdīšu!

- Nu, labi, - es teicu, - paskatīsimies uz priekšdienām. Ja tu savu apziņas stāvokli un savu dzīves veidu mainīsi, tad arī runāsim. Bet pagaidām mums vēl laika gana.

Tā parunājām. Bet pats savā prātā nodomāju: "Ej tu dieva rokā, velna rīklē! Zinu, kā tu dzīvoji, un kādas sttiecības bija jūsu ģimenē. Un zinu arī, kā tu dzīvo šodien. Gan jau es savu zemesgabalu apstrādāšu viens pats. Cik man vairs atlicis? Drīz man būs jāpārvācas uz citu "jaunsaimniecību."

Reiz Geņks man teica: “Tēvoc, par maz zemes paņēmi.”

Es viņam atbildēju: “Dēliņ, man jau ir divi zemes īpašumi.”

- Kur tad tev tas otrais?

- Viļakā, - saku.

- Man pirmā dzirdēšana.

- Dēliņ, man tur ir tāds īpašums, kādu tu nemaz nevari iedomāties. Tur, - es saku, - īsta leiputrija. Tur tītari - cepti un šmorēti - paši mutē krīt.

Šis skatās uz mani, nekā nesaprot.

- Kas te par dzīvi? – es saku. - Te no rīta līdz vakaram jāstrādā – jāar, jāsēj, jāpļauj, sakņudārzi jādēsta un jālaista. Bet tajā īpašumā man nevajadzēs ne art, ne ecēt.

- Tēvoc, kur tad tev tas īpašums īsti atrodas?

Vai redzi, kāds velns! Skolots cilvēks, bet ar cietu galvu - nesaprot.

- Netālu no Eržapoles baznīcas, - saku. - Ja gribi, kādu reizi aizvedīšu un parādīšu. Tur jau dzīvo mana Ženīte, un mans vārds jau arī uz tā paša akmeņa uzrakstīts. Tā ka es jau skaitos pierakstīts tur.   © 1995., 2013.

Dokumentārā lapa

Maģistra darbs "Viļakas izloksnes skaņas un formas" izstrādāts LU Humanitāro zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Valerjans Ivanovs _______ _______5.06.2017_________________
/paraksts un datums/

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: Dr. philol., prof. ___________________________
/paraksts un datums/

Recenzents: Dr.habil.philol., prof. Pēteris Vanags___________________________
/paraksts un datums/

Recenzents: Dr. sc. hum., doc. Edmunds Trumpa ___________________________
/paraksts un datums/

Darbs iesniegts Latvistikas un baltistikas nodaļā _________________________

Dekāna pilnvarotā persona: doc. Jolanta Stauga _______________________________

Darbs aizstāvēts maģistra gala pārbaudījumu komisijas sēdē ____________________
Protokols Nr. _________________, vērtējums ______________________________

Komisijas sekretāre: doc. Jolanta Stauga ___________________________
/paraksts /